

Ufuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

SURİYE'DE ARAP BAHARI VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Emre KÖSE

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Yelda DEMİRAĞ

Ankara, 2016

BİLDİRİM VE ONAY

Emre KÖSE tarafından hazırlanan “Suriye’de Arap Baharı ve Türk Dış Politikası” başlıklı bu çalışma, 16 Şubat 2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Seminer Çalışması olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ

Danışman : Prof. Dr. Yelda DEMİRAĞ

Üye : Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım seminer çalışmasının kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, ödevimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Dönem projemin sadece Ufuk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Dönem projemin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, seminer çalışmamın tamamı her yerden erişime açılabilir.

16 Şubat 2016

Emre KÖSE

TEŐEKKÖR

Tez çalışmam boyunca değerli katkıları ve hoőgöruőuyle bana yardımcı olan Prof. Dr. Yelda DEMİRAĞ'a ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme teőekkür etmeyi bir borç bilirim.

Emre KÖSE

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR LİSTESİ	VII
TABLO LİSTESİ	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SURİYE ARAP CUMHURİYETİ	4
1.1. Suriye'nin Siyasi Tarihi	4
1.2. Suriye'nin Siyasi Yapısı	8
1.2.1. Baas Partisi	9
1.2.1.1.Örgütsel Yapısı	13
1.2.1.2. Parti'nin Finansmanı	14
1.2.1.3. Parti'nin İdeolojisi	15
1.2.2.Karar Alma Süreci ve Devlet Başkanı	16
1.3.Suriye'nin Askeri Örgütlenmesi	17
1.4. Etnik Dini Yapı	19
1.4.1. Araplar	20
1.4.2. Kürtler	21
1.4.3. Ermeniler	22
1.4.4.Türkler	22
1.4.5. Çerkezler	23
1.4.6. Dürzîler	23
1.4.7. Süryaniler	24
1.4.8. Yahudiler	24
1.4.9. İsmaililer	24
1.4.10. Yezidiler	25
1.4.11. Nusayriler	25
1.5. Suriye'nin Ekonomik Yapısı	26

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	30
2.1. Soğuk Savaş Dönemi	30
2.2. 1957 Krizi	31
2.3. Suriye'nin PKK Politikası	34
2.4. Beşar Esad Dönemi'nde Türkiye Suriye Yakınlaşması	36
2.5. Türkiye-Suriye İlişkilerinin Suriye'nin Arap Dünyasıyla İlişkilerine Etkisi	38
2.7. Türkiye-Suriye İlişkilerinin Suriye'nin Batı İle Olan İlişkilerine Etkisi	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI VE SURİYE	41
3.1. Arap Baharı	42
3.1.1. Arap Baharı Kavramı	44
3.1.2. Arap Baharını Etkileyen Faktörler	45
3.1.2.1. İçsel Faktörler	45
3.1.2.2. Dışsal Faktörler	46
3.1.2.3. Arap Baharının Muhtemel Bölgesel Etkileri	47
3.1.2.4. Arap Baharının Sonuçları	48
3.2. Suriye'de Arap Baharı	49
3.2.1. Arap Baharı Sürecinin Suriye'de Ortaya Çıkışını Tetikleyen Olaylar	49
3.2.2. Beşar Esad Yönetiminin Yaşanan Olaylara Bakışı ve Olaylara Karşı Uyguladığı Politikalar	52
3.2.3. Arap Baharı Sürecinde Suriye'de Yaşanan Olayların Uluslararası Toplumdaki Algılanışı	54
3.2.3.1. Amerika Birleşik Devletleri	54
3.2.3.2. Rusya	56
3.2.3.3. Avrupa Birliği	59
3.2.3.4. Birleşmiş Milletler	61
3.2.3.5. Arap Birliği	63

3.3. Arap Baharı Sonrası Orta Doğu'da Yeni Güç Dengeleri	65
3.4. Uluslararası Çözüm Önerileri	67
3.5. Suriye Muhalefetinin Yapısı	69
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
ARAP BAHARI SONRASI TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	72
4.1. Türkiye'nin Arap Baharına ve Suriye Krizine Bakışı	72
4.2. Suriye'deki Arap Baharı ve Türkiye'ye Etkileri	74
4.3. Türkiye'nin Suriye'deki Arap Baharı Karşısındaki Tutumu ve Politikaları	76
4.4. Suriye'de Yaşanan Olayların Türkiye'ye Yansımaları	78
4.4.1. Uçak Krizi	78
4.4.2. Cilvegözü Sınır Kapısı Saldırısı	79
4.4.3. Reyhanlı'da Meydana Gelen Patlamalar	80
4.4.4. Suriye Helikopterinin Düşürülmesi	82
4.4.5. Mülteci Sorunu	82
4.4.6. Kamu Düzeninin Sağlanması Sorunu	84
4.4.7. Suriye'deki Radikal Muhalifler ve Yabancı Terörist Savaşçılar Sorunu	85
4.4.8. Krizin Ekonomik Etkileri	91
4.5. Eğit-Donat Programı	94
4.6. Türkiye'nin Güvenli ve Uçuşa Yasak Bölge Talebi	95
SONUÇ	100
KAYNAKLAR	105
İNTERNET KAYNAKLARI	118

ÖZET

“KÖSE Emre, Suriye’de Arap Baharı ve Türk Dış Politikası, Yüksek Lisans Tezi”, Ankara, 2016

Bu çalışmada Türkiye-Suriye ilişkileri dört dönem altında incelenmiştir. Birinci bölümde Suriye Arap Cumhuriyeti ve genel olarak Suriye siyasetinin uzun dönemini şekillendiren Baas iktidarı incelenmiş, ikinci bölümde Soğuk Savaş Dönemi’nden başlayarak Türkiye-Suriye ilişkilerini etkileyen önemli olaylar değerlendirilmiş, üçüncü bölümde ise Kuzey Afrika ve Ortadoğu’daki ülkelerin neredeyse tamamına yakınına etkileyen Arap Baharı akımının ortaya çıkışı ele alınmıştır. Son bölümde ise Suriye’de Arap Baharı ve Türkiye-Suriye ilişkileri incelenmiş, Türkiye’nin yanı başındaki olaylara karşı verdiği siyasi ve askeri tepkilerle bu tepkilerin değişim nedenleri ileriye yönelik değerlendirmelerle birlikte analiz edilmiştir.

Çalışmada, Osmanlı Devleti’nin yıkılmasından hemen öncesinde Suriye üzerindeki ilgisini hep yüksek seviyede tutan batılı devletlerin Arap Baharı karşısındaki tutumları ele alınmıştır. Arap Baharı’nın Suriye’ye etkilerinin neden daha uzun sürdüğü, etnik ve mezhepsel yapının ülkenin sınırlarını dahi değiştirebilecek bir yapıya nasıl dönüşebileceği, demokrasi ögesinin ne denli önemli bir kavram olduğu ve Arap Baharı’nın iç ve dış nedenleri analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde, Arap Baharı ile birlikte sıfır sorun politikası ile yola çıkan Türkiye’nin, Suriye ile karşı karşıya kaldığı krizler incelenmiştir. Karşılaşılan bu krizler Irak’tan sonra Suriye’nin de yeni yapısıyla, krizi bölgesel olmaktan çıkarıp uluslararası bir sorun haline getirişi ele alınmış ve karşılaşılan bu sorunlar araştırılarak Türkiye’nin siyasi öncelikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Suriye, Arap Baharı, Esad, Baas, Türkiye-Suriye İlişkileri

ABSTRACT

**“KÖSE Emre, Arab Spring in Syria And Turkish Foreign Politics,
Master’s Thesis”, Ankara, 2016**

In the study, Turkey-Syria relations have been researched within four stages. Baath regime which shaped Syrian policy for a long time and Syrian Arab Republic, have been researched in the first stage. Significant events which affected Turkey-Syria affairs since the beginning of the Cold War, have been examined in the second stage. In the stage three; Arab Spring, which affected North Africa and nearly all Mid-Eastern countries, have been scrutinized from its arousal. In the final stage; “Effects of Arab Spring in Syria” and Turkey-Syria affairs had been criticized. Turkey’s reactions which include political and armed responses to the on-going processes in its neighbourhood, have been expressed as conclusion; causes of the evolution in Turkey’s political attitudes and motivations of armed force projection towards the Syrian territory, have been depicted. Later, changes in those attitudes and motivations have expressed with the foreseeing future analysis.

Manners of Western-States whose high-level interests have never been decreased since the beginning of the collapse of Ottoman Empire, are also the subject of this study. Intense and prolonging affects of Arab Spring, evolution of ethnical and sectarian structures into border forming apparatus, ideal of democracy in the realm of Arab Spring and causes of the movement are in the scope of this research.

Struggles between Turkey and Syria after the Arab Spring despite of Turkey’s “zero problem with neighbours” policy, causes of these struggles and becoming of territorial crisis into global problem with the contribution of Syria’a new paradigm following after Iraq’s re-establishment are the key elements while determining Turkey’s political priorities and conclusive subjects of this research.

Key Words

Syria, Arab Spring, Assad, Ba’ath, Turkey-Syria Relations

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
PYD	: Demokratik Birlik Partisi
IKBY	: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi
S.	: Sayfa
YY	: Yüzyıl
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
PKK	: Partiya Karkeren Kürdistan-Kürdistan İşçi Partisi
BAAS	: Arap Sosyalist Diriliş Partisi
YPG	: Yekineyen Parastina Gel-Halkçı Koruma Birlikleri
Bkz.	: Bakınız
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
KDP	: Kürdistan Demokratik Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization- Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SDE	: Stratejik Düşünce Enstitüsü
ORSAM	: Ortadoğu Stratejik Düşünce Enstitüsü
SUK	: Suriye Ulusal Konseyi
USAK	: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu
A.g.r.	: Adı Geçen Rapor
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyeti
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ICSR	: The International Centre For The Study Of Radicalization and Political Violence- Radikalleşme ve Siyasi Şiddet Etütleri Uluslararası Merkezi

TABLO LİSTESİ

TABLO 1: Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin Personel Mevcudu	18
TABLO 2: Beşar Esad Dönemi Tahmini Suriye Ekonomik Verileri	28
TABLO 3: 2013 Yılı Suriye'de Gerçekleşen Terör Eylemleri	68
TABLO 4: Dönemler İtibariyle Türkiye'deki Suriyeli Sayısı	84
TABLO 5: Ülkeler Bazında Yabancı Savaşçı Katılımları	88
TABLO 6: Yabancı Terörist Savaşçı Döngüsü	89
TABLO 7: 2010-2012 Yılları Ülkelere Göre Türkiye'nin Ham Petrol İthalatı (1.000 Ton)	93

ŞEKİL LİSTESİ

ŞEKİL 1: Suriye'deki Etnik Yapı	20
ŞEKİL 2: Türkiye-Suriye Sınırı Planlanan Güvenli Bölge Haritası	99

GİRİŞ

Türkiye ve Suriye arasındaki 400 yıllık tarihi ilişki, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından hemen öncesine 1800'lü yılların sonunda batılı devletlerin bir dizi ileriye yönelik stratejileriyle birlikte kopma noktasına gelmiştir. Bu kopuşta “milliyetçilik ve mezhepçilik” kavramları ön plana çıkmıştır. Bu kopuş sonrasında Suriye yedi farklı bölgeye ayrılmış ve Suriye topraklarının Fransız mandasına girmesiyle beraber, Hatay'ın 1938 yılında bağımsızlığını ilan etmesine kadar yükselen Arap Milliyetçiliği birlikte değerlendirildiğinde Suriye, bulunduğu coğrafi konum itibari ile Arap Ülkesi olarak bölgede söz sahibi olma amacını taşımak istemiştir.

Ortadoğu coğrafyasının etnik ve dini açıdan karışık bir yapıya sahip olması, ortaya çıkan problemlerde çözüm olasılıklarını daima zorlaştırmıştır. İşte bu nedenle önce Hatay sorunuyla sıkıntılı bir hal alan Türkiye-Suriye ilişkilerinin, daha sonra Baas rejiminin etkisiyle daha da sıkıntılı bir düzlemde devam ettiği görülmektedir. Soğuk Savaş'ın etkisiyle her iki ülke farklı kutuplarda yer almış bu nedenle ikili ilişkilerde çözüm bekleyen konular da bir sonuca ulaşılamamıştır.

Türkiye'nin GAP Projesi ile birlikte Suriye ile gerçekleştirdiği ikili ilişkileri düşük seviyelerde devam etmiş, sorun uluslararası mekanizmalar tarafından da çözüme kavuşturulamamıştır. Bu da Suriye'deki rejimin önce ASALA daha sonra da PKK ve DHKP-C terör örgütlerine destek vermesiyle süregelmiştir. Suriye böylelikle sorunların çözümü yerine Türkiye'nin iç dinamikleriyle oynayarak sonuç elde etme yoluna gitmiştir.

Türkiye-Suriye ilişkisinin politik sürecinde önemi bir rol alan Hafız Esad'ın vefat etmesiyle yerine geçen Beşar Esad 'Şam Baharı' denilen süreci başlatmış söz verdiği “demokratik açılımlarla” babasından aldığı sistemin dışına çıkacağı görüntüsü vermiş, halkı için büyük bir ümit kaynağı olarak görülmüştür. Ancak ülkedeki siyasal sistemde kadrolaşmış yapının etkisiyle bu demokratik hareketlerin göstermelik olduğu ortaya çıkmıştır. Arkasından 2005'te, dönemin Lübnan Başbakanı Refik Hariri öldürülmesiyle gerek Lübnan'da gerekse de dünyada infial yaratan suikasttan Suriye rejimi sorumlu

tutulmuş ve Şam yönetimi, uluslararası toplumun önemli bir kesiminin baskısına maruz kalmıştır. Böylelikle Suriye, uluslararası alanda yalnızlaşmaya başlamıştır.

1998 Adana Mutabakatı ile ilerlemeye başlayan Türkiye-Suriye ilişkileri, 2000 yılında Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın ölümünün ardından dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, Esad'ın cenaze törenine gitmesiyle ilerlemeye başlamıştır. Bu olaydan sonra Suriye Başkan Yardımcısı Abdülhalim Haddam, Ankara'ya gelmiş ve ticari anlaşmalar imzalanmıştır. Suriye'nin kuruluş yılı olan 1946'dan beri ilk kez bir Suriye devlet başkanı Ankara'yı ziyaret etmiştir. 2007 yılının Ocak ayından itibaren Türkiye-Suriye Serbest Ticaret Anlaşması'nın imzalanması Türkiye-Suriye ilişkilerindeki gelişmelerin gelecek vaat edeceğini göstermiştir. Bunun yanında Türkiye'nin "sıfır sorun politikası" ile komşularla iyi ilişkiler içinde olmak istemesi ve İsrail'in Gazze'ye düzenlediği saldırıların artarak sürmesiyle, Türkiye-İsrail ilişkilerinin gerilemeye başlaması bu diyalogu hızlandırmıştır. 2000-2010 yılları ikili ilişkilerde bir yumuşama dönemi olmuştur

2010 yılında Tunus'ta başlayan Arap Baharı'yla beraber Türkiye hem jeopolitik hem de jeostratejik konumu nedeniyle Arap ülkelerinde ortaya çıkan olaylardan etkilenmeye başlamıştır. AKP'nin 2002 yılında yapılan seçimleri kazanmasından sonra Türkiye'nin dünya siyasetinde yeni ve farklı bir rol oynama iddiası ve Türkiye'yi, Ortadoğu coğrafyasında karar verici pozisyona sokmak istemesi bu etkinin artmasına sebep olmuştur. Özellikle Suriye'deki olaylar her aşamasında Türkiye'yi etkiler bir hale gelmiştir.

Arap Baharı'nın domino etkisi yaratarak Suriye'ye sıçramasıyla, yıllardır demokrasiden uzak kalan halk ayaklanmış, Baas rejimi ise bu ayaklanmaları sert bir şekilde bastırmıştır. Türkiye, Suriye'de gelişen olaylara karşı ilk başlarda eleştirel olarak yaklaşmış ve tavsiyelerde bulunmuştur. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Şam'a gitmiş Kürtlere bazı haklar verilmesi ordunun şehirlere sokulmaması gibi konularda görüş ve tavsiyelerini bildirmiş ancak, Suriye yönetimi Ankara'nın tavsiyelerine uyulmamış, ardından da Türkiye'ye ilk mülteci göçleri başlamıştır (Kap, 2014: 30).

Olayların büyümesi ve rejimin halk üzerindeki şiddetini arttırması nedeniyle Türkiye, proaktif önlemler almaya başlamış, Suriye halkının yanında olduğunu belirtmiş ve Suriyeli muhalifler açıktan desteklenmeye başlanmıştır (Salık, 2011: 26). Türk uçağının Suriye sınırına yakın bir yerde düşürülmesi ve ardından sınıra yakın bölgelerde meydana gelen patlamalarla birlikte Türkiye önemli bir güvenlik sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. 11 Mayıs 2013'te Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde bombalı 2 aracın patlatılarak 52 kişinin öldüğü 130 kişinin de yaralandığı olayın Türkiye'deki resmi merciler tarafından Suriye istihbarat örgütü ile ilişkili olduğu belirtilmiş ve Türkiye, Suriye rejimi tarafından olayların içerisine çekilmeye başlamıştır (Yeşiltaş, 2015: 13).

Bu çalışmada, Suriye'nin değişken etnik ve dini yapısı analiz edilerek, Türkiye-Suriye ilişkilerinin Arap Baharı öncesi durumu ortaya koyulmuş ve Arap Baharı'nın Suriye-Türkiye ilişkilerine etkileri araştırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SURİYE ARAP CUMHURİYETİ

1.1. Suriye'nin Siyasi Tarihi

Suriye sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle Ortadoğu'da tarih boyunca savaşların sürdüğü, medeniyetler arasındaki mücadelelerin her zaman var olduğu stratejik öneme sahip ülkelerden biri olmuştur. Patric Seale'ye göre (Seale, 1965): *"Suriye üzerinden doğrudan hakimiyete sahip olunmadıkça hiç kimse Ortadoğu'yu kontrolü altında tutamaz"*.

Heredot, "Suriye" sözcüğünü "Asuriye" sözcüğünün kısaltması olduğunu savunsa da sözcük kökeni hakkında net bir bilgi yoktur. Köken itibariyle ilk kez Yunanca metinlerde karşılaşılan "Suriye" sözcüğü, bölgenin VII. yy.'da Arap istilasına maruz kalmasıyla birlikte kullanılmaya başlamıştır. Suriye sözcüğü, Rönesansla birlikte Avrupa'da görülmeye başlanan Helenistik değerlere duyulan ilginin artmasıyla tekrar literatüre girmiştir (Lewis, 2015: 30). Suriye topraklarında en başta kullanılan yer isimleri tam tersini gösterse de bölgeye sonradan gelip yerleşen insan gruplarının, Arap yarımadasından gelen Samiler, Hint-Avrupalılar veya Orta Asyalılar olduğu görüşü yaygındır (Günaltay, 1947: 22).

Bugünkü Suriye topraklarında Fenikeliler, Asurlular, Bâbilliler, Fârisîler, Silifkeliler, Yunanlar, Abbasiler, Selçuklular gibi büyük ve farklı etnik yapıda olan birçok devlet hüküm sürmüştür (Kılıç, 2000). Suriye coğrafyasında Yemen Bölgesinde Me'rib Barajı'nın yıkılmasından sonra yaşanan göçlerle bazı Arap kabileler de Suriye'ye göç etmişlerdir (Akdemir, 2000: 210). Bölgeye göç eden kabileler su ve hayvanları için yeşil otlaklar bulmak amacıyla gelmişler ve böylece kuraklık, Suriye'nin etnik yapısının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (King ve Hall, 2009: 36).

634 yılında Müslüman sınırlarına dâhil olan Suriye, 1150 yılından sonraki dönemde Türk egemenliğine girmiştir (Mehmet Akbaş, 2009: 23). Osmanlının Şam eyaleti statüsünü 1516 yılından 1918 yılında imzalanan Mondros Antlaşması'na kadar devam

ettirse de, Suriye'nin Osmanlı'dan kopuşunu Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın bağımsızlık hareketine kadar götürebiliriz (Gürson, 2014: 25).

Suriye, Mondros Anlaşması ile önce İngiltere'nin sonrasında ise iki ülke arasında gizlice yapılan Sykes-Picot¹ Anlaşmasıyla Fransa'nın sömürgesi durumuna gelmiştir. Sykes- Picot Anlaşmasıyla Fransa ve İngiltere Ortadoğu'da bazı düzenlemelere gitmek istemiştir, bu anlaşmaya göre;

İki devlet de (A) ve (B) bölgelerinde Arap hükümdarlığını kabul ve himaye etmeye hazır olmasını belirtmeleriyle birlikte;

(A) bölgesi Fransız, nüfusu altında; Şam, Hama, Humus, Halep ve Musul'dan oluşacak.

(B) bölgesi Şam güneyinden Kerkük'ün kuzeyine çekilecek hattın güneyini oluşturacaktır.

Her iki devlet de kırmızı ve mavi bölgeler oluşturmuştur. Amaç doğrudan bu bölgelerde dolaylı yönetim tesis etmektir. Bunlara ilave olarak da Filistin'de uluslararası yönetim oluşturma maksatlı kahverengi bölge de oluşturulmuştur (Kılınçkaya, 2008: 95-96). 1920 yılında, Kuvay-ı Milliye'nin Suriye cephesinde gösterdiği başarıların bölgenin sömürü olmasının önüne geçilmesinde büyük etkileri olmuş, Türk yönetimi tarafından bölgedeki askeri personel eğitilmiş, bölgeye silah ve mühimmat desteği yapılmıştır. Hatta İngiliz ve Fransız sömürsüne karşı bölgede Türkiye'ye bağlı konfederasyon kurma fikri bile oluşmuştur (Umar, 2003: 59).

Fransız egemenliği altındaki Suriye'de, Şam, Cebeli Druz, İskenderun ve Halep bölgeleri özerkleştirilmiştir (Manaz, 2003). Nüfusunun büyük bir kısmı Türk olan İskenderun sancağı 1939 yılında Hatay adını alarak Türkiye'ye katılmıştır. 1946 yılında ise Fransızların bölgeden çekilmesi ile Suriye Cumhuriyeti bağımsızlığına kavuşmuştur (Balbay, 2006: 22-23).

---

¹ Sykes-Picot Anlaşması, İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'in, Fransa'nın Londra büyükelçisi Paul Comban' a verilen 16 Mayıs 1916 tarihli gizli mektuplardan oluşur (Bkz. Kılınçkaya, 2008: 95).

Suriye 1940-1950 yılları arasında Türk asıllı Şükrü Kuvveti'nin de aralarında bulunduğu birçok darbeci başkan tarafından yönetilmiştir². Mısır ve Suriye'yi birleştirmeyi amaçlayan Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) girişiminin başarısız olmasından sonraki dönemde Baas Sosyalist Partisi ülke yönetiminde ağırlığını iyice hissettirmeye başlamıştır. 13 Kasım 1970 yılında Hafız Esad'ın³ ülke yönetimini ele almasıyla, 1960'lı yıllara kadar süren iktidar mücadeleleri kısmen de olsa son bulmuştur (Manaz, 2003).

Hafız Esad'ın başa geçmesi ile birlikte, iktidar mücadeleleri devam etmiş, ülke yönetiminde kaldığı 20 yıla yakın sürede, yaklaşık 15 darbe girişiminde bulunulmuştur (Zisser, 2000: 115). Darbe girişimlerine rağmen Hafız Esad Suriye'yi yeniden yapılandıran isim olmuştur. Yapılandırma sürecinde birleşik Sosyalist ve Komünist parti oluşturmaya çalışmıştır. Arap-İsrail savaşının 1967-1973 yılları arasında gerçekleşmesiyle birlikte Suriye topraklarında bulunan Golan Tepeleri ve Kunaytra'nın da yer aldığı alanın bir bölümünün İsrail askerlerince işgal edilmesine neden olmuştur. ABD'nin devreye girmesi ile Suriye Kunaytra'yı tekrar topraklarına katmıştır (Öymen, 2005: 340-341). Bu süreçten sonra ABD ve Suriye arasındaki diplomatik ilişkiler canlanmaya başlamıştır. 1978 yılında yapılan seçimler ile Baas partisi halk meclisinde geniş bir çoğunluk kazanmış, bununla birlikte rejimin yerleştirilmesinin önündeki engeller kaldırılmıştır. 1977 ve 1981 yıllarında halk meclisi yenilenmiş ve Hafız Esad yedi yıllığına tekrar Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Bu dönemde Hafız Esad bir takım sol çevrelerin -"Suriye ulusal birliği" adı altında oluşturulmuş Nasırcı, Komünist ve Baasçılar- ve Sünni Müslümanların - Müslüman Kardeşler Örgütü(MKÖ)- oluşturduğu güçlü bir muhalefetle karşı karşıya kalmıştır. Suriye İslam Hareketi, Cumhurbaşkanı Hafız Esad da dahil olmak üzere Nusayrilere karşı eylemler düzenlemişlerdir (Librairie Larousse 1986: 10889). Baas yönetimi ülkede, demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi öğeleri ikinci plana atarak, ülkedeki muhalif yapı için gerçekleştirdiği demokratikleşme adımları, muhalefetin Suriye'deki gücünü arttırmıştır.

---

2 Suriye'nin ilk Cumhurbaşkanı olan Şükrü El Kuvvetli ülkede ilk kez yapılan 1943 seçimiyle Suriye'nin lideri olmuştur. Ülkenin başına geçmesiyle "Albaylar Dönemi" adı verilen dönemi başlatmış, kendisine yönelik üç kez darbe girişiminde bulunulduysa da 1954'te tekrar yönetime geçmiştir (Bu dönem için Bkz. Balbay, 2006: 20-23).

3 Hafız Esad 1930 yılında doğmuş, 1955 yılında askeri okuldan mezun olmuştur. Arap ülkeleri ve Sovyetler Birliği'nde uçuş eğitimleri almış 1965'te Baas Partisi'nin üst düzey yöneticilerinden biri olmuştur. Bu süreden beş yıl sonra ülke yönetimine geçmiştir (Bkz. Dilip Hiro, 1996: 34-35).

İnsan hakları ve özgürlük gibi kavramları bir kenara bırakmak, demokrasi ve güvenlik sarmalında geri adım atarak güvenliğe öncelik vermesine neden olmuştur. Hapishanelerdeki mahkûmların bir kısmı için af yasası çıkarıp tekrar aynı oranda vatandaşın hapse mahkûm edilmesi bunu göstermiştir (Aras ve Toktaş, 2008: 72).

İslami Kurtuluş Hareketi ve Muhammedin Askerleri tarafından Alevi Cemaati'ne karşı Müslüman Kardeşler Örgütü'nün desteğiyle yapılan saldırılar giderek artmıştır. Ülke yönetiminde üst kademede bulunan birçok Nusayri 1979-1982 yılları arasında öldürülmüş ve ülkede çatışmalar artmıştır. Devlet, çıkan bu olaylara ve eylemlere Hafız Esad'ın kardeşi komutasındaki Savunma Tugayları ile karşılık vermiştir. 1980 yılında, Hafız Esad'a yapılan başarısız suikast nedeniyle Palmira Cezaevindeki birçok siyasi tutuklu misilleme amacıyla öldürülmüştür. 1982 yılında Müslüman kardeşlerin üyesi olan kişilere yönelik idam cezasını ön gören bir yasa çıkarılmıştır. Aynı yıl Hama kentinde yüzlerce sivilin ölmesine neden olan ayaklanma, güvenlik güçleri tarafından bastırılarak düzen sağlanmıştır (Librairie Larousse 1986: 10889).

1973 savaşını takip eden süreçte Suriye, İsrail'le mücadeleyi daha etkin bir şekilde yürütmeye başlamış, Hafız Esad Orta Doğu'nun en büyük aktörü olmaya soyunurken; böylece rejimini iç tehditlerden korumak için halkının önüne bir dış düşmanda koymuştur. İsrail'in dışarıdaki en büyük düşman ülke konumunda olmasıyla iç siyaseti daha kolay dizayn etmek mümkün olmuştur. Esad'ın inşa ettiği rejimin iç tehditlere maruz kalmaması için dışarıda meydana getirdiği düşman İsrail'di. Özellikle 80'li yıllar boyunca Hafız Esad'ın İsrail'e karşı yürüttüğü siyaset, kendi gücünü ispat etme ve meydan okumaya yönelik bir siyaset olarak ifade edilebilir (Mercan, 2012: 115).

Esad ailesi içinde 1980'li yıllardan itibaren gizli bir iktidar mücadelesi başlamıştır. Hafız Esad, kardeşleri Cemil ve Rıfat'ı iktidar mücadelesi uğruna Avrupa'ya sürgüne yollayarak onların etkilerini kırmıştır. Veliahdı olarak gördüğü ve yerine hazırladığı oğlu Basil Esad'ın ise 1994 yılında trafik kazasında ölmesi üzerine Londra'da eğitim gören, sonrasında askeri eğitimini Şam'da alan oğlu Beşar Esad'ı yönetimde faal konuma getirmiştir. 10 Haziran 2000 yılında kalp krizi sonucu ölen Hafız Esad'ın yerine, Beşar Esad 11 Temmuz 2000 tarihinde yeni devlet başkanı olarak olarak geçmiştir (Manaz, 2003).

Beşar Esad'a babası dış politikada birçok problemi miras olarak bırakmıştır, bunlar: İsraille barış görüşmeleri, Golan tepeleri, Lübnan'daki Suriye'nin varlığı ve bundan sonra ülkesinin dış siyasetinde izleyeceği politikanın belirlenmesidir. Ayrıca ABD'nin Irak'a gerçekleştirdiği müdahale sonrasında ki Ortadoğu'nun durumu da söz konusu problemleri çoğaltmıştır. ABD'nin müdahalesinden sonraki süreç de Suriye'ye farklı bir boyut kazandırmış ve özellikle de Adana Mutabakatı sonrası Türkiye-Suriye ilişkileri Beşar Esad'ın da ılımlı tutumu ile gelişmiştir (Erciyes, 2004: 52-53). 2003 tarihinde ABD'nin Irak'ı işgaliyle İsrail ve ABD arasında sıkışan Esad, El Kaide'ye karşı ABD ile işbirliği yapmış olmasına rağmen Suriye'den bir grup gönüllünün Irak'ta ABD ordusuna karşı savaşmasına destek olmuştur. Hizbullah'ın lideri Hasan Nasrallah'a destek olmuş aynı zamanda da İsrail'le barış görüşmeleri konusunu gündemine getirmiştir. Hizbullah, Esad'ın ikili oyununda bir piyon olarak kullanılmıştır. Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El Şara ABD'nin Irak' a girmesini Osmanlı fethinden bu yana Suriye üzerindeki baskının en yüksek seviyede olduğunu belirtmiş ve Suriye Ordusunun Lübnan'ı işgal etmeye başlamasıyla birlikte ilk kez ABD'nin tepkisini çekmesine neden olmuştur (Gürson, 2014: 146).

Beşar Esad'ın babasının yerine geçmesiyle Suriye ve Hizbullah arasındaki ilişkiler hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Hizbullah'ın parti programında Siyonist yapının tehditlerine karşı Suriye ile seçkin ve yolunda olan ilişkilerin arttırılmasına vurgu yapılmaktadır. İsrail ve Hizbullah arasında 2006 yılında ortaya çıkan kriz sonucu meydana gelen savaşta Suriye'nin yürüttüğü siyaset, Esad'ın söylemleri Hizbullah'la olan ilişkisinin ileri safhalara taşınmasını sağlamıştır (Merçan, 2012: 169).

1.2. Suriye'nin Siyasi Yapısı

Suriye'de egemen parti durumdaki Baas Partisi 1960'lı yıllarda Ortadoğu'daki gelişmeler ve bölgesel politikaların bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve Ortadoğu coğrafyasında faal bir rol üstlenmiştir. Baas partisinin gelişimini Irak ve Suriye olmak üzere iki açıdan ele almak mümkündür. Lakin çalışma konusunun Suriye olması Irak Baas partisinin inceleme dışı kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca Baas Partisinin

anavatanın Suriye olarak kabul görmesi Baas Partisinin Suriye bazlı incelenmesini gerekli kılmaktadır (Armaoğlu, 1989a: 208).

1.2.1. Baas Partisi

Mişel Eflak, Salah Bitar, Ali Cabir, Abdullah Abdul Daim, Vahip El Ganim, Cemal Atasi, Musa Rizik, Badi El Kasm, Sami El Durabi ve Abdul Birr İyun El Sud tarafından kurulan Baas Partisine en önemli katkı Mişel Eflak ve Salah Bitar tarafından yapılmıştır (Sabahattin Şen, 2004: 115). Halk tarafından yedi yıllığına başa getirilen Devlet Başkanı, Ulusal ilerici Cephenin Başkanı, Baas Partisinin Genel Sekreteri aynı zaman da Silahlı Kuvvetlerin komutanı statüsündedir (Öztürk, 1997: 63). Ayrıca Baas partisi, ABD müdahalesi ile devrilen Saddam Hüseyin'in ardından iktidarda olduğu tek yer Suriye'dir (Balbay, 2006: 71).

1929 yılında Paris'te tanışan Mişel Eflak ve Salah Bitar Marksist düşünceler ile ilk olarak Sorbonne'da karşılaştıklarını belirtmektedirler. Eflak'ın bu konuda dile getirdiği ise dikkat edilmesi gereken bir noktadır: *“Ben Fransa'ya gitmeden önce milliyetçiydim. Fransızlara karşı mücadele vermiş ve çok defalar tutuklanmış olan babamdan etkilenmişim. Milliyetçilik bizim kendi realitemiz iken Bitar ve Ben, Sosyalizmi Fransa'da keşfettik”* (Sabahattin Şen, 2004: 115-116).

Mişel Eflak ve Salah Bitar Arap milliyetçiliğini benimsemeleri ve Sosyalizmden etkilenmelerinin yanında, öğretmenlikten 1942 yılında istifa etmişler ve bundan sonraki süreçte gençleri kendi düşünceleri ile etkileyerek, onlara maddi lüksün karşısında püriten bir tutum sergilemeleri doğrultusunda telkinde bulunmuşlardır. Onların siyasi programları ve düşüncelerini yaydıkları yerler daha çok üniversiteler ve ortaöğretim kurumları olmuştur. Bu süreçte Arap ulusunun Rönesans'ını -Arap milliyetçiliği odaklı- gerçekleştirmeyi temel prensip haline getiren Baas Partisi 24 Temmuz 1943 yılında az sayıdaki öğrencinin örgütlenmesi ile kurulmuştur. Arapların yeniden dirilişi anlamına

gelen El-Baas-El-Arabî adını Zeki Arsuzi'den alan Baas⁴, 1946 yılına kadar entelektüel bir hareket olarak görülmüştür (Sabahattin Şen, 2004: 116-117).

Baas Arap Milliyetçiliği kavramı Arap milletinin dünya medeniyetine katkıda bulunması ve tarihsel manada gelecekte sürdürülebilir olması ilkesiyle bütün Arapları kaynaştırıcı, sosyalist birliği "Ortak Arap Kaderi" temasını geliştirmiştir. Pan Arabizm kavramı temeli üzerine kurulan Baas doktrini, tek bayrak, tek millet, tek ordu ve tek Arap dünyasıydı, din ise bu öğeleri bir araya getiren önemli bir etkendi (Koyuncu, 2013: 92).

Arap milliyetçiliği kavramının Mısır ve Suriye'de gelişmesiyle beraber bu kavram bir devlet halinde şekillenmeye başlamıştır. 1918'de Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal birliklerini Şam'a sokmuş, 8 Mart 1920'de Birleşik Arap Krallığını ilan etmiştir. İngilizler, Faysal'a vaat ettikleri Suriye bölgesini Sykes-Picot anlaşmasıyla Fransızlara bırakmasıyla "Arap Milliyetçiliği" bir anda "Büyük Arap Devleti" hayaline dönüşmeye başlamıştır (Koyuncu, 2013: 87).

Baasçılar Fransa'nın Suriye Topraklarından geri çekilmesine kadar olan süreçte bildiriler dağıtmış, konferanslar düzenlemiş, konuşmalar yapmış ve Fransa'nın Suriye'deki varlığına yönelik kamuoyunu tahrik edici açıklamalarda bulunmuşlardır. Az sayıdaki öğrenci grubu ile örgütlenen Baasçıların benimsedikleri sosyalist prensipler, oluşumun burjuva ve tüccarların siyasette etkin olduğu büyük kentlerden ziyade daha çok kırsal bölgeler ve yoksul halk tarafından kabul görmesini sağlamıştır (Van Dam, 2000: 41).

Baasçıların kendilerini siyasi bir hareket olarak görmeleri, onların yolsuzluk ve siyasi hayatın fırsatçılığına karşı bir tavır sergilemelerine neden olmuştur. 1943 yılında ilk defa seçimlere katılan Baasçı aday Mişel Eflak, 245 oy alarak meclise girememiş; Seçimlerden iki yıl sonra siyasi parti olmak için başvuruda bulunan Baas'ın istediği de kabul görmemiştir. Baasçılar 1946 yılında Mişel Eflak'ın ilk yazısı olan "*Baas'ın*

---

⁴ Baas "*Diriliş*" veya "*Arap Sosyalist Diriliş Partisi*" anlamında kullanılır (Bkz. Atay, 2000).

Kökenleri” adlı yazısında yer alan “*Baas*” adında günlük gazete çıkarmışlardır (Sabahattin Şen, 2004: 118).

Baas Partisi kurulduğu andan itibaren Suriye milliyetçiliğinden ziyade Arap milliyetçiliğini; Suriye, Irak, Filistin ve Ürdün’ü kapsayan “*Büyük Suriye*” idealini benimsemiştir. Baas partisinin üzerinde durduğu önemli konulardan biri de Hatay sorunudur. Bu doğrultuda Türkiye’ye katılan Hatay’ın tekrar Suriye topraklarına dâhil olana kadar Arap Birliğinin Türkiye ile olan ilişkilerini askıya almalarını istemiştir (Armaoğlu, 1989a: 208). Baas partisinin 1943’te Suriye’de kurulmasıyla, Mısır’ın Nasır’dan sonra Arap Milliyetçiliğini savunan en önemli ikinci akım olmuştur. Partinin hedefi “birlik, özgürlük ve sosyalizm” olmuştur. Sosyalizm Arap milliyetçiliğini yeniden diriltmek ve yaşatmak için bir araç olmuştur. Kurucularının yaşamlarından etkilenilerek sosyalizmde Fransa, Almanya’dan ise milliyetçilik kavramları birleştirilmiştir (Koyuncu, 2013: 85).

Baas partisi 1947 yılında yasal anlamda bir siyasi parti statüsüne kavuşmuştur. Baas partisi “*Ebedi Misyonu Olan Tek Arap Ulusu*” sloganıyla 4-6 Nisan 1947 tarihinde ilk kez kurucu ulusal kongresini Şam’da önemli bir kısmını öğrencilerin oluşturduğu ve öğretmenlerin de katılımında bulunduğu 247 kişiyle gerçekleştirmiştir. Kongre esnasında partinin adı Arap Baas Partisi olarak belirlenmiş ve genel sekreterliğine Mişel Eflak seçilmiştir. Baas, bu süreç ile birlikte siyasi hareketten organize bir siyasi partiye dönüşmüştür (Sabahattin Şen, 2004: 118-119). Düzenlenen kongrede Arap Baas Partisinin programı ve tüzüğü belirlenmiş; programda Baas partisinin “*Evrensel Bir Arap Partisi*” ifadesine yer verilmiş ve milli, sosyalist, halkçı ve devrimci olduğu belirtilmiştir. Kongrede Arap anavatanın sınırları “*Toros dağlarından Basra Körfezine, Arap Okyanusuna (Hint Okyanusu), Etiyopya dağlarına, Büyük Sahraya, Atlantik Okyanusuna ve Akdeniz’e kadar uzanan topraklar*” olarak belirlenmiştir. Ayrıca program tek “*Arap Devleti*” ve tek “*Arap Milleti*”nden bahsetmektedir. Dolayısıyla da partinin dış politikada belirlediği temel prensip ise, “*Arap Milliyetçiliği*”dir (Armaoğlu, 1989a: 208). Partinin kuruluşundan itibaren İngiliz ve Fransızlar tarafından kurulan sınırlara karşı çıkılmış, Suriye olmaktan ziyade Arap olmak ön plana çıkarılmıştır. Bu süreçte sokaklarda Fransız aleyhtarı gösteriler düzenlenmiş hatta Muhalif gruplar tarafından Baas partisinin İngiliz destekli olduğuna dair görüşler ortaya atılmıştır. Arap

milliyetçiliğinin çok güçlü olduğu Suriye’de Batı aleyhindeki propaganda günden güne artarken El Kuvvetli’nin yönetimi Mısır’ın siyaseti ile paralel gitmeye başlamıştır. 1958 yılında Suriye ve Mısır devlet başkanları ortak bir bildiri yayımlayarak her iki devletin birleştiğini ve yeni devletin Birleşik Arap Cumhuriyeti ismiyle kurulduğunu ilan etmişler ve bu birleşme amacına ulaşmış gibi görünse de, gerçek bir Arap birliğinin tesisini sağlayamamıştır (Jaber, 1970: 29) Nasır’ın sosyalist düşüncelerinin Suriye deki siyasi partileri etkilemiş olması, benzer bir ideolojik yapının ilerleyen yıllarında Suriye de yönetime gelmesinin temellerini oluşturmuştur. 1950’lere kadar partinin sloganında bir sıra söz konusu olmuştur. Mısır ve Suriye’nin birik düşüncesinde bir ayrışma söz konusunda olduğunda bu slogan sırası değişmiş “önce sosyalizm sonra birlik” adını alacak yeni Baas dönemine geçilmiştir. Arap sosyalizmi batıdaki sosyalizmden farklı bir yol izlemiştir. Bunun sebebi toplumsal açıdan batıdaki aksine oldukça farklı bir yapı sergileyen Arap coğrafyası ve Batı’nın bölgedeki etkisini kırmak maksadıyla farklı bir sosyalizm anlayışı benimseyip bu anlayışı bölgesel yapıya uydurmaktı (Özkoç, 2008: 55-56).

Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin ömrü çok kısa sürse de bölge siyasetinin ileriki yılları için çok önemli etkiler bırakmıştır. Ayrılmanın ardından Suriye kendi tarafına dönmüş, Nahlavi’nin yaptığı darbe ile ülke yeni bir istikrarsızlık dönemine girmiştir. Bu dönemde muhalefet şiddetlenmiş ve Baas Partisi hareket alanını genişletmiştir. 8 Mart 1963 yılında Baas Partisi ülke yönetimini ele geçirmiştir. Suriye de yeni bir dönemi başlatmış, partinin sosyalist bir boyuta sahip oluşu kırsal kesimin Baas Partisine yönelmesini beraberinde getirmiştir (Mercan, 2012: 58).

Uluslararası sistemin yeniden şekillendiği Dünya savaşı sonrasında Suriye, siyasi alanda değişiklikler yaşarken, ekonomik açıdan da gelişmeye ve dünya sistemine entegre olmaya çalışmıştır. Sık sık askeri darbeler nedeniyle siyasal anlamda istikrarlı bir ortam olmamakla beraber bu süreçte Suriye de toplumun refah seviyesinde artış görülmeye başlamıştır. 1950’li yılların ortalarından itibaren Suriye, Arap milliyetçiliği vurgusuyla Mısır ile birleşmek için önemli adımlar atmıştır (Mercan, 2012: 55).

Siyasi bir parti statüsüne geçen Baas partisi, 1954 yılında yapılan seçimlerde 140 sandalyenin 16’sını alarak Suriye’deki ilk başarısını elde etmiştir (Şahin, 2004: 140). Meclise giren ve iktidar için mücadele etmeye başlayan Baas partisinin Genel Sekreteri

Mişel Eflak, iktidarı elde etmeye çalışan karizmatik bir lider tavrı sergilemesi gerekirken daha çok romantik ve hümanist denilebilecek entelektüel bir tavır ortaya koymuştur. Mişel Eflak 1965 yılına kadar Partinin Genel Sekreterlik görevini üstlenmiştir (Sabahattin Şen, 2004: 119).

Baas Partisi 1953 yılında Arap Sosyalist Partisi ile birleştirilmiş adı da “Arap Sosyalist Partisi” olarak değiştirilmiştir. Baas Partisi ülkesindeki diğer benzer ideolojilerdeki partilerle birleşerek yoluna devam etmiştir. Bu partilerden biri de Suriye Komünist Partisi’dir. Baas Partisinin bu birleşmeleri yapması onun etki alanını güçlendirmiştir. Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla Baas kendisini feshetmiş, bu birliktelik Mısır’ın liderinin Suriye’ye beklediği değeri vermemesi sonucu dağılmıştır. Suriye’de 1963 yılında tekrar Baas Partisi iktidara gelmiş, 1966 yılında gerçekleşen darbe sonucu Baas’ın siyasi fikir babası Mişel Eflak ülkesinden ayrılmak zorunda kalmıştır (Buçukçu, 2012: 6). 1950 lere kadar azınlıkların partideki etkilerinin artmasıyla artan “milliyetçilik söylemleri”, 1960’lı yıllarda Sovyetlerle yakın ilişkiler kapsamında “sosyalizm”, 1970’li yıllardan sonra ise uluslararası sisteme yakınlaşmak maksadıyla “liberal” politikalar öncelik kazanmıştır (Özkoç, 2008: 205).

1.2.1.1. Örgütsel Yapısı

Şubeler, Fırkalar, Hücreler, Kollar, Bölgesel Komutanlıklar, Ulusal Kongre, Ulusal Komutanlık biçiminde, etkili ve hiyerarşik bir organizasyona sahip olan Baas partisinin hücre dışındaki kademelerinin başında sekreter ve komutanlar bulunmaktadır (Sabahattin Şen, 2004: 124-125). Dolayısıyla Baas partisinin askeri bir hiyerarşiyi ortaya çıkarmak için çalıştığını söylemek mümkündür (Armaoğlu, 1989a: 209).

Bahsedilen kademeler özetle; Parti içyapısının hücrelerden meydana gelmesi, partinin örgütsel yapısının tabanının da hücrelerden oluştuğu çıkarımının yapılmasını kolaylaştırmaktadır. Hücre, üç ve yedi üyenin dâhil olduğu bölge, iş ve arkadaş hücresi şeklinde sınıflandırılmakta ve bu hücreler, yeni üyelerin eğitilmesi ve partiye mümkün olunan en fazla üyenin/semptizanın kazandırılması olmak üzere iki göreve hizmet etmektedirler. Gizlilik içinde hareket eden hücrelerin kendi aralarında iletişimi söz

konusu olmamakta sadece üst kademe ile iletişim kurulmaktadır (Sabahattin Şen, 2004: 127; Atay, 2000: 153).

Hücrenin üst basamağı olan fırkada, üç veya beş hücre yer almakta ve hücreler fırkalar ile iletişime geçebilmektedir. Fırka başkanı fırka üyelerinin ortak kararı ile başa gelmektedir. Fırkanın üst kademesinde yer alan şube, iki veya daha fazla fırkayı kapsamaktadır. Şube komutanları alt birimlerin gerçekleştirdiği toplantılar ile belirlenmektedir. Şube ile bölgesel komutanlıklar arasındaki iletişim görevini yerine getiren kollar iki şubeden oluşmakta, şehir, köy veya kasabayı kapsamına alabilmektedir. Kolun komutanı bölgesel komutanlığa karşı sorumludur, yeni üye kabulü, bölgesel problemleri değerlendirmekte ve öneri sunmaktadır. Ayrıca Kollar partinin bölgedeki eğitimi ve propagandasını yürütmekte ve üst birimlere rapor iletmektedir (Caner, 2012: 16). Bölgeler partinin en faal kısmı olmasının yanında ülkenin tamamını içermektedir. Bütün Arap ülkelerinde bölge teşkilatı bulunmaktadır. Ulusal komutanlık altında parti yönetimini elinde bulunduran bölgesel komutanlıklar alınan kararların uygulayıcısı niteliğine sahiptir (The Baath Message, 2009).

İki yılda bir defa toplanan Ulusal Kongre'ye, Arap ülkelerinin Bölgesel Komutanlıklarındaki üyeler ve alt kademededen birkaç delegenin katılımı söz konusudur ve partinin karar alınan en üst kademesi durumundadır. Kongrede ulusal komutanlık ve parti Genel Sekreterliği seçimleri yapılmaktadır (Caner, 2012: 18).

Ulusal komutanlık, partinin siyasi programını belirleyen, direktif veren en üst kademedir. Parti yapılanması dâhilindeki tüm kademeler ulusal komutanlığa bağlı ve buranın emirleri ile hareket etmektedir. Aynı zamanda Ulusal Kongre çağrısı yapmakta ve kongrenin gündemini belirlemektedir. Diğer bir ifade ile ulusal komutanlık Baas partisinin merkezi yürütme kuruludur (Atay, 2000: 150).

1.2.1.2. Parti'nin Finansmanı

Baas partisi finansmanını, düzenli olarak üyelere alınan aidatlar, bağışlar ve partinin bünyesinde yapılan yayınlardan elde edilen kaynaktan sağlanmaktadır. Banka idarecilerinin ve subayların yarıya yakınının Alevi olması toprak reformu esnasında

Alevilerin ön planda tutulmasına, dolayısıyla da Alevilerin zenginleşmesinin önünün açılmasına sebep olmuştur. Alevilerin zenginleşmesi Baas partisinin aidatlarına doğrudan etki etmiştir (Balbay, 2006: 139).

Üyelerden alınan aidat miktarları belirlenirken, öğrencilerin özel bir kategoride değerlendirilmesinden dolayı aidatlar öğrencilerden belli oranda alınmış, öğrenciler dışındaki üyelerden, aylık gelirleri ile orantılı olarak toplanmış ve üyelerin zenginleşmelerine bağlı olarak da gün geçtikçe artan bir aidat toplanmıştır. Toplanan kaynağın %10'luk kısmı şubelerin, %25'lik kısmı ise kolların masrafları için ayrılmakta geriye kalan kaynak doğrudan bölgesel komutanlığa aktarılmaktadır (Sabahattin Şen, 2004: 133).

1.2.1.3. Parti'nin İdeolojisi

Baas partisinin kökeni ile parti ideolojisi arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Dolayısıyla Baas Partisinin tüzüğü partinin ideolojisinin temelini teşkil etmektedir (Balbay, 2006: 70-71; Atay, 2000: 131) .

Baas partisinin benimsediği temel ideoloji, tüm Arap toplumunun kalkındırılmasını sağlamak ve Atlas Okyanusundan Basra Körfezine kadar tüm Arap devletlerini tek çatı altında toplamaktır (Balbay, 2006: 69). Diğer taraftan birlik, Özgürlük ve Sosyalizm olmak üzere partinin “*üç kutsalı*” olarak nitelendirilen ve birbirinden ayrılmayan bu idealler partinin, ekonomik ve sosyo-politik yapıya bakış açısını şekillendirmektedir (Sabahattin Şen, 2004: 165).

Kuruluşundan itibaren “Arapçılık” anlayışını ve kimliğini sonuna kadar savunan Suriye ayrıca bu ideolojinin doğduğu topraklara da sahip olduğunu savunmaktadır. Pan Arap ideolojisinin ilk şartı olarak Pan Suriye ideolojisini benimseyen Suriye için Arap Birliği hedefi ülke stratejisinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır (Şimşek, 2005: 157).

Partinin mezhepsel farklılıkları gözetmeden herkese açık oluşu Suriye'deki azınlıkların da partiye yönelmelerine yol açmıştır. Baas Partisi hangi dine mensup olursa olsun tüm Arapların eşit olacağı birleşik ve laik bir Arap toplumu kurmayı amaçlıyordu. Bu

çerçevede parti içinde özellikle Alevilerin başını çektiği azınlıkların sayısı ve nüfuzları artmaya başlamıştır. Hafız Esad'ın sürdürdüğü politika ile de geniş tabanlı bir muhalefeti önlemeyi amaçlamaktaydı. 1963 sonrası dönemde azınlıkların baskın olduğu bir yapı oluşmuştur. Bu yüzden 23 Şubat 1966 tarihindeki darbede Alevi azınlıkların etkinliği anlaşılmaktadır (Mercan, 2012: 60).

1.2.2.Karar Alma Süreci ve Devlet Başkanı

Fransızların topraklarından geri çekilmesiyle 1946 yılında bağımsızlığına kavuşan Suriye'de bu yıldan sonra sürekli askeri darbeler yaşanmıştır. İstikrarsızlığın hüküm sürdüğü Suriye'de 1970 yılında Hafız Esad'ın yönetime gelmesiyle yönetime karşı gerçekleştirilen darbe niyetleri büyük oranda azaldığından istikrar ortamı sağlanabilmiştir. Hafız Esad'ın iktidara gelişi ve gerçekleştirdiği değişiklikler ülkeye günümüze kadar devam edecek olan otoriter-totaliter bir kimlik kazandırmıştır. Hafız Esad'ın Devlet Başkanını ülkenin siyasal ve askeri yapısından yasama gibi konulara kadar çeşitli yetkilerle donattığı yapı, Devlet Başkanının tüm kurumlar üzerindeki hâkimiyetini arttırmış dolayısıyla da ülke üzerindeki egemenliğini güçlendirmiştir. Ortaya çıkan bu siyasi yapılanma, ülkenin karar alma mekanizmasında ve sürecinde az sayıda seçkin kişinin etkili olmasına neden olmaktadır (Jaber, 1970: 114-115).

Suriye'de meclis, siyasi partiler, hükümet gibi politika belirleme, birimlerin işlevi, rejimin kararları, uyguladığı politikalara meşruiyet kazandırmak ve yasallık sağlamaktır. Ayrıca bu birimler rejim üyelerini ve kendilerine sadık olan kişileri üst makamlara atayarak onları bir nevi ödüllendirmektedir. Ülkede, yönetim birimlerinin başında ordunun üst düzey yöneticileri bulunmaktadır. Söz konusu askeri yöneticilerin yaklaşık %90'ı ülkenin ise yaklaşık % 10-12'sini Nusayriler oluşturmaktadır. Devlet Başkanı bahsedilen iki kanadında üzerinde bir işleve sahiptir. Tüm atamalar devlet başkanı tarafından yapılmakla birlikte, siyasi hiyerarşinin en üst kademesinde bulunan devlet başkanı silahlı kuvvetlerin de komutanıdır (Oytun Orhan, 2006a: 10).

1.3.Suriye'nin Askeri Örgütlenmesi

Rusya ile iyi ilişkiler içinde olan Suriye, Fransızların ülkeden çekilmesinden sonraki dönemde Ortadoğu üzerinde etkin bir konuma sahip olmuştur. Arap-İsrail savaşı ile birlikte askeri açıdan giderek zayıflamış fakat günümüzde Ortadoğu coğrafyasında gerek askeri gerekse jeopolitik önemi nedeniyle -Suriye'de ki mevcut iç savaş bir tarafa bırakılacak olursa- yine etkin bir konuma gelerek güçlenmiştir. Suriye'deki askeri sistem Kara, Deniz, Hava, Hava Savunma, Jandarma Kuvvetlerinden oluşmakta ve idaresi devlet başkanının elindedir. Suriye'de 18 yaşını doldurmuş olan erkekler otuz ay boyunca askerlik görevini yerine getirmekten de sorumludur. Körfez Savaşı'na katılmasından dolayı maddi destek gören Suriye, söz konusu yardımı ordunun modernleşmesi için kullanmıştır. Günümüzde Suriye yaklaşık olarak orduya bütçeden %5.9 'luk bir pay (858 milyon dolar) ayırmaktadır (Erciyes, 2004: 30).

1948'de Filistin Muharebelere katılan Suriye ordusu, 1958'de Lübnan'a askeri müdahalede bulunmuştur. 1967-1970 yılları arasında Arap İsrail Savaşına katılmış, yine bu savaşın bitimiyle Ürdün'e müdahalede bulunmuştur. 1973'te yeniden Arap-İsrail Muharebesine katılan Suriye, 1976 ve 1989 yılları arasında Lübnan'da gelişen olaylar nedeniyle bu ülkeye askeri müdahalede bulunmuştur. 1975-1985 yılında çıkan Müslüman Sünni ayaklanmasını bastırmıştır. Ordu, halen devam eden Arap Baharının etkisi ile ortaya çıkan iç ayaklanma ile uğraşmaktadır (Şahin, 2014: 113).

Yapılan tüm eylemler esnasında Suriye birçok konuda olduğu gibi kullandığı askeri teçhizatı jeopolitik konumunu kullanarak yardım alarak gidermeye çalışmıştır. Suriye Soğuk Savaş dönemi boyunca ordunun ihtiyaç duyduğu silahları Rusya'dan satın almıştır. Yapılan bu yardımlar ile Rusya Ortadoğu'da önemli bir konum elde etmiştir. Diğer bir ifade ile Suriye, Rusya'nın Ortadoğu'ya açılan penceresi durumuna gelmiştir (Erciyes, 2004: 30-31).

Toplam Nüfus	17.951.639	Mayın Gemisi	4
Sahil Kıyısı	193 km	Sahil Güvenlik Botu	66
Toplam Alan	185.180 km	Aktif Askeri Personel	178.000
Yedek Askeri Personel	570.000	Fırkateyn	2
Savaş Uçağı	207	Füze Sistemi	650
Silahlı Helikopter	28	Top	250
Tank	4.500	Yıllık Savunma Harcaması	1.872.000.000 \$

TABLO 1: Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin Askeri Gücü⁵

Kaynak: (Global Fire Power, 12.05.2015)

Soğuk Savaş döneminde jeopolitik konumundan faydalanan Suriye, Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte büyük bir şok yaşamıştır. Zira Suriye önemli bir müttefikini kaybetmiştir. Rusya'nın Suriye'ye yaptığı askeri teçhizat ve maddi yardımlara rağmen ordunun modernleşme sürecinin tamamlanmamış olması ülkeyi zor bir duruma sürüklemiştir. Bu gelişme ile Suriye kendine özgü milli bir askeri sanayisinin olmayışının eksikliğini iyice hissetmeye başlamıştır. Bu dönemde İsrail ile arasındaki gerginlik nedeniyle sürekli teyakkuz durumunda bulunan Suriye, aralarındaki gerginliğin de etkisi ile ABD'nin Irak'a müdahalesine karşı bir tavır takınmıştır. ABD ve İsrail ile gerginlik yaşayan Suriye, ordusunun modernize için daha fazla çaba ve para harcamaya başlamıştır (Erciyes, 2004: 32). Ancak gerginliklerden ziyade 2011 yılında başlayan iç savaş Suriye'yi en fazla uğraştıran süreç olmuştur.

⁵ Suriye'nin içinde bulunduğu iç savaş net bir sayı vermeyi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle veriler yaklaşık rakamlardır.

1.4. Etnik Dini Yapı

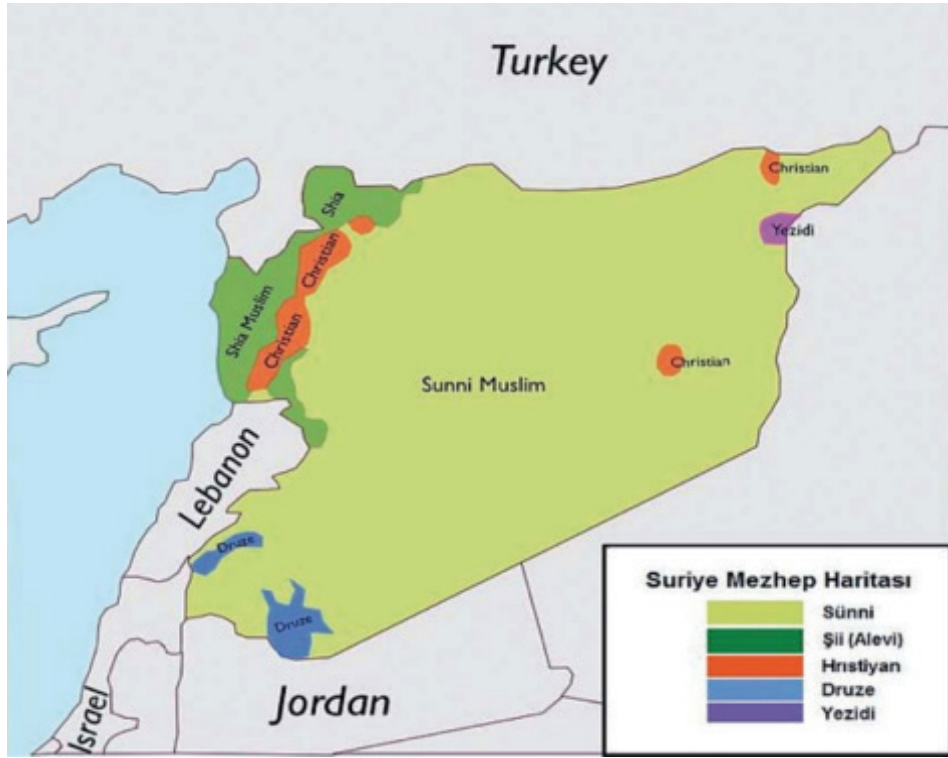
Suriye nüfusu etnik ve dini açıdan heterojen bir yapı sergilemektedir (Van Dam, 2000: 17). Diğer taraftan etnik yapının çeşitliliği resmi nüfus sayımlarının da açıklanmamasına neden olmaktadır. Çünkü ülkenin yönetiminde yer alan Alevi kesimin ülke genelinde azınlık durumunda olmasından dolayı yönetim, çoğunluğu oluşturan diğer etnik-dini çoğunluğun tepkisini engellemeye yönelik bir önlem olarak görmektedir. Bu noktada Hafız Esad döneminde Alevi kesimin doğurganlığa teşvik edilmesi yönünde bir politika izleyerek çoğunluğu oluşturan Sünni kesim ile Alevi kesimin oranlarını eşitlemeye çalışmıştır (Balbay, 2006: 117).

Suriye'nin coğrafi konumunun Orta Doğu'daki başlıca kavşak noktasında bulunması nedeniyle, ülke toprakları hem kendi içindeki etnik ve dini mücadelelerde hem de uluslararası çatışmalarda savaş arenasına dönüşmesine neden olmuştur. Bunun sebeplerinden biri; etnik bölünmedir. Suriye nüfusunun %60'ını Sünni Araplardan oluşmaktayken, %13 Hıristiyanlar; %12 Aleviler, %5 Dürziler, %10 ise Türkmenler ve Kürtler, %1'inden azını ise İsmaililer oluşturur. Ayrıca; köylü ve kentli nüfus arasındaki derin mesafe ülke istikrarı için bir tehdit unsuru oluşturur. Bir diğer neden ise; Güneydeki Şamla Kuzeydeki Halep şehirleri arasındaki rekabettir. Egemen bağımsızlık geleneğinin noksanlığı batının etki ve mücadeleleri, siyasal etkisi ve kültürel mirasını da sebepler arasında gösterebiliriz (Philips, 2012: 37).

Suriye tarihinin oluşmasında dini ve mezhepsel grupların yönetimdeki etkisi önemlidir. Ülkede ki bu farklılık iç dengelerin sürekli değişmesine neden olmuştur. 1963 yılında gerçekleşen Baas Darbesi ve 1970 yılında Hafız Esad'ın yönetime el koyması ülke içinde bazı azınlıkların, özellikle de Alevilerin etkisini oldukça artırmıştır (Mercan, 2012: 20) Baas Partisi Suriye'deki etnisitenin etkisiyle azınlıklara hiyerarşi imkânı verdiği için cazip gelmiştir. Kırsal tabanın desteğini alan partiye şehirdeki Sünni tabanın desteğinin zayıf olması Baas Partisini kadro partisi haline getirmiştir (Koyuncu, 2013: 97).

1920 yılında Fransızlar'ın Suriye'de ayrı bir Nusayri devleti kurmasıyla Nusayriler için tarihi bir fırsat doğmuştur. Nusayriler, Fransızların açtığı okullardan özellikle askeri okullardan sistematik bir biçimde faydalanmışlardır. 1970'li yıllarda Halep'teki askeri

okul öğrencilerinin 300'ünden 250'si Nusayriydi. Nusayrilerin kısa sürede Suriye ordusunda kritik görevlere gelmesi bu nedenle kaçınılmaz olmuştur. 1963 darbesini yapan Baas Partisi askeri komitesinin en önemli üç ismi Muhammed Ümran, Salah Cedid ve Hafız Esad'ın Nusayri olmaları bu nedene bağlanabilir (Gümüslüoğlu, 2013: 41).

ŞEKİL 1: Suriye'deki Etnik Yapı

Kaynak: (Buçukçu, 2012: 5)

1.4.1. Araplar

Araplar, Suriye nüfusunun yaklaşık %90'ını oluşturmaktadır. Sünni mezhebine bağlı olan Araplar ise %70'i oluşturmakla birlikte geriye kalan kısım, İsmaili, Şii ve Nusayri, mezhebine mensuptur. Ayrıca Arap nüfusun içinde Hristiyan dinine mensup kişilerde bulunmaktadır. Bunlar da Suriye Ortodoks Kilisesi'ne, Katolik Grek Kilisesi'ne ve Ortodoks Grek Kilisesi'ne, bağlıdır (Akdemir, 2000: 202). Lazkiye ve Süveyde illeri

dışındaki bölgelerde Sünniler çoğunluğa sahiptir, Lazkiye’de çoğunluk Alevilerdedir (Van Dam, 2000: 25).

Yönetimde söz sahibi olan Aleviler, Sünnilerin gerici ve bağınaz olduğunu ileri sürmektedirler. Zira illegal Müslüman Kardeşler Örgütü’nün Sünniler tarafından kurulması bu kanının yerleşmesine neden olmuştur. Sünniler tarafından temelleri atılan Müslüman Kardeşler Örgütü’nün kurulmasındaki amaç ise azınlığı oluşturan Alevilerin hâkim olduğu Baas rejimini yıkarak yerine Sünni Müslümanların hakimiyetindeki bir yönetim oluşturmaktır (Balbay, 2006: 140-141).

1.4.2. Kürtler

Kürtler, Suriye nüfusunun %9’unu oluşturmaktadır. Büyük çoğunluğu mezhepsel anlamda Sünniliği benimsemiş olmakla beraber, çok azı Hıristiyan ve Yezidiler bulunmaktadır. Suriye sınırının belirlenmesi sırasında Suriye topraklarında kalan Kürtler, ülkenin en büyük azınlık grubunu oluşturduğu görülmüştür (Akdemir, 2000: 202-203).

Suriye’deki Kürt nüfusu farklı kaynaklarda farklı rakamlarla verilmekle beraber tahmini olarak 1.5 milyon civarında oldukları tahmin edilmekte ve ülke nüfusuna kayıtlı olmayan Kürtlerin sayısı 25.000, ülkedeki yabancı statüsünde bulunan Kürtlerin sayısı ise 225.000’dir (Özkaya, 2007: 96). Yabancı statüsünde kabul edilen Kürtler ülke içinde seyahate imkân veren kırmızı kimlik kartı sahibidir. Ayrıca yasaya göre gerek yabancı gerekse kayıtsız olarak kabul edilen bu iki statüdeki Kürtler yasal olarak evlenme, mal edinme, yurtdışına seyahat etme gibi haklara sahip değildirler. Yönetime gelen Baas Partisinin iç politikasının temelini oluşturan “*Tek Suriye Kimliği*” anlayışı çerçevesinde kuzey sınırındaki Kürtler; Türkler ve Dürziler gibi asimile edilmeye çalışılmıştır. Fakat diğer bölgelerde yaşayan Kürtlere yönelik herhangi bir asimilasyon politikası uygulanmamıştır. Zira kuzeydeki Kürtlerin aksine Suriye vatandaşı olarak kabul gören bu Kürtler, çok sayıda siyasi parti kurmuştur. Kürtlerin parlamentoda 20-25 Kürt milletvekili tarafından temsil edilmesi siyasi bir gelenek haline gelmiştir (Bingöl, 2004).

1.4.3. Ermeniler

Suriye nüfusunun yaklaşık %2-3'ünü oluşturan Ermeniler ülkede asimile olmamış en büyük etnik grubu oluşturmaktadırlar. Kendi dillerini konuşan, kendi eğitim kurumlarında eğitim gören kendi gazete ve yayınlarını takip eden 1915 yılında Türkiye'den göç eden bu Ermeniler, geleneklerini günümüzde de devam ettiren nadir azınlıklardandır. Büyük kısmı Ortodoks Kilisesine bağlı olan Ermeniler, çoğunlukla Halep şehri civarında yaşamaktadırlar. Geri kalan Ermeni nüfusu ise, Katolik'tir (Akdemir, 2000: 203).

Ermenilerin Suriye'ye topraklarına gerçekleştirdikleri ilk büyük göç 20.yy'da Osmanlı imparatorluğunun I. Dünya Savaşı sırasında çıkardığı Tehcir Kanunu⁶ ile gerçekleşmiştir. 1920 yılında Fransa'nın Anadolu'yu boşaltması ile ikinci göç dalgası gerçekleşmiştir. Ermeniler El-Cezire bölgesinde yer alan Kamışlı ve Haseke kasabalarına yerleşmiş, 1960-1970 yılları arasında ise büyük bir kısmı başka ülkelere göç etmiştir (Abdullah, 1986: 30).

1.4.4. Türkler

Lazkiye ve Halep bölgelerinde yaşayan Türkler, Arapların çoğunlukta olduğu Suriye'de uzun süre yaşamalarına karşın örf ve adetleri ile dillerini halen kullanmaktadırlar. Türklerin büyük çoğunluğu Sünni mezhebine bağlıdır.

1939 yılında Hatay'ın Türkiye topraklarına katıldığı dönemde Suriye'deki Türklerin statüsü ile ilgili herhangi bir anlaşma veya görüşme gerçekleşmemiştir. Bu durum Suriye'de yaşayan Türklerin gerek hukuki gerek siyasi gerekse kültürel haklarının yasal bir zemine oturtulmamasına neden olmuştur (Oytun Orhan, 2006a).

Suriye'de yaşayan Türklerin yasadışı yollarla Türkiye'ye giriş yapmalarının dışında sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte 1945, 1951, 1953 ve 1967 yıllarında kitlesel

---

⁶ 27 Mayıs 1915 tarihinde kabul edilen Tehcir Kanunu, 1 Haziran 1915'te Resmi Gazete Takvim-i Vekai'de yayımlanmış ve bu yayımdan sonra yürürlüğe girmiştir. Bu kanunu amacı cephe gerisinde oluşan veya oluşabilecek isyanların önüne geçilmek istenmesidir. Bkz. (Kantarci, 2011: 92-93).

göçler gerçekleştirmişler ve Kırıkhan, İskenderun ve Adana'ya yerleşmişlerdir. Şam'da dahil olmak üzere Suriye'deki büyük şehirlerde azınlıklar biçiminde yaşayan Türkler, Lazkiye ve Halep bölgelerinde yoğunlaşmışlardır. Liman kenti olan Lazkiye, 1950'li yıllardan itibaren büyük bir gelişme göstermiştir. Söz konusu gelişme Türkmenlerin de şehre göç etmesinin önünü açmıştır. Halep'te Türklerin yoğunlaşması sonucu, Türk mimarisi ve Türk sanatının günümüze kadar bu bölgede gelişmesini sağlamıştır. Ayrıca günümüzde Türkçe bu bölgede konuşulan dillerden biridir (Maşkure Yılmaz, 2000).

1.4.5. Çerkezler

Çerkezler, Suriye'deki asimilasyona karşı koymuş önemli gruplardan biridir. Kendilerine has yaşam biçimlerini ve kültürlerini günümüze kadar devam ettirmişler bunun yanında kendi dillerini konuşmaya özen göstermişlerdir. Ermenilere bu yönleriyle benzemektedirler. Sünni mezhebine bağlı olan Çerkezler, Havran'ın kuzey batısında yaşamaktadırlar (Akdemir, t.y.: 203).

Suriye topraklarında yaşayan Çerkezler iki göç dalgası ile bölgeye yerleşmişlerdir. İlk göç hareketi Rusların baskısı ile Kafkasya'dan Samsun'a ardından 1872 yılında Suriye'ye doğru bir istikamet izlemiştir. Suriye gelen Çerkezlerin bir kısmı Humus ve Hama 'ya bir kısmı da Golan'a yerleştirilmiştir. 1878 yılında ikinci göç hareketi Balkanlardan gelerek önceki Çerkezler gibi Hama ve Humus'a yerleştirilmişlerdir. İsrail-Arap Savaşı sırasında Çerkezlerin yaşadığı Kunetyra ve Golan'nın İsrail tarafından işgal edilmesi sonucunda ABD ve Şam'a yakın yerleşim birimlerine göç etmişlerdir (Neflyaşeva, 2012).

1.4.6. Dürziler

Suriye'nin güneyinde yer alan Cebelu-D-Dbroz bölgesinde yaşayan Dürziler ülkenin diğer bir etnik ve dini grubunu oluşturmaktadırlar (Akdemir, 2004: 203). Güney bölgesinde ezici bir çoğunluğa sahip olan Dürziler, Arap çoğunluğunun olmadığı iki

bölgeden biri olan Es-Süveyde'denin yaklaşık %88'ini oluşturmaktadırlar (Birsell, 2012: 297).

İsmaili mezhebine bağılı olan bu inanış Suriye'de Beka Vadisinde yoğunlaşmıştır. Tarih sahnesinde Ortadoğıu coğrafyasında gerçekleşen mücadelelerde batı ile ittifak içerisinde olmuşlardır. Topraklarına aşırı biçimde bağılı olan bu topluluğun Dünya üzerinde aşırı biçimde yayılmış olmalarından ötürü lobi faaliyetlerinde başarılı olmuşlardır (Ebu Zehra, 2014: 401).

1.4.7. Süryaniler

Süryaniler, Fırat Vadisi'nin kuzey doğusunda yaşam alanları yoğunlaşmaktadır. Süryaniler; Nasturi Kilisesine, Suriye-Ortodoks Kilisesi'ne, ya da Birleşmiş Keldani Kilisesi'ne mensupturlar. Zor yaşam şartları, Süryanilerin bir kısmının yurt dışına göç etmelerine neden olmuştur (Akdemir, 2000: 204).

1.4.8. Yahudiler

Uzunca bir süredir Yahudiler Suriye topraklarında yaşamaktadırlar. Günümüzde de, yoğunlaştıkları yerler Halep ve Şam şehirleridir. Bunun yanında Suriye'nin kuzey bölgesinde bulunan El-Cezire' de de Yahudi nüfusu yoğun olarak yaşamaktadır. İsrail Devleti'nin kurulması ile birlikte Yahudiler kitlesel gruplar halinde İsrail'e göç etmişlerdir (Akdemir, 2000: 204).

1.4.9. İsmaililer

İmamiyenin bir kolu olmakla birlikte İnananların aşırıya kaçmalarından ötürü İslamiyetten kopmuşlardır. İmamlarına aşırı derecede bağılı olan bu topluluk onların hata işlemeyeceğine inanmaktadırlar (Fığlalı, 2008: 61).

Tarihte maruz kaldıkları işkenceler ve zulümlerden ötürü “Batiniler” adı da verilen bu inanış, bu inanca mensup toplulukların inançlarını gizlemeleriyle bilinir. Bu gizleme olayı zamanla kendisini aşmış “Haşhaşiler” e varan bir takım gizli örgütlenmelere kadar uzanmıştır. Fatimiler Devleti’ni de kuran bu topluluk Suriye’de yoğun olarak Şam civarında yaşamını sürdürmektedir (Ebu Zehra, 2014: 60).

1.4.10. Yezidiler

Türkiye’de dahil Ortadoğu coğrafyasında dağınık bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu inanışın ortaya çıkışıyla ilgili birden fazla rivayet bulunmaktadır. Bunlardan en fazla inanılanı İran tarihindeki güzellik tanrısı “ized” den türediğine inanılmasıdır. Hıristiyanlık ağırlıklı olmakla birlikte İslamiyet ve Hıristiyanlık karışımı bir dindir. Tarihte baskıcı toplum ve yönetimlere karşı günümüze kadar dönemin liderleriyle yaptıkları bir dizi anlaşmalarla ulaşmışlardır. Bunda kırsal alanda yaşamaları da etkili olmuştur (Ebu Zehra, 2014: 505). Suriye’nin, Irak topraklarına yakın Güneydoğusunda ağırlıklı olarak yaşamlarını sürdürmektedirler (Van Dam, 2000: 31).

1.4.11. Nusayriler

Suriye’de bulunan Nusayri Dağı’na yakın kırsal alanda yaşamlarından dolayı bu ismi almışlardır. Bu inanışın mensupları “Alevi” adıyla anılmak istemektedirler. Bu niyetle 1922 yılında kurulan Alevi Devleti ülkedeki farklı etnik ve dini grubu barındırmıştır. Daha sonra bu isim Lazkiye Devleti olarak değiştirilmiştir. Tarihin çeşitli dönemlerinde Nusayriler Memlûklüler’de olduğu gibi mezhep değiştirilmeye ya da “müşriklikle” suçlanmaya varıncaya kadar bir takım suçlamalara maruz kalmışlardır. Yavuz Sultan Selim’in Mercidabık Savaşı sonrası ülke topraklarında hüküm sürmeye başlamasıyla bu inanış günümüze kadar ulaşmıştır (Ebu Zehra, 2014: 365).

Nusayrilik, Baas Partisi’nin Suriye’de etkinleşmesiyle yükselişe geçmiştir. Nusayrilerin Baas partisini ve orduyu kullanarak etkili olmaya başlamaları, 1 Haziran 1922’de Lazkiye’de Sykes-Picot anlaşmasıyla bölünen Suriye topraklarının Fransız mandası

himayesine girmesine dayanır. 1921-1938 yılları arasında Kudüs Baş müftülüğü yapan Muhammed Emil El-Hüseyini bir fetva yayınlamış; bu fetvayla Suriye halkını birleştirmek istemiş ve Nusayrilerin İslam dinine olan inançlarına değinmiş ve Şii olduklarına dair açıklamalarda bulundurmıştır. Suriye'nin 5 Nisan 1946'daki bağımsızlığıyla beraber Nusayri toprakları da ülkenin bir parçası olmuştur (Arıkan, 2012: 21).

1.5. Suriye'nin Ekonomik Yapısı

1970'ten sonra Suriye ekonomik yapısı Hafız Esad'ın yönetim anlayışına dayanmıştır, bu maksatla ülkedeki büyük şirketler Esad ailesinin tekelinde kalmış ve Baas iktidarı kendi egemenliğinin devamını sağlamak maksadıyla ülke ekonomisini kullanmıştır. Esad yönetimindeki Suriye ekonomisini 3 dönem altında incelemek mümkündür.

- a. Esad'ın gücünü genişlettiği ve “sosyalist ekonomi” modelini adapte ettiği dönem,
- b.1980'lerin sonu ve 1990'ların başında Suriye'nin ekonomik alanda liberalizasyona geçiş adımı,
- c. Beşar Esad'ın yönetime gelmesiyle ekonomik alanda reformların yapıldığı böylece rejime bağlı iş dünyası modeli oluşturulmaya çalışıldığı dönemdir (Briscoe vd., 2012: 9-10).

Suriye'de uygulanan karma ekonomi genel olarak tarım, imalat, hizmet sektörüne dayanmaktadır. Tarım ve perakende ticaret dışında özel sektörün ticari faaliyetlere katılma oranı sınırlandırılmış, ekonomi devlet eliyle gerçekleştirilmektedir. Hayvancılık önemli bir ekonomik değere sahip olsa da balıkçılık ve ormancılığın ekonomik değeri yoktur. Ülkenin kuzeydoğusundaki petrol kuyuları ülke ekonomisine önemli derecede katkı sağlamaktadır (İzmir Ticaret Odası, 2006). Bu gelirlerin yanında ülkenin savunma harcamalarına ayırdığı pay azımsanmayacak ölçüdedir. Ayrıca Suriye, zengin yer altı kaynaklarına sahip olmasının yanı sıra Irak ve Arap ülkelerinden gelen boru hatlarının geçtiği ülke konumunda olmasından dolayı, enerji koridoru olması açısından önem arz etmektedir (Nesli Öztürk, 2006).

Genel anlamda ekonomi devletin kontrolü altında tutulmaktadır. Devletleşmenin önem kazandığı 1960'lı yıllardan günümüze kadar olan süreçte Suriye'deki petrol, su, elektrik, madencilik, kimya, porselen, konserve, cam, çimento ve temel besin maddelerinin tamamı devlet kontrolü altındadır (Balbay, 2006: 145). Gerek askeri gerekse siyasi seçkinlerin bu ekonomik modelden büyük çıkarları bulunmaktadır. Özellikle güvenlik birimlerinin yöneticilerinin oluşturduğu bu kesim, bu sistemin tehlikeye girmesi veya olası bir çöküşten dolayı ortaya çıkabilecek bir reform hareketinden rahatsızlık duymaktadır, çünkü devlet burjuvası olarak nitelendirilen ve çoğunlukla Nusayrilere oluşan bu kesim, üretim ve yatırım araçlarından ciddi karlar elde ederek toplumsal mülkiyet üzerinden zenginleşmektedir Hükümet, gerek toprak reformu sırasında gerekse devletin kamulaştırma uygulamaları gibi durumlarda Nusayrilere pozitif ayrımcılık yaparak onların toprak zengini olmasını sağlamıştır (Oytun Orhan, 2006a: 11).

Suriye 1964 yılında petrolü devletleştirerek, petrolü ilk devletleştiren ülke olmuştur. Lakin 1975 yılında hükümet üretme-paylaşma anlaşmaları kapsamında ülke topraklarının bazı kesimlerini yabancı petrol şirketlerine petrol arama çalışmaları için kullandırmıştır (Balbay, 2006: 146). Arap ülkelerinden para yardımının gelmesiyle birlikte yine aynı dönemde kamu işletmelerinin sayısı artırılmıştır. Sosyalist bir model uygulanan Suriye ekonomisi Sovyetler birliğinin çöküşünden etkilenerek enflasyon ve işsizlik oranları yükselişi ivme kazanmıştır. Sovyetler birliğinin çöküşünün etkilerini üzerinden atan Suriye, 2000'den sonraki süreçte gerçekleştirdiği ekonomik reformlar ile ticari liberalizasyon kapsamında ülke, Ortadoğu'da yükselen bir konuma gelmiştir. Gerçekleştirilen reformların ve değişimin temel amacı olarak özel bankacılık sistemine geçilmesi, kur politikasının düzenlenmesiyle, ülkeye giren döviz miktarını artırarak bunu daha etkin kullanmaktır (Öztürkler, 2011: 41).

Uzun yıllar devlet denetiminde olan ekonomi, özel sektörün etkisinin giderek artmasıyla kendini hissettirmektedir. Bu duruma paralel olarak ticari alanda da değişimlerin yaşandığı Suriye'de Ortadoğu ülkeleri ile bağlantı noktasında yer alması, yakın komşuları ile ticari faaliyetler içine girmesinin önünü açmıştır. Zira 1999 yılında Lübnan ile gümrük indirimi anlaşması imzalaması bu çıkarımı destekler niteliktedir (Oytun Orhan, 2006a: 11-12).

Suriye'nin başlıca gelirleri; petrol başta olmak üzere, ülke dışından yapılan yardımlar, ülke dışında çalışan vatandaşların ülkeye soktuğu döviz ve tarımsal üretilmektedir⁷. 1963 yılında Baas Partisi ülke yönetimini devralmış ve ekonomik alanda siyasi ideolojisine uygun olarak sosyalist politikalar uygulamaya başlamıştır. Bu politikalar 1980'li yıllarda yerini piyasa ekonomisine bırakmış, babasının ölümünden sonra Beşar Esad'ın ülke yönetimine geçmesiyle birlikte sosyal piyasa ekonomisi süreci başlamıştır (Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

Ekonomik Büyüme Göstergeleri								
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (% değişim)	4.5	6.0	3.2	-3.6	1.5	3.8	4.7	4.5
Mal ve hizmet ithalatı (% değişim)	-2.3	-19.0	14.4	-6.1	3.0	9.0	3.4	2.9
Mal ve hizmet ihracatı (% değişim)	2.5	-10.5	9.9	-3.0	2.6	10.0	5.8	3.8
Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (US \$ Bil.)	52.5	53.9	57.7	57.3	60.2	66.6	74.5	84.1
Nominal Kişi Başı Millî Gelir (US \$)	2473	2460	2563	2490	2569	2798	3085	3433

TABLO 2 : Beşar Esad Dönemi Tahmini Suriye Ekonomik Verileri

Kaynak: (Buçukçu, 2012: 9) (IHS Global Insight)

2001 Ekim ayında Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik başvurusunda bulunan Suriye, yaklaşık 3 yıl sonra da AB ile ortaklık anlaşması imzalamıştır. AB, Suriye için ekonomik anlamda büyük önem arz etmektedir. Bunun sebebi ise en fazla petrol ihraç ettiği ülkelerin AB ülkeleri olmasıdır (Suriye Ülke Raporu, 2012). Beşar Esad'ın ülke yönetimine geçmesiyle ekonomik büyüme oranı 2001 ve 2010 arasında %4.5 olarak

⁷ Suriye'nin gelir kaynakları arasında bazı araştırmacılar kaçakçılıktan elde edilen gelirleri de eklemektedir. Bkz. Balbay, 2006: 145.

gerçekleşmiştir. Bu oranın Dünya ortalamasının %2.4 olmasından dolayı, Suriye ekonomisindeki reformların işe yaradığını söylemek mümkündür. 2003 yılındaki ABD'nin Irak'a müdahalesiyle birlikte Suriye'ye göç eden Irak vatandaşlarının Suriye'ye yerleşmesi ve bunun yanında Suriye'deki ¼'lük hızlı nüfus artışı ekonomik sıkıntıları da beraberinde getirmiştir (Öztürkler, 2011: 42-43).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

2.1. Soğuk Savaş Dönemi

18 ve 19.yy'da Avrupa merkezli klasik güç dengesinin görüldüğü dönemlerdir. Lakin 20.yy'da meydana gelen I. ve II. Dünya savaşları ile dünyada büyük değişimlerin yaşanmasının yanında Avrupa merkezli uluslararası güç sisteminin de değişmesine neden olmuştur. Söz konusu gelişmeler Avrupa dışında büyük bir güç unsuru olarak ABD'yi ortaya çıkarmıştır (Emeklier, 2010). Uluslararası sistemde Avrupa'nın çekilmesi ile birlikte ABD ve SSCB çevresinde iki kutuplu bir düzen baş göstermiştir. Zira II. Dünya savaşı sırasında Hitler ve Mussolini gibi diktatör olarak nitelendirilen liderlerin savaşı kaybetmesinde İngiltere ve Fransa'dan ziyade ABD ve SSCB'nin etkisi söz konusudur. Savaşın bitmesinden 1970'lere kadar uluslararası ilişkilerde temel kriter karşıt iki ideoloji çevresinde sürmüş, ABD ve SSCB dünya üzerinde etki alanlarını genişletme gayesi içine girmiştir. Savaşın ardından daha fazla güçlenen iki süper güç, savaşta büyük kayıplar veren Avrupa ülkelerinin sığınacağı bir konuma gelmiş ve iki ülke etrafında kümelenmeler başlamıştır. Bu durum iki kutuplu dünya sistemini ortaya çıkmasına neden olmuştur (Sander, 2008: 201).

Ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninde ABD, batı değerlerini temsil eden SSCB ise doğu değerlerini temsil eden bir görünüme bürünerek Batı ve Doğu bloğu olmak üzere iki kutuplu düzen kurmuşlardır. SSCB'nin komünizmi dünyaya yaymak ve egemen kılmak adına giriştiği faaliyetler ve ideolojik anlayış uluslararası sistemde ilk defa ideolojik kutuplaşmayı beraberinde getirmiştir (Armaoğlu, 2014b: 215). I. Dünya savaşı sonrasında Milletler Cemiyetinin yerini alan Birleşmiş Milletler, Soğuk Savaş döneminde ara bulucu rolünü üstlenerek olası sıcak savaşın önüne geçmeye çalışmış ve barış sürecinde etkin bir misyon üstlenmiştir (Muzaffer Ercan Yılmaz, 2007).

Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan yeni iki kutuplu sistemde, batı bloğunun askeri örgütlenmesi olan NATO ve doğu bloğunun örgütlenmesi olan Varşova Paktı dikkat çeken iki gelişme olmuştur. Diğer taraftan dünya ülkelerinin üyeliğini kabul eden Birleşmiş Milletler ve iki örgütlenmeye dahil olmayan ülkelerin ortaya çıkardığı

bağlantısızlar hareketi de diğer başlıca örgütlenmeler olarak göze çarpmıştır (Kaplan, 2005: 51, Sander, 2008: 201).

1917 yılından II. Dünya Savaşına kadar olan dönemde SSCB gücünü toplamakla meşgulken Türkiye'ye yönelik herhangi bir tehlike oluşturmamıştır. Lakin Soğuk Savaş döneminde Joseph Stalin'in Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren açıklamaları ve saldırgan bir takım eylemleri Türk-Rus gerginliğini tekrar alevlendirmiştir. Bu durum Türkiye'nin batı bloğuna yakınlaşma nedenini göstermektedir. Ayrıca ortaya çıkan bu gerginlik Rusya'nın yakın bir müttefiki durumdaki Suriye ile Türkiye arasındaki ilişkileri de gerginleştirmiştir. Lakin bu gergin ortam salt iki ülke arasında olmayıp genel sistemin iki ülke üzerinden yürüttüğü bir çatışma olarak da kabul edilmektedir. Bu noktada ilk gerginlik krizi olarak nitelendirilen ve Batı-Doğu bloğunun sistemsal çatışması olan 1957 krizi baş göstermiştir (Emeklier, 2010; Fuller, 2011: 71).

2.2. 1957 Krizi

Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen en önemli olay Hatay'ın Türkiye Topraklarına katılmasıdır. II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde ortaya çıkan iki kutuplu düzende Türkiye ve Suriye'nin çıkarlarını farklı bloklarda görmesi iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Bu nedenle Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler Ortadoğu'da meydana gelen gelişmelere göre şekillenmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleştiği olaylardan biri de "*1957 Türkiye Suriye Krizi*" olarak adlandırılan olaydır (Yıldırım, 1996: 1).

1946 yılında Hüsnü Zaim döneminde Türkiye-Suriye ilişkileri kısa süreliğine de olsa yumuşama dönemine girmiş, sonraki dönemde tekrar gerginleşmiştir. Suriye-SSCB ilişkilerinin kuvvetlenmesi, Bağdat Paktı'nın kurulması ve sol görüşlü Afif el-Bizri'nin Genelkurmaylığın başına getirilmesi iki ülke arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmiştir (Sabahattin Şen, 2004: 305). Fransa'nın topraklarından çekilmesinin ardından bağımsızlığına kavuşan Suriye'de uzun bir dönem siyasi istikrarsızlık baş göstermiştir. Nispeten Suriye siyasi hayatının sakin geçtiğinin söylenebileceği 1945-1949 döneminden sonraki süreçte yani 1949 yılı itibari ile karışıklık ve düzensizlik kol

gezmiştir. Zira 1949-1953 arasında gerçekleşen üç darbe ile 21 kez ülke yönetimi değişime gitmiş ve ardından gelen diktatör rejim gerek siyasi hayatın gerekse sosyal hayatın içinde bulunduğu karmaşık ve düzensiz durumu özetler niteliktedir (Harp Akademileri Yayınları, 1994: 33). 1954 yılında gerçekleştirilen askeri darbe ile yönetim tekrar el değiştirerek günümüzde de halen varlığını sürdüren Baas rejimi ağırlığını hissettirmeye başlamıştır (Gafur, 2002: 32).

Suriye Süveyş Buhranı yaşanırken gerek Baas partisi gerekse muhafazakâr kesimle birlikte Mısır'a destek vermiştir (Gönlübol vd., 1996: 290). Bu dönemde Mısır Büyük devletlerin SSCB'nin komünizm tehdidine karşı oluşturdukları savunma sistemine karşı bir duruş sergilemiş aynı zamanda SSCB ile ilişkilerini güçlendirme yoluna gitmiştir. Suriye'de Mısır'a verdiği desteği bu noktada da göstererek Nasır'ın izlediği politikayı takip ederek SSCB ile ilişkilerini güçlendirmiş ve Çin Halk Cumhuriyetini tanıyarak hangi tarafta yer aldığını açıkça göstermiştir. Suriye, 1956 yılının Temmuz ayında Sovyet yanlısı olduğu bilinen Savunma Bakanının başkanlığında bir heyeti SSCB'nin başkenti Moskova'ya göndererek taraflar arasında Suriye'ye 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardımının yanında, çeşitli projelerinin finanse edilmesi ile birlikte ülkenin silahlandırılmasını kapsayan bir takım anlaşmalara imza atılmıştır (Bishku, 2012: 38). Söz konusu anlaşmaların 1957 yılının Ağustos ayında ortaya çıkması ile Suriye Buhranı patlak vermiştir. Anlaşmaların ortaya çıkmasının ardından ılıman biri olarak bilinen Genelkurmay Başkanı General Nizameddin emekliye ayrılarak onun yerine geçmişinde Fransız komünist partisi üyeliği yapmış Sovyet yanlısı Albay Afif el-Bizri getirilmiştir (Gönlübol vd., 1996: 291).

Yaşanan bu gelişmeler başta Türkiye olmak üzere Irak, Ürdün, İsrail ve Lübnan'da büyük yankı bulmuş zira onlara göre Suriye Moskova'nın yeni uydusu haline gelmiştir (Harp Akademileri Yayınları, 1994: 35).

Suriye-SSCB yakınlaşması Türkiye-ABD cephesinde büyük endişe uyandırmıştır. Suriye'nin giderek SSCB'ye kayan çizgisi ve SSCB'nin Suriye'yi silahlandırması, başta Türkiye olmak üzere Bağdat Pakti üyelerini giderek artan güvensizlik ortamına itmiştir. Suriye ile sınır komşusu olan Türkiye, Sovyetler Birliği'nin, Suriye'deki varlığından rahatsız olmaya başlamıştır (Demirtaş, 2013: 118). Tüm bu gelişmeler neticesinde Türkiye Suriye'deki gelişmelerden kaynaklı tehlikeye karşı Bağdat Pakti'nin

güçlendirilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Diğer taraftan batıda Bulgaristan Kuzeyde SSCB ile komşu olan Türkiye, Güneyde komşu olduğu Suriye’de oluşabilecek kominizim rejimi ile üç taraftan çember içine alınacak ve bu duruma bağlı olarak da Türkiye’nin tekrar Sovyet tehlikesi ile karşı karşıya kalacağına işaret etmekteydi. Bu durum karşısında dönemin Türkiye Başbakanı Menderes, güney sınırına askeri birlikler sevk etmeye başlamıştır (Sönmezoğlu, 2004: 198).

Bahsedilen gelişmeler karşısında sessiz kalmayan ABD, 1957 yılının Eylül ayında Suriye’nin komşusu durumdaki ülkelere silah yardımı yapacağını ve Suriye’nin komşularına olası bir askeri saldırı karşısında tepkisiz kalmayacağını açıklamış, lakin Türkiye, Ürdün, Irak ve Lübnan’a gönderdiği mesajlarda fiili olarak Suriye’ye askeri bir müdahalede bulunmayacağını da bildirmiştir. Türkiye, ABD ve diğer Arap devletlerinin olası bir askeri müdahaleye girişmeyeceklerini anlamış ve Suriye sınırına yaptığı sevkiyatın haklılığına inanarak faaliyetlerini hızlandırmıştır (Oran vd. 2002: 630).

Ankara üçüncü bir komünist ülke ile komşu olma ihtimalinden rahatsızlık duyarak, 28 Eylül 1957 yılında SSCB’nin bölgedeki hedeflerini açıklayarak Suriye’yi Birleşmiş Milletlere şikâyet etmiştir. Uluslararası alanda da dillendirilmeye başlanan rahatsızlık ABD-SSCB arasında yaşanmaya başlamıştır. SSCB, ABD’yi Türkiye’yi kışkırtarak Suriye’ye savaşmaya zorladığını belirtmekte ve olası bir askeri müdahale sırasında sessiz kalmayacağını açık bir şekilde dile getirmiştir (Gönlübol vd. 1996: 513). Bu gelişme üzerine ABD iddiaları reddederek Türkiye’ye karşı yapılacak herhangi bir askeri müdahalede Türkiye’nin yanında yer alacağını açıkça belirtmiştir (Ayrancı, 2006: 103). ABD ve SSCB arasındaki karşılıklı restleşmeler neticesinde ABD’nin Batı Avrupa’daki üssünde bulunan hava kuvvetlerinden bir kısmını Türkiye’ye göndermiş ve Akdeniz’de yer alan filosunu İzmir dolaylarına göndererek müttefikinin yanında olduğunu göstermiştir. Bu gelişmeler SSCB’nin yumuşamasına neden olmuştur. Diğer taraftan Suudi Arabistan’ın Türkiye ile Suriye arasında arabulucu görevi üstlenmesi yatıştırıcı etkide bulunmuştur (Bağcı, 1990: 114). 1957 yılının ekim ayında Khrushev’in Ortadoğu’ya yönelik herhangi bir tehdidin varlığının söz konusu olmadığını belirten açıklamaları doğrultusunda Birleşmiş Milletlerin problemi gündeminden çıkarması 1957 yılı krizinin son bulmasını sağlamıştır. SSCB’nin bu ani

tutum değişikliğinde, ABD'nin Türkiye'ye verdiği destek ve S. Arabistan'ın üstlendiği arabuluculuk rolü etkili olmuştur (Akkaya, 2012: 234).

Sonuç olarak başta da belirtildiği gibi söz konusu kriz iki ülkenin kişisel meselesi olmayıp sistemin çatışmasıdır. Bu noktada ortaya çıkan krizin salt iki ülke açısından değil dönemin siyasi konjonktürü kapsamında değerlendirilmesi doğru olacaktır. Bu bağlamda SSCB'nin Suriye ve Mısır üzerinden Orta Doğu'ya açılma stratejisinin zaten Türkiye'de var olan Sovyet ve komünist tehdit paradigmasının, bir kuşatılma sendromu halini almasından kaynaklandığını söylemek doğru olacaktır.

2.3. Suriye'nin PKK Politikası

Suriye-Türkiye ilişkileri önceki bölümlerde bahsedilen çeşitli nedenlerden, Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Suriye yönetimine gelen siyasi kademe tarafından sürekli beslenen milliyetçi ve yayılcı söylemler, Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Bu nedenle Türkiye Suriye ilişkileri 2000'li yıllara kadar beklentinin altında kalmıştır. 60'lı yıllardan başlayarak 80'li yıllarda artan su sorunu sonucu ikili ilişkilerdeki pürüzleri çeşitlendirmiştir. İşte bu gelişen sorunlar nedeniyle Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal Suriye'yi ziyareti sırasında su ve güvenlik konularında bir dizi protokol imzalamıştır (Sabahattin Şen, 2004:307-308). Bu gelişmelere rağmen Suriye rejimi olaylara determinist bir yaklaşımla bakmış, Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler düşük seviyede devam etmiştir. GAP projesi ile birlikte bölgede önemli bir yükselişe geçecek Türkiye, Suriye'nin terörü desteklemesiyle birlikte coğrafi açıdan istikrarsızlığa itilmiştir. Teröre arka çıkan ve Arap ülkelerinin desteğini alan Suriye'nin amacı Türkiye'nin bölgesel bir güç olmasını istememesidir (Türk Demokrasi Vakfı, 1996: 27).

Suriye, Türkiye'ye karşı kullandığı bu gerilim politikasında tek başına hareket etmemiştir. 1950li yıllardan itibaren yakın ilişkiler içerisinde olduğu SSCB, bu konuda Suriye'ye destek vermiştir (Aras ve Köni, 2002: 54). Türkiye'de üniversitelerde adını ilk kez 1973 yılında duyuran örgütlerden biri de Kürdistan Devrimcileri isimli bir örgüttür. KGB ajanı olarak bilinen Rus diplomatlarla iletişime geçen üniversite

gençlerinin, Ankara ve İstanbul'da hücre evlerinde toplanmaları, Türk Güvenlik Birimleri'nin dikkatini çekmiştir. Rus diplomatlarıyla iletişime geçen bu örgütün içinde Abdullah Öcalan'da bulunmuştur. Öcalan 1979 yılında Şam'a yerleşmeden hemen önce örgüt kurma hazırlığını yapmaya böylece başlamıştır (Başar, 1996: 50). Suriye'de Türkiye'de yapacağı terör faaliyetlerini planlamaya ve yönetmeye başlamıştır. 1979 yılının son çeyreğinde Bekaa Vadisinde PKK'ya eğitim ve kamp yeri tesis edilmiştir (Harp Akademileri Yayınları, 1994: 73).

Abdullah Öcalan'ın, 12 Eylül darbesinden hemen önce Türkiye'den Şam'a kaçması Türkiye'nin belirtilen tarihlerde yaşadığı anarşi ve terör olayları göz önüne alındığında, gelişen olaylarda dış desteğin olduğunun göstermektedir. Bu olay Rusya'da yayınlanan bazı gazetelerde ortaya çıkmıştır. Böylece PKK Rus Gizli Servisi tarafından Suriye'de resmen kurulmuştur (Erciyes, 2004: 104).

Suriye ve PKK arasındaki ilişkiler planlı, kalıcı, somut hedeflere yönelik şekillenmiştir. Suriye'nin Soğuk Savaş döneminde yakın olduğu Doğu Bloğu adına yürüttüğü en önemli görev; kontrol altında tuttuğu ve kendisi adına herhangi bir hukuki sorumluluk arz etmeyen Lübnan'ı bir maşa olarak kullanarak, Soğuk Savaşın en etkili araçlarından biri olan uluslararası terör ve kaçakçılığa ev sahipliği yapmasıydı. Doğu Bloğu ülkeleri, Suriye'nin bu yaptıklarına karşılık gerekli olan tüm desteği sağlamışlardır. SSCB'nin dağılmasının ardından Suriye, PKK'ya verdiği desteği arttırmış ve blok tarafından ortaklaşa desteklenen örgütü himayesi altına alarak kontrolünü ele geçirmek istemiştir (Uğurlu, 2005: 49).

Suriye, Türkiye üzerindeki amaçlarına ulaşmak için PKK'yı bir vasıta olarak kullanmaya çalışmıştır. PKK'nın 1995 yılında Hatay'da terör faaliyetlerini arttırması, Suriye'den gelen bu tehlikenin, komşu ülke topraklarının terör yuvası olarak kullanıldığını göstermiştir. Suriye'nin Hatay üzerindeki hak iddiası PKK aracılığıyla 90'lı yıllarda devam etmiştir. Bu destek Türkiye'nin terörle yoğun bir şekilde mücadele verdiği 90'lı yıllarda ikili ilişkileri aşırı biçimde germiştir. PKK'nın yıllarca büyüyen gelişmesinde ve desteklenmesinde büyük bir rolü olan Suriye terörü kendisine etkili bir silah olarak seçmiş ve tarihsel manada ideolojik amaçlarına ulaşmak için bu silahı amansızca kullanmıştır (Sağlam, 2006). Suriye, kuruluşundan itibaren örgüt militanlarına verdiği her türlü destek ile PKK terör örgütünün gelişmesine büyük

katkılarında bulunmuştur. Bölgenin hassas dengeleri içerisinde kendisine etkili silah olarak terörü seçen Suriye yönetimi, bu silahı kendi tarihsel amaçları uğrunda hiç çekinmeden kullanmıştır. Öncelikli olarak Hatay ve çevresi olmak üzere Suriye'nin bu bölgede süregelen hak iddiaları 1960'lı yıllardan başlayarak 1980'li yılları arasında artarak devam eden "su problemi" Suriye rejimi tarafından politik merkezli olarak kullanılmış ve Türkiye, Suriye rejimi tarafından kirli oyunların odak noktası haline getirilmiştir (Oktav, 2003: 91). Türkiye'deki farklı etnik ve dini yapının Suriye'nin kendi siyasi çıkarlarına alet ederek kullanması, Suriye'nin kendi topraklarında birçok terör örgütüne lojistik destek ve üs olarak kullanmasına izin vermesiyle beraber, Türkiye'nin terör konusunda birçok kayıp vermesine neden olmuştur. PKK terörüne destek veren ülkeler Türkiye'nin sınır komşuları olmuşlardır. Rusya, Ermenistan, Yunanistan, Irak ve İran Suriye ile birlikte PKK terörünü beslemiştir. Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkilerin düzelmeye başladığı 1999 Eylülüne kadar PKK terör örgütünün eylemleri nedeniyle 5000'i sivil olmak üzere 29.000 Türk vatandaşı yaşamını yitirmiş ve terör, Türkiye ekonomisine yaklaşık 100 milyar dolar maddi zarara mal olmuştur (Sezgin, 2002: 45).

2.4. Beşar Esad Dönemi'nde Türkiye Suriye Yakınlaşması

Beşar Esad'ın başa geçmesiyle beraber Baas rejiminde bir takım yönetici değişikliklerine gidilmek istenmiş ve Beşar Esad kendi gücünü sağlamlaştırmak istediği için babasından kalma kadrolardaki yöneticileri uzaklaştırmaya başlamıştır. Bunlardan en önemlisi babasının hem aile dostu hem de siyasi yoldaşı Mustafa Tlass'tı. Tlass, 2004'te Savunma Bakanlığında daha sonra ise bölge komutanlığından uzaklaştırılmıştır (Gümüşlüoğlu, 2013: 46). Böylelikle Suriye rejimi Baba Esad'dan kalma siyasi konjonktürde değişikliklerin yapılacağını göstermiş bu da Suriye'nin ikili ilişkilerine yansımıştır.

Türkiye Suriye arasındaki gergin ilişkiler ise 1998 yılında Adana Protokolü'nün imzalanması ile yumuşama dönemine girmiştir. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, Hafız Esad'ın 2000 yılında vefat etmesi

üzerine cenaze törenine katılması iki ülke arasındaki ilişkileri iyileştirme yolunda önemli bir adım olmuştur (Şahin, 2004b: 74-75).

Dönemin iktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisinin Ortadoğu'ya yönelik sıfır sorun politikası gereği, Suriye ile ilişkilerine özel önem göstermiştir. Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler gerek siyasi gerekse ekonomik yönden hızla gelişmeye başlamış ve mevcut problemler çözüme kavuşturulmuştur (Bülent Aras, 2014:405). 2003'teki ABD'nin Irak'a müdahalesinde Türkiye'nin ABD askerlerine izin vermemesi ve Türkiye, ABD'nin Suriye'ye karşı uygulanan izolasyon politikalarında Suriye'nin yanında sergilediği duruş Ankara-Şam arasındaki ilişkilerin ilerlemesini hızlandırmıştır (Bulut ve Uslu, 2012: 81). Ayrıca bu dönemde kurulan iyi ilişkiler sonucunda Suriye ve İsrail arasındaki barış görüşmelerinde Türkiye arabulucu rolünü üstlenmiştir. Kurulan iyi ilişkiler dış politikada da kendini göstermiştir. Öyle ki; Irak müdahalesi sonrasında bölgede yaşanacak olan istikrarsızlıktan kendisinin de olumsuz yönde etkileneceğini belirten Suriye, Türkiye'nin Irak'ın geleceğine yönelik politikasını destekleyeceğini açıklamış ve Irak'ın toprak bütünlüğünü tanıdığını belirtmiştir (Ayhan, 2012: 54).

Mavi Marmara baskınının yapıldığı Mayıs 2010 yılından sonraki süreçte Türkiye- İsrail arasındaki ilişkiler kötüleşirken, tersi şekilde Türkiye Suriye ilişkileri hızla iyileşme dönemine girmiştir. Ayrıca iki ülkenin karşılıklı olarak vizeleri kaldırması ile farklı bir boyuta taşınan ilişkiler güvenlik konusunda da karşılıklı adımlar ile iyileştirilmiştir.

Babasından yönetimi devir alarak, Beşar Esad'ın iktidara gelmesi reformların gerçekleştirileceğine olan inancı artırmıştır. Fakat Esad, 2000-2001 ve 2003-2005 yıllarında Şam Baharı olarak isimlendirilen halkın değişik kesimlerinden gelen reform taleplerini göz ardı etmiş ve bununla da kalmayarak birçok muhalif lideri tutuklatmıştır. Bu gelişmeler karşısında reform vaatleri veren ve yerine getirmeyen Beşar Esad'a olan güven sarsılmıştır. Bu gelişmeler üzerine Mısır, Tunus ve Libya'daki diktatörlük rejimine karşıt olarak demokrasi ve özgürlük talep eden halk ayaklanmaların ortaya çıkmasıyla gelişen 'Arap Baharı' Suriye'yi 2011 yılının Mart ayında etkisi altına almıştır (Aday vd., 2012: 6). Bu dönemden sonra Türkiye ile Suriye ilişkileri farklı bir hal almıştır.

2.5. Türkiye-Suriye İlişkilerinin Suriye'nin Arap Dünyasıyla İlişkilerine Etkisi

Hafız Esad sonrası dönemde gelişen ilişkiler Türkiye'nin bölgede üstlendiği arabuluculuk rolünün Suriye'nin Arap ülkeleri ile yaşadığı sorunları aşmak için de kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin, Suriye ile Suudi Arabistan arasındaki problemleri çözmede ve ayrıca Suriye ile Irak arasında çatışmaya varabilecek tansiyonun düşürülmesinde önemli katkıları olmuştur. Irak'ın en güvenli bölgesi sayılan Yeşil Bölge'de 19 Ağustos 2009 tarihinde dışişleri ve maliye bakanlık binalarını hedef alan patlamalar sonucunda, yaklaşık 100 kişi hayatını kaybetmiş ve 600'den fazla kişide yaralanmıştır. Irak hükümetinin bu saldırının arkasında eski Baas üyelerinin olduğunu iddia etmesi Irak ve Suriye arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur (Kaya, 2010). Daha sonra saldırıların faili olarak yakalanan kişinin Suriye'deki kamplarda eğitim gördüğünü ve saldırı emrini de Suriye'deki Baas liderlerinden aldığını ifade etmesiyle her iki ülke de karşılıklı olarak elçilerini geri çekmiştir. İki ülke arasındaki krizin gittikçe derinleşmesi üzerine Dışişleri Bakanı Davutoğlu her iki taraf ile doğrudan görüşmeler gerçekleştirerek, krizi daha da derinleştirecek bir dil kullanmamalarını ve karşılıklı saygı çerçevesinde sorunların ele alınmasını telkin etmiştir (BBC, "Irak-Suriye Gerginliği BM'ye Taşınıyor", 03.09.2009).

Suudi Arabistan-Suriye ilişkileriyle, Lübnan'da gerçekleştirilen Refik Hariri suikastı ile gergin bir döneme girmiştir. Bu suikast nedeni ile her ne kadar Suudi Arabistan doğrudan Suriye'yi suçlamasa da yapılan açıklamalar iki ülkenin birbirine karşı sert bir tutum izlemelerine neden olmuştur. Refik Hariri'nin Sünni olması özellikle Suudi Arabistan tarafından önemsenen bir faktördü. Böyle bir suikastın Nusayri mezhebine bağlı Suriye tarafından gerçekleştirilmiş olduğu düşüncesi Suudi Arabistan'ı ciddi bir şekilde rahatsız etmiştir. Türkiye burada da devreye girmiş, gerginliğin mezhep sorunu üzerinden şekillenmesine engel olmuştur (Bozkurt, 2012: 38). Ayrıca Türkiye 2008 yılında Suriye'nin talebiyle birlikte İsrail-Suriye arasında arabuluculuk faaliyetinde bulunmuştur. Her ne kadar görüşmeler İsrail'in Gazze saldırısı ile sekteye uğramış olsa da iki ülke arasındaki ilişkiler belli bir noktaya kadar getirilmiştir. Bu açıdan Suriye'nin bölgede bulunan diğer Arap ülkelerinden aldığı tehditlerin azalması konusunda da gelişen ilişkilerin önemli katkıları olmuştur (Salık, 2011).

2.6. Türkiye-Suriye İlişkilerinin Suriye'nin Batı İle Olan İlişkilerine Etkisi

Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan iki kutuplu düzende, Suriye tercihini Doğu Bloğundan yana kullanmıştır. Bu durum Batı dünyası ile iyi ilişkiler içine girememesine neden olmuştur. Diğer taraftan Suriye'nin dış politika aracı olarak terör örgütlerini desteleyen tavrı, onun başta ABD olmak üzere birçok batılı devletin teröre yandaş ülkeler kategorisine Suriye'yi de dâhil etmesine neden olmuş, bu duruma bağlı olarak da Batı ile ilişkileri çıkmaza girmiştir. Bilhassa 11 Eylül saldırısı sonrasında, ABD'nin terör ile mücadele kapsamında ilk etapta terörü destekleyen ülkeler kategorisinde yer almayan Suriye 2002 yılında listeye dahil edilmiştir (Salık, 2011). Resmen hedef ülke olduğunu ilan ettikten sonra ABD'nin Suriye'ye karşı tavrı da sertleşmiştir. Özellikle Suriye'nin 2003 Irak Savaşı'nı kendi rejimi açısından tehlikeli görmesi ve bu nedenle destek vermemesi üzerine Amerika, Clinton döneminde, Lübnan'a girmesine göz yummasına rağmen, Suriye'nin Lübnan politikalarını tekrar gündeme getirerek bu ülkeye karşı bir izolasyon politikası uygulamaya başlamıştır (Benli, 2009: 81). Bu çerçevede 2004 yılında Lübnan Cumhurbaşkanı Lahud'un görev süresinin uzatılmasına dair politik tartışmalar yaşandığı sırada Suriye'nin bu sürenin uzatılması için girişimlerde bulunması, Suriye'nin Lübnan'daki varlığını ABD tarafından sorgulanır hale getirmiştir (Atlıoğlu, 2009). Lübnan'daki son gelişmeler üzerine Amerika, Lübnan sorununu BM'ye taşıyarak Suriye üzerindeki uluslararası baskının artmasını sağlamıştır. BM 2004 yılında Lübnan'daki Suriye askerinin çıkartılmasına ek olarak Hizbullah gibi silahlı güçlerin dağıtılarak silahsızlandırılması gerektiğini belirtmiştir. Bu karara rağmen Cumhurbaşkanı Lahud'un görev süresinin uzatılması, Amerika'nın Suriye'ye karşı daha etkili bir politika izlemesine neden olmuştur. Suriye karşıtı olan Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin seçimlerden sonra 2005 yılının Şubat'ında öldürülmesi ile beraber bu suikasttan sorumlu tutulan Suriye üzerinde uluslararası baskı daha da artmıştır (Oytun Orhan, 2009b: 43). Ayrıca bu suikastın arkasında Suriye olduğu yönündeki BM raporu sonucunda Suriye, Batı tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Bu şekilde yalnızlaştırılan Suriye, Batı'ya açılan kapı olarak gördüğü Türkiye ile daha fazla yakınlaşma ihtiyacı içinde olmuştur. 2005 yılından Refik Hariri'nin suikastle öldürülmesiyle aynı yılın Ekim ayında yayınlanan BM raporuna göre suikaste Suriye rejiminden bazı üst düzey komutanların isimleri karışmıştır. Bu açıklamayla bir grup muhalif “Şam Deklarasyonu”nu yayımlamış ve Deklarasyona Müslüman Kardeşler'den,

Kürt partilere kadar çok geniş bir katılım olmuş ve çok partili hayata geçiş çağrısı yapılmıştır (Gümüşlüoğlu, 2013: 45).

Ayrıca bölgede tansiyonun yükselmesi ABD'nin Suriye'ye müdahale etme olasılığını artırmıştır. Bu dönemde Batı ile ilişkileri kopma noktasına gelen Suriye'nin imdadına ise ikili ilişkilerini düzeltiyor olduğu Türkiye yetişmiştir. Bu açıdan Türkiye, Suriye'nin Batı ile çatışmasının önüne geçmiş ve Batı ile ilişkiler geliştirmesinin önünü açmıştır. Ayrıca Türkiye, Batı'nın Suriye'ye uyguladığı baskıyı azaltmış ve Batı'daki çeşitli platformlarda Suriye'yi koruyan bir rol üstlenmiştir (Pieper, 2013: 190). Özellikle bu suçlamalardan sonra Amerika'nın karşı çıkmasına rağmen 2000 yılında göreve yeni gelen Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Suriye'ye gerçekleştirdiği ziyaret Türkiye-Suriye ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olmuştur. Uluslararası konjonktür ve iki ülke arasında düzelen ilişkiler göz önüne alındığında Türkiye Cumhurbaşkanı'nın yapacağı bu ziyaret Suriye için büyük önem taşımaktaydı. Özellikle de Cumhurbaşkanı Sezer'in Amerika'nın baskılarına rağmen gitme konusunda ısrarcı davranması ülke insanları tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır (Moubayed, 2008:4). Türkiye'nin yanında bulunması Suriye'ye bir nebze koruma sağladığı gibi, ülke karşılaştığı sorunlarda Türkiye'ye başvurmakta da beis görmemiştir. Örnek olarak İsrail'in topraklarına yaptığı bir saldırı sonrasında Suriye Dışışleri Bakanı Velid Muallim'in kendi ülkesinde meseleyi halletmeye çalışmaktansa, Türkiye'ye gelerek Türk Dışışleri Bakanı ile birlikte açıklama yapması gösterilebilir (Hürriyet, "Nota Gibi Uyarı", 11.09.2007).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI VE SURİYE

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Arap dünyası, kendi çevresinden ve tecrübelerinden kaynaklı olarak yaşadığı hayal kırıklıklarına, ulusal özgürlüklere, uzun yıllar sömürülen taraf olmaktan dolayı yaşadığı zorlayıcı hükümlerin yaşattığı olumsuzluklara, geri kalmışlığa, yoksulluğun neden olduğu olumsuz durumlara rağmen varlığını devam ettirmeyi başarmıştır.

Arap dünyası yaşadığı olumsuz durumlara rağmen sahip olması gereken hakları kazanabilmek adına faaliyetlerde bulunmuştur. Zira Araplar İkinci Dünya Savaşı sonrasında yayılan özgürlük hareketlerinden paylarına düşeni alarak, bağımsız, eşit ve insanların doğal olarak sahip olması gereken hakları ve özgürlüğü kazanarak, uluslararası konjonktürdeki yerini almak istemiştir. Lakin tüm bu gelişmelere rağmen askeri bir yenilginin de eşliğinde 1948 yılında Birleşmiş Milletler kararıyla Filistin'in bölünerek İsrail'in kurulması; Arap coğrafyasının ve bu coğrafyada yaşayan halkların acısı büyük hayal kırıklığına sebep olmuştur. Bu durumun uzun yıllar boyunca yoğunlaşan ve biriken ulusal duyguların da yaşandığı bir dönemde yaşanmış olması, Arap dünyası açısından unutulması güç bir darbe niteliğine bürünmüştür (Gerger, 2008: 24).

Körfez savaşı Suriye ile ABD arasında bir dönüm noktası olmuştur. Suriye ile İsrail arasında ki sorunun giderilmesine yönelik bir süreci içermektedir. Bu savaşın ardından 1991 yazında ABD'nin öncülüğünde Arap-İsrail uyuşmazlığının çözümü için düzenlenen Madrid Konferansı'na Suriye'nin katılması ve 1999 yılında İsrail-Suriye barış görüşmelerini yeniden müzakere etme girişimde bulunması Hafız Esad'ın ABD ilişkileri için attığı adımlardır. Bu süreçte zaman zaman meydana gelen sorunlara rağmen ABD'nin önemli ölçüde memnuniyetini kazanmıştır. Suriye'nin bölgedeki önemli rolü ve ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik planları; Suriye'ye büyük yaptırımların uygulamamasına ve attığı birçok muhalif adımın tolere edilmesine neden olmuştur. (Mercan, 2012: 107) ABD'nin birinci Körfez Savaşı ile Arap dünyasına müdahalede bulunması, Arap halkının liderlerinden uzaklaşmasına neden olmuştur. Bu nedenle Arap halkı bölgede meydana gelen işgallere karşı bir bütün olarak karşı çıkma yolunu

seçmiştir. Lakin Arap halklarının liderleri kişisel çıkarlarını gözetmek adına büyük güçlerin bölgedeki faaliyetlerine ve zorlamalarına boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Bu durum Arap halkını, liderlerine duydukları güveni kaybetmelerinin yanında ümitsizliğe ve karamsarlığa sürüklemiştir (Kışlakçı, 2012: 57).

2000'li yılların başında yeniden umutlanan Arap halkı, doğal olarak sahip olmaları gereken özgürlükleri ve hakları elde etmek için farklı ülkelerde gösterilere başlamış lakin bu dönemde 11 Eylül saldırısı sonrasında uygulanan “terörle savaş” programı, Arap dünyasını yeniden içine kapanmaya itmiştir. 2000 yılından sonra yaşanan durgunluk 2011 yılında diktatörlere ve tiranlara karşı başlatılan savaş ile bozulmuştur. Arap halkı tarihin her döneminde devrimlerin ve yeni bir düzen kurmanın mümkün olacağını göstermek istemiş ve sıradan insanların ve inançlı olan halkın gücünü tüm dünyaya göstermek için çabalamıştır. Başlatılan devrim giderek daha geniş alanlara yayılmaya başlamış her gösteri bir diğerinin fitilini ateşlemiş ve halk daha da güçlenmiştir. Dolayısıyla da atılan her adım halkı cesaretlendirmiş ve itici güç görevi görmüştür. Diğer bir ifade ile her gösteri “domino etkisi” yaratmıştır (Kışlakçı, 2012: 57-58).

Bu bağlamda Arap Dünyası 2011 yılında tarihi bir dönemece girmiştir, çünkü taraflar yer değiştirmiştir. Diğer bir ifade ile korku yer değiştirmiş, halk gerçek gücünün farkına varmıştır. Halkın gerçek potansiyelinin ve gücünün farkına varması yönetici kesimi korkutmuş ve şaşırtmıştır. Arap coğrafyasının hemen hemen her yerinde gösteriler başlamış yöneticilerin/diktatörlerin/tiranların tüm karşı çıkmalarına, karalamalarına ve çabalarına rağmen Arap halkı “Halk rejimin düşmesini istiyor” sloganıyla meydanlara akın etmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın bu bölümünde, Arap baharı ele alınarak, çalışmanın ana konusunu oluşturan; Suriye’de yaşanan ve iç savaşa dönüşen Arap baharının gelişim ve etkileri açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1. Arap Baharı

Toplumsal sınıflama alanında sosyolojik düşüncenin öncüsü kabul edilen Montesquieu, Cumhuriyet (aristokrasi ve demokrasi de dâhil), saltanat ve despotizm olmak üzere

toplumsal tipi yansıtan üç çeşit siyasal biçim olduğunu belirtmektedir. Montesquieu'ye göre cumhuriyet, küçük ve soğuk iklime sahip ülkelere uygun bir yönetim biçimi iken, nüfusun çoğalması cumhuriyetin işleyişini engellemektedir. Mutedil iklimin yaşandığı Avrupa ülkelerinde şerefe dayanan saltanat görülmektedir. Sıcak iklimin yaşandığı ve büyük nüfuslu ülkelerde despotizm işlerlik kazanmaktadır. Bu bağlamda Montesquieu'nun yaptığı sınıflandırmanın en güzel örneğini oluşturan ve doğu ülkelerinin geniş topraklarında vücut bulan despotizm korkuya dayalıdır (Gürkan, 1988: 17).

Diğer bir ifade ile o, despotizmin doğunun karakteristiği olduğunu savunmaktadır. Despotizmin Doğu ülkeleri için, kökleri çok derinde bulunan ve asla değişmez bir gerçek olduğunu düşünen Montesquieu için sosyal alanın pek çok bileşeni hakkında yapılan karşılaştırmalı çözümler önemlidir. Ona göre despotizmin tiranlıktan ayrılan önemli bir yönü vardır. Bu da gücün istismarının sistematik olmasıdır. Şöyle ki; tiranlıkta gücü istismar etmek ya da hukuka karşı olmak veya hukuku yerle bir etmek fikirleri mevcutken; despotizmde bunların yerine idarecinin kendi çıkarlarını ve arzularını halkın çıkarlarının üzerinde tuttuğu bir anlayış vardır (Sunar, 2012: 33-34). Bu anlayış kapsamında Arap âleminde isyanlar ve devrimler bazen bir grup, bazen bir kabile bazen bir ideoloji ve bazen de halkların tümünün katılımıyla ortaya çıkmıştır. Bu durum doğu ülkelerindeki yönetim anlayışının şeklini ortaya koymaktadır. Bu yönü ile tiranlıktan ayrılmaktadır (Kışlakçı, 2012: 15).

Bu bağlamda Arap Baharı, Orta doğu ve Kuzey Afrika'da otokratik bir yapıyla yönetilen ülkelerde meydana gelmiş olup, başlangıç tarihi olan 2010 yılından günümüze kadar devam eden halk hareketlerinin genel adıdır (Rozsa vd., 2012). Arap devrimi olarak nitelendirilen Arap Baharında, kendini yakarak sesini duyurmaya çalışan kişiler ve öldürülen çocuklar devrimin sembolü olarak kabul görmüştür. Ayaklanmaların başladığı ilk beş aylık süreçte yaklaşık 100 kişi kendini yakarak rejime meydan okumuştur. Bu durum Müslüman-Arap dünyasında görülen bir iltir, çünkü İslamiyet intihar etmeyi haram kılmış bu nedenle bu tarz eylemler Müslüman ülkelerde yok denecek kadar azdır. Bu noktada görülmektedir ki, demir yumruk ile yönetilen ülkelerde halkın tahammül sınırı kalmamıştır. Bu durum zaman içinde kendi çizgisini ortaya çıkararak "Arap Devrimi"ne giden yolu açmıştır (Kışlakçı, 2012: 137).

3.1.1. Arap Baharı Kavramı

2010 yılının Aralık ayında Tunus'ta başlayan ve zaman içinde Ortadoğu ile birlikte Kuzey Afrika ülkelerine yayılan protesto hareketlerine genel olarak verilen ad "Arap Baharı"dır. Arap baharı olarak adlandırılan bu protestolarının arkasında diktatör rejiminin yanında, ekonomik oligarşinin varlığı, siyasi yozlaşma, ifade özgürlüğünün olmayışı ve yaşam şartlarındaki kötüleşme gibi unsurların varlığı rol oynamaktadır. Bu noktada halkın insanca yaşama isteği, temel hak ve özgürlüklere sahip olma arzusu, adaletli, ahlaki bir toplumsal yapı ve hükümet isteği, dini özgürlüğün sağlanması, manevi değerlere saygı, dünya standartlarında haklara sahip olma ve ifade özgürlüğü halk ayaklanmalarının altında yatan en büyük nedenlerdir (Çolak, 2015).

Arap Baharı bahsedilen isteklerin, yıllarca yönetimde yer alan kişilerin bu istekleri halktan esirgemesi, liderlerin demokratikleşme yolunda ilerleme kaydetmemeleri ve halkın taleplerine cevap verememelerinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Tekek, 2012). Ayrıca bu ayaklanmaların görülmesinde ki diğer nedenler ise, ekonomik göstergelerin kötü durumu, rüşvet, adam kayırma, yolsuzlukların yaygın olması ve zengin fakir arasındaki uçurumdur (Bulaç, 2013).

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta işportacılık yapan Muhammed Bouazizi Sidi'in işporta tezgâhına el konulması ve ona kötü muamele yapılması sonucu kendisini yakması ile başlayan tepki, halkın sokağa çıkması ile büyümüş, bu protesto "*Arap Baharının*" başlangıcı olan "*Yasemin Devrimine*" kadar sürmüştür (Tekek, 2012). Tunuslu halkın gösterdiği tepki sonucu 23 yıldır iktidarda olan Zeynel Abidin Bin Ali rejiminin yıkılarak ülkeden kaçmasına neden olmuştur. Tunus'ta başlayan halk hareketi kısa sürede Demir Yumruk ile yönetilen Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki birçok halka ilham kaynağı olmuştur. Bu süreçte Arap ülkelerinde ortaya çıkan halk ayaklanması ve protestoların etkisi, Mısır, Suriye, Tunus, Cezayir, Libya, Bahreyn, Ürdün ve Yemen'de i büyük olurken; Suudi Arabistan Umman Fas, Irak, Lübnan ve Moritanya 'ta bu etki daha zayıf olmuştur (Paksoy vd., 2012: 1). Tunus'ta başlayan protesto ve halk hareketleri Tunus, Mısır ve Yemen'de diktatör rejimlerin yıkılması ile sonlanmıştır. Diğer ülkelerde ise, yönetim iktidarını korumak için reform sözleri vermiştir. Verilen sözleri yerine getirilmekte isteksiz davranan Suriye'de Arap Baharı iç savaşa dönüşmüştür (Hatunoğlu, 2011).

3.1.2. Arap Baharını Etkileyen Faktörler

3.1.2.1. İçsel Faktörler

Arap Dünyasının politik ve siyasi yapısı baskıcı, otoriter kimi bölgelerde ise, totaliter bir yapı göstermektedir. Halk, temel özgürlükler de dâhil olmak üzere getirilen sınırlamalar ve hayatın her aşamasında kendini gösteren baskıcı politikalar altında uzun yıllar boyunca yaşamak zorunda kalmıştır. Bu zor şartlar içinde halkın tahammül sınırını zorlayan bir başka faktör ise ekonomik şartlardaki kötüleşmedir. Arap yöneticilerinin tutumları ve halk üzerindeki baskıları tepki çekmiş bireysel bir biçimde başlayan halk hareketi kolektif bir hale bürünmüştür. Halkın siyasi kademedeki istekleri yöneticiler tarafından ciddiye alınmamıştır. Bu açıdan bakıldığında Arap baharının ortaya çıkmasına neden olan tek bir etmenden bahsetmek eksik olacaktır. Tepki gösteren halk geniş çaplı reformlar talep etmiş ve bu talepler protestoların zaman içindeki şekline bağlı olarak değişim göstermiştir.

Bu noktada Arap Baharının ortaya çıkmasına neden olan içsel sebepler ekonomik ve siyasi olmak üzere iki başlığa ayrılmaktadır: kleptokrasi, ekonomik sıkıntılar, işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve eşitsizlikler, dini zorlamalar ve iletişim vasıtalarındaki yasal kısıtlamalar ise siyasi nedenler olarak kabul görmektedir (Anderson, 2011).

Arap Baharı Arap dünyasının en büyük sorunlarından biri olan ekonomik şartların zorluğu bağlamında değerlendirildiğinde, Dünya Bankasının verilerine göre Arap dünyasının nüfusu yaklaşık 356 milyondur ve bu sayı gün geçtikçe artmakta, bu sayının 2020 yılında 380 milyon olması beklenmektedir (Hürriyet, "2050 Yılında Dünya ve Türkiye Nüfusu", 19.10.2010). Bu noktada giderek artan nüfus neticesinde ortaya çıkan genç nüfusun istihdam edilmesi gerekmektedir. Arap yönetimlerinin mevcut politikaları kapsamında söz konusu genç nüfusu istihdam etmesi neredeyse imkânsız görünmektedir.

Arap ekonomisinin yapısal sorunlarından biri haline gelen işsizlik halkın tahammül sınırını zorlamaktadır. Örneğin Mısır özelinde değerlendirildiğinde 1981-2000 yılları arasında işsizlik oranı %9,4 olmuş; 2000 yılından sonraki süreçte ise, işsiz kesimin

yaklaşık %90'nını eğitimli gençler oluşturmuştur (Öztürkler, 2012). Lakin Arap yöneticilerin istihdamı arttırarak kötüleşen bu ve benzeri tabloları iyileştirmek için herhangi bir gayret göstermemelerinin yanında Arap yönetimindeki elit kesimin, coğrafyanın ekonomik ve sosyolojik durumunu düzeltmek bir tarafa kendi çıkarları ve devlet malı üzerinden kazanç elde etmeye devam etmeleri durumun daha da kötüleşmesine neden olmaktadır. Halkı sokağa döken ve protesto etmeye iten ana sebeplerin ana ekseninde söz konusu ekonomik durum yatmaktadır (İnaç, 2012).

Arap halkı ekonomik isteklerin yanında kendilerine siyasi haklarında verilmesi doğrultusunda baskı yapmışlardır. Zira protestocuların siyasi hakları talep etmesinin altında yatan en büyük neden Arap coğrafyasında hiçbir ülke vatandaşının siyasi haklara sahip olmamasıdır. Diğer bir ifade ile Arap ülkelerinin siyasi haklar açısından özgürlükçü bir yapıya sahip olamaması, protestocuların siyasi haklar talep etmesine neden olmuştur. Diğer taraftan yönetimlere karşı yapılan protestoların öncesinde de var olma mücadelesi içinde olan muhalefet partilerinin sahip olduğu siyasi alanın darlığı, yasamada ve temsildeki kısıtlamaları ön gören bir siyasi yapı mevcuttu. Yapılan şaibeli seçimler, medyaya uygulanan sansür ve baskı, halk üzerindeki ifade özgürlüğünün kısıtlanması, halkın siyasi taleplerinin olmasına zemin hazırlamıştır (İnaç, 2012).

3.1.2.2. Dışsal Faktörler

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği önemli bir etkide hiçbir ülkenin uluslararası alanda meydana gelecek bir etkiden soyutlanamayacak olmasıdır. Arap Dünyası'nın her ne kadar dışa açık bir yapısı olmasa da dünyada ortaya çıkan olaylar ortaya çıkar çıkmaz etkilenebilecek ve yaşanan olayların etkisi altında kalabilecek yapısı vardır.

Ortadoğu'nun uluslararası sistemdeki önemine olumsuz yönde tesir eden ve bölgeyi derinden etkileyen üç gelişme yaşanmıştır: Uluslararası ilişkilerde eksenin Orta Doğu coğrafyasından Asya'ya kayması, 11 Eylül saldırısı sonrası ABD'nin yaşadığı ekonomik krize karşı Afganistan'ı ve Irak'ı işgali ederek uyguladığı politikalarıdır (İnaç, 2012).

Ekonomik krizin 2007’de ABD’yi de etkilemesiyle Arap ülkeleri de bu ekonomik gelişmelerden etkilenen ülkelerden olmuştur. Bu süreçte Arap ülkelerinin Batı ülkelerine ihraç edebildiği tek ürün olan petrolden elde edilen gelirin azalması sonucunda ekonomik yönden olumsuzluklar yaşanmasına neden olmuştur. Diğer taraftan bu dönemde gıda ürünlerindeki fiyat artışı zaten ekonomik yönden sıkıntı yaşayan halkın gıda ürünlerine ulaşmasını zorlaştırmıştır. Halk krizden olumsuz yönde etkilenirken, ülke yöneticilerinin durum karşısında vurdumduymaz tavırları ve lüks yaşamlarına devam etmeleri protestoları tetikleyen en önemli, neden olarak görülmüştür. Bu durumun Wikileaks belgeleri ile de yalanlanamaz şekilde ifşa edilmesi halkın tahammül sınırını aşmıştır (Yavuz ve Erduramaz, 2012: 3).

Arap Baharının oluşmasına zemin hazırlayan diğer bir neden ise, hızla gelişen internetin etkisi ve sosyal medya ağındaki hareketlerin devlet denetimi dışında protestolar için yeni bir alan ve tepkilerini dile getirme aracı oluşturmasıdır. 2011 Arap olayları hakkındaki önemli nokta, protestocuların sivil sorumluluk standartlarının küreselleşme isteklerini nasıl şekillendirdikleri veya teknolojiyi nasıl kullandıkları, fikir ve taktiklerini nasıl paylaştıkları hakkında da olmamıştır. Esas önemli olan protestocuların hırsları ve tekniklerinin çeşitli bağlamlarda nasıl yankı bulduğu olmuştur (Anderson, 2011).

3.1.2.3. Arap Baharının Muhtemel Bölgesel Etkileri

Tunus’ta başlayarak Mısır, Libya, Suriye’de etkisini gösteren Arap baharının, bölgesel değişimlere yol açtığı açıktır. Etkisini günümüzde hala sürdüren Arap Baharının muhtemel etkileri ile ilgili olasılıklar bütün yönlere açık bir haldedir. Arap baharı ile başlayan protestolar sebep-sonuç bağlamında değerlendirildiğinde ayaklanma olarak nitelendirilebileceği gibi, olayları yöneten bir lidere sahip olmadığında isyan niteliği de taşımaktadır (Duygu Dersan Orhan, 2013: 18).

Arap Baharı Ortadoğu’nun stratejik önemi açısından özelde Arap dünyası genelde ise dünyada; siyasi, ekonomik, sosyal ve tarihi bir olay niteliğindedir. Diğer taraftan olayların stratejik açıdan önemli bir bölgede meydana gelmesi bölgede ve dünyada

derin izler bırakacaktır. Neticede Arap Baharının etkisi altında olan ülkelerin gelecekte ne gibi problemlerle karşılaşacağı veya bu ülkelerin geleceğinin tahmin edilmesi oldukça güç görünmektedir (Dodge, 2011).

3.1.2.4. Arap Baharının Sonuçları

Arap Baharı'nın ortaya çıkmasından bu yana geçen süreçte NATO'nun desteği ile rejimi yıkılan tek ülke Libya'dır. Buna rağmen Libya, olayların durulmasından sonraki süreçte ekonomik olarak durgun ve siyasi hayatta karanlık ve istikrarsız bir dönem yaşamaktadır. Arap Baharı sonrası Libya'sında iç savaşın olumsuz etkileri giderilmeye çalışılmakta, devleti yeni kurum ve kuruluşlar ile yeniden ayağa kaldırmaya çalışılmaktadır. Söz konusu grupların farklı çıkarlarının olması siyasi istikrarın oluşturulmasının önünde engel teşkil etmektedir. Diğer taraftan ülkedeki güvenlik zaafı ülkenin kaynaklarının kullanılmasını engellemektedir. Devam eden süreçte de aynı problemlerle uğraşan Libya'nın istikrarsızlığının yakın bir gelecekte de biteceği düşünülmemektedir (Elwatannews, "Bingazi Bombalandı", 09.11.2013).

Arap Baharı'nın ilk başladığı ülke olan Tunus'ta Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Binali tahtan indirilmiş, devletin kurum ve kuruluşları aynı şekilde devam etmiştir. Ülke siyasetinde farklı görüşlere sahip olan partilerin başta olması, muhalefeti çoğaltmış, taleplerin gerçekleştirilmemesi yeni protesto hareketlerinin önünü açmıştır. Diğer taraftan ülkedeki siyasi, ekonomik ve sosyal durumlar endişeyi iyice artırmaktadır (Koçak, 2012).

Mısır'da da mevcut durum Tunus ve Libya'dan farklı değildir. Seçimle başa gelen Adalet Partisi taahhüt ettiği işleri yerine getirmemesi sebebiyle halkın yeniden ayaklanmasına neden olmuş ve askeri müdahale ile hükümet devrilmiştir. Mısırdaki ekonomik problemler, siyasi istikrarsızlık devam etmiştir. Diğer taraftan anayasa ihlalleri, hükümetin tutarsızlığı halkın tekrar tepki göstermesine neden olmuştur (Aydın, 2014).

Yemen'de ise rejimin başından başka bir değişiklik olmamış, eski cumhurbaşkanına sadakatle bağlı kalan bazı asker ve komutanlar yerinde kalmıştır. Askeri kuruluşlarda

bazı iç uyuşmazlıklar yaşanmaktadır. Ayrıca “Güney Hareketi” olarak bilinen hareketler ve El Kaide örgütünün faaliyetleri Yemen’deki rejimin durumunu etkilemektedir.

Görüldüğü gibi dalga dalga yayılarak etki alanını genişleten Arap Baharı, Arap ülkelerini alt üst etmiştir. Arap Baharı’nın Arap ülke vatandaşlarına siyasi hak ve özgürlükler getirmesine rağmen, refah ve daha iyi yaşam şartları getirdiğini söylemek mümkün değildir. Ancak zulüm ve baskı altında uzun zaman yaşamış Arap ülkelerinin durumlarını düzeltmesi kısa zamanda olmayacaktır. Ülkelerin bunun için bedel ödemeleri kaçınılmazdır. Kölelikten özgürlüğe geçişin en büyük örneği olan ve zulüm, yolsuzluk ve feodal sisteme karşı yapılan Fransız Devrimi’nin ne kadar kanlı olduğunun unutulmaması gerekmektedir. Yalnız devrimin sonuçlarına baktığımızda Fransa özgürlük ve insan hakları için bütün dünyaya bir örnek olmuştur. Bunun için Arap dünyasında gerçek bir değişiklik olması için zamana ihtiyaç duyulmaktadır (Pirinççi, 2014: 7). Ayrıca Arap Baharı olayları Arap baharını yaşamamış diğer Arap ülkelere de yansımış olup, siyaset alanında çeşitli ve yeni uygulamalara zemin hazırlamıştır Arap Baharı’nı başlamamış bir kısım Arap ülkeleri bu dalganın kendilerine de bir tehdit olmaması amacıyla bir takım siyasi önlemler almışlardır. Arap Baharı’nın Suriye’ye sıçramasıyla, Suriye’de yaşanan istikrarsızlık ve şiddetin iki önemli sonucu olmuştur. Birincisi ülkedeki radikal muhalifler arasında bir çekişme alanı olması ikincisi ise, halk kitlelerinin umutsuzluğa kapılmaları sonucunda bu tür muhalif gruplara yönelmeleri ve bu grupları destek vermeleridir Ayrıca Arap Baharı’nın ülke geleceğine çok büyük etkileri olmuştur. Hükümet hem 2011 yılında başlayan iç karışıklıkla hem de uluslar arası alanda uygulanan ekonomik yaptırımlarla uğraşmaktadır (Reçber ve Ayhan, 2013: 327).

3.2. Suriye’de Arap Baharı

3.2.1. Arap Baharı Sürecinin Suriye’de Ortaya Çıkışını Tetikleyen Olaylar

Arap Baharı, Tunus’ta başlayarak dalga dalga yayılmış son olarak da 15 Mayıs 2011 tarihinde Suriye’de etkisini göstermiştir. Suriye’nin de Arap baharından etkilenme nedeni diğer ülkelerden farklı değildir; yolsuzluk, işsizlik, rejimin baskıcı ve antidemokratik yapısı, yönetimin mezhepçi yapısı, ülkenin jeopolitik konumu ülkenin

Arap Baharı etkisi altına girmesini kolaylaştıran etmenler olarak kabul edilmektedir (Yağmur Şen, 2013). Bu problemler halkın tahammül sınırını aşmıştır. Halkın protesto hareketini ayaklanmaya dönüştüren olay, Dera’da bir grup gencin duvarlara rejim karşıtı yazılar yazması sonucu tutuklanması ve çocuklarını almaya gelen ailelere çocuklarının verilmemesi üzerine polis ile aralarında yaşanan olayların protesto edilmesidir (Shadid, 2011). Dera şehrinde başlayan gösteri niteliğindeki olaylar 15 Mart 2011 tarihinde ülkenin diğer bölgelerine yayılmış ve Esad rejiminin bu gösterilere karşı uyguladığı şiddetsel tavrı, bu eylemlerin çapını ülke geneline yayılmasını sağlayarak Şam, Halep, Hama ve Humus’a yayılmasına neden olmuştur. Suriye halkının genel olarak Baas rejiminden talep ettiği reformlar;

1. 1963 yılında uygulamaya koyulan olağanüstü hal durumunu kaldırması,
2. Çeşitli bakanlıklar da dâhil olmak üzere ülkedeki kolluk kuvvetlerinin görev dağılımının yenilenmesi, yasama organında çeşitli düzenlemeler yapılması,
3. Gelir dağılımı ve kişisel özgürlük alanında düzenlemelere gidilmesi,
4. Esad rejiminin iktidar gücünde sınırlamalara gidilmesidir (Gürson, 2014:196).

Dera’da yaşanan bu olay üzerine yaşananları protesto hareketlerinden etkilenen Arap Baharı’nın tesirindeki Suriyeli muhalifler, ülkenin farklı yerlerinde yönetim karşıtı protestolar düzenlemişlerdir. Muhalifler ilk örgütlü protestoyu “öfke günü” adını verdikleri 17 Mart 2011’de ülkenin genelinde düzenledikleri protesto hareketi ile gerçekleştirmişlerdir. Yapılan protesto gösterilerine müdahale edilmesi sonucunda göstericilerden bir kaçı hayatını kaybetmiştir. Protesto olaylarının henüz ikinci haftasında, 29 Mart’ta Suriye hükümeti istifa etmiş, olayların giderek büyümesi yayılması karşısında Beşar Esad, gerekli reformları gerçekleştireceği sözünü vererek yaklaşık 20 yıldır devam eden olağanüstü hali de kaldıracağını taahhüt etmiştir. Bunun yanında muhaliflere karşı operasyonların devam etmesi ve 2011 yılının Mart-Nisan döneminde yüzlerce kişinin ölmesi Beşar Esad’ın vaatlerinin muhalifler tarafından dikkate alınmamasına neden olmuştur (Ayhan, 2012: 375).

Nisan ayı itibariyle Suriye yönetimi protestoculara karşı sert önlemler almaya başlamışlardır. Gösterilerin ilk başladığı yer olan Dera’da protesto hareketlerinin devam

etmesi üzerine, Mahir Esad yönetimindeki askeri birlikler kenti kuşatmış ve Cuma namazı ardından gerçekleşen gösteriler üzerine şehre girmişlerdir (Marsh, 2011). Protestoların giderek büyümesi ve yayılması üzerine Suriye yönetimi göstericilere karşı tavrını o derece de sertleştirmiştir. Mayıs ayı ile birlikte protestoların etki alanı da genişlemeye başlamış, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Kamışlı ve Suriye yönetimi ile sıkıntı yaşayan Hama kenti de gösterilere sahne olmuştur. Mayıs ayında yönetim ile muhalifler arasında bir görüşme yapılmış olsa da bir ilerleme kaydedilmemiş genel olarak karşılıklı fikirler dinlenmiştir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 158).

Suriye yönetiminin ilk kez Dera'da olmak üzere protestoların yapıldığı kentlerde sivil halk üzerinde silah kullanmaya başlaması, silahlı direnişin başlamasına neden olmuş; silahlı direniş sonucunda Humus'ta yapılan gösterilerde yönetim göstericilere karşı keskin nişancılar, tank gibi ağır silahlar kullanmaya başlamış, bu durum da silahlı çatışmalara zemin hazırlamıştır (Ayhan, 2012: 379).

Her geçen gün göstericilere müdahalesini sertleştiren Suriye yönetime karşı 6 Haziranda bir misilleme yapmış, Suriyeli 120 asker hayatını kaybetmiştir. Bu olay ortamın daha fazla gerilmesine neden olmuş ve olayları daha da alevlendirmiştir (Ali, 2011).

Ülkenin birçok yerinde yapılan gösteriler kanlı şekilde bastırılmaya başlanmıştır. Bu durum tüm dünyanın tepkisini çekmiş, BMGK Suriye'yi insan haklarını ihlal ettiği ve sivil halka karşı güç kullandığı gerekçesiyle kınamıştır. Buna rağmen operasyonlarına devam eden Suriye yönetimi, 7 Ağustosta Hama kentine ardından ise Deir Ez Zor kentine tanklarla girerek birçok sivilin yaşamını kaybetmesine neden olmuştur (Zaman,"Suriye Ordusu 250 Tank Ev Zırhlı Araçla Deir Ez Zor'da", 07.08.2011). Bu operasyonlar sürerken Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim, 2011 yılı sonunda adil ve demokratik seçimlerin yapılacağına dair bir açıklama yapmıştır (The Guardian, "Protesters", 30.04.2011).

Dışişleri Bakanının açıklamalarına rağmen yönetim operasyon alanını genişleterek Hama ve İdlib'den çekilen askerleri Sarakıp ve Kusayr bölgesine yönlendirmiştir. Askeri operasyonun ardından Hama kentine gazetecilerin girişine izin verilerek kentin durumu dünyaya gösterilmiştir. Bu süreçte kentte güvenlik güçlerinin denetimi altında sıkı denetim göze çarpmıştır (Sabah,"Gazeteciler Hama'ya Gidiyor", 08.11.2011).

14 Ağustos 2011 tarihinde Suriye yönetimi Lazkiye kentindeki silahlı grupları ortadan kaldırmak için askeri operasyon düzenlediğini açıklamış fakat deniz kuvvetlerinin de operasyona dahil edilmesi, kentteki protesto hareketlerini de engelleyici bir önlem olduğu fikrinin yayılmasına neden olmuştur. Müdahale sırasında deniz kuvvetlerinin sivil bir kenti denizden bombalaması sonucunda çok sayıda kişinin hayatını kaybetmesi bu kanının oluşmasına zemin hazırlamıştır (BBC, “ Beşar Esad'ın Memleketi Lazkiye'de Saldırı: 23 Ölü” ,10.10.2015).

Bu şekilde başlayan ve gelişen protesto eylemleri zaman içerisinde çatışmalara dönüşerek tüm Suriye'yi kapsayacak şekilde, hem muhaliflerden hem de yönetime bağlı güçlerden karşılıklı kayıplarla büyüyerek gelişmiştir. Suriye'de yaşanan olaylar başlangıcındaki isyan ve protesto eylemlerinden farklı bir hal almış, ülkedeki Nusayri ve Sünni ayrışmalar başta olmak üzere bu tür ayrışmaların ortaya çıkmasıyla, bu ayaklanmalar rejim için bir tehdit niteliğine bürünmüştür. Olayların büyüyüp rejimi devirme eylemine dönüşmesiyle birlikte protesto ve eylemler “iç savaş” adıyla anılmaya başlamıştır (Mirkin, 2013: 28).

3.2.2. Beşar Esad Yönetiminin Yaşanan Olaylara Bakışı ve Olaylara Karşı Uyguladığı Politikalar

Suriye'de başlayan olayların çıkışından 2015 yılına kadar olan dönemde, Suriye yönetiminin olayları kabul etmesinde ve değerlendirmesinde herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır. Suriye yönetimi her geçen gün genişleyen olaylara karşı uyguladığı politikalarla muhaliflerin tezlerini çürüterek yönetimin meşruluğunu devam ettirmeyi amaçlamaktadır. Bu süreçte Suriye yönetimi göstericileri terörist olarak kabul etmiş ve bu doğrultuda müdahalede bulunmuştur. Öyleki, 3 Haziran 2012 yılında Devlet Başkanı Beşar Esad ülkesinde meydana gelen olaylar için “terörizm” ifadesini kullanmış bu kavramın da dışarıdan desteklendiğine değinmiş ve ülkesinde bir yönetim probleminin yaşanmadığını, yapılan müdahalelerin ve askeri operasyonların terörle mücadele kapsamında yapıldığını dile getirmiştir (İran-Turkish Radio: “Beşar Esad Meclis'te Konuştu”, 03.06.2012). Beşar Esad'ın 2005'te yaptığı bir konuşmada “*Halkımın istemediği an bırakıp giderim, seçimlere gerek yok*” deyip, sonraki süre içerisinde

izlediği politikalarda ve söylemlerinde yaşananlar tam tersini göstermiştir. Halkının reform taleplerine çok sert müdahalelerde bulunmuş, binlerce sivil katledilmiştir (Tıraş, 2012: 52).

Beşar Esad, babasının iktidarda olduğu dönemde büyük zorluk yaşayan Kürtlere yönelik bir adım atarak; Baas Partisinin ilk yıllarından bu yana hukuki olarak tanınmayan ve vatandaş olarak kabul edilmeyen Kürtlere, haklarının verileceğini açıklayarak Başkanlık kararnamesi çıkarmıştır. Bu sayede yönetim, Kürtleri protesto hareketlerinden uzak tutarak muhalif cephenin yeni bir müttefik kazanmasını engellemeye çalışmıştır (Habertürk, “Kürtlere Vatandaşlık Hakkı Veriyor”, 07.04.2011). Buna karşın Kürt muhalif temsilcileri çıkarılan Başbakanlık kararnamesinin kendilerini mücadeleden soyutlamaya yetmeyeceğini belirtmişlerdir. Diğer taraftan Irak’ın işgali ile bölgede oluşan Kürt jeopolitiğinin önemli bir parçası olan Suriye, Kürtlerin böylesi küçük bir adımla Suriye yönetimi ile ilişkilerini iyileştirmesini beklemekte pek gerçekçi olmamıştır (Gunter, 2015).

Suriye 1963 yılından bu yana olağanüstü hal yasalarına göre yönetilmiş ve Baas iktidarının uyguladığı sert politikalar, bu yasalar çerçevesinde meşrulaştırılmıştır. Bu durum nedeniyle Suriye uzun yıllardır uluslararası konjonktürden dolayı baskıya maruz kalmıştır. Bu yönetim şeklinde vazgeçmeyen Suriye, Arap Baharı ile ortaya çıkan olaylar nedeniyle uygulamadan vazgeçme kararı almıştır. Beşar Esad’ın basın danışmanı yıllardır devam eden olağan üstü halin kaldırılacağını duyurmuş ardından 19 Nisan 2011 tarihinde Devlet Başkanı Esad, olağanüstü halin sona erdiğini açıklamıştır (Timeturk, ”Suriye’de Ohal Kalktı”, 19.04.2011).

Suriye yönetimi çıkan olayları yatıştırmak ve etkisini kırmak için olağanüstü hali kaldırmanın yanında iki genel af çıkarmıştır. İlk af 31 Mayıs 2011 tarihinde Müslüman kardeşlerinde aralarında bulunduğu geçmişe dönük siyasi tutukluları kapsayan af, ardından 2011 yılının Mart ayından 2012 yılının Ocak ayı arasındaki süreyi kapsayan suçları içeren bir af daha çıkarılmıştır (Milliyet, “Esad Genel Af Çıkardı”, 31.05.2011). Yine aynı dönemde Esad ayaklanmaları ekonomik araçlarla susturma yoluna gitmiştir. Kamu’da çalışan Suriye vatandaşlarına 40 yılın en büyük zammını yapmıştır. Bu zam devletin kasasına oldukça fazla bir yük getirmiştir (Suriye Ülke Raporu, 2012).

Beşar Esad 2011 yılının ağustos ayında seçime gidileceğini açıklamış fakat ülkenin içinde bulunduğu durum seçimlerin iki kez ertelenmesine neden olmuştur. Suriye yönetimi, ülkede yaşanan olayların halkın gerçek iradesini yansıtmadığı, gerçeğin yansıtılandan çok farklı olduğunu sıklıkla dile getirmişlerdir. Bu nedenle yönetim ülkedeki seçimin olayları yatıştıracağı düşüncesiyle çalışmalar devam etmiş ve Dışişleri Bakanı Velid Muallim 2011 yılı bitmeden “özgür ve adil” bir şekilde seçime gidileceğini taahhüt etmesine rağmen 7 Mayıs 2012 yılında muhaliflerin boykotu gölgesinde seçimlere gidilmiştir. Halkın %51’inin katılımı ile gerçekleşen seçimde Baas Partisi önceki yıllarda olduğu gibi mevcut oyların çoğunluğunu alarak 250 sandalye ile meclisin çoğunluğunu oluşturmuştur (NTVMSNBC, ”Suriye’de Seçim Sonuçları Belli Oldu”, 27.05.2012).

Seçim öncesinde ülkede siyasi parti kurulmasına ve seçimlere katılmasına koşullu olarak evet denilmiştir. Bu süreçte siyasi parti kurulmasına izin verilmesi Suriye için yapılan en önemli reformlardan biridir. Zira 1963 yılından beri ülkede parti kurulmasına ve bu partilerin seçimlere katılmasına izin verilmemiştir. Dolayısıyla yapılan seçim 1963 yılından bu yana yapılan ilk çok partili seçim olması açısından önem taşımaktadır (VOA, “Suriye’de Siyasi Partilere İzin”, 25.07.2011).

Sonuç olarak tümüyle savunma refleksi içinde yapılan bu politikalar, Suriye’de akan kanın önüne geçmek için yeterli olmamıştır. Suriye’ye de sıçrayıp başlayan Arap Baharı, zaman içinde iç savaşa dönüşmüştür.

3.2.3. Arap Baharı Sürecinde Suriye’de Yaşanan Olayların Uluslararası Toplumdaki Algılanışı

3.2.3.1. Amerika Birleşik Devletleri

Amerika’nın “*Büyük Orta Doğu Projesi*” mevcut rejimlerin yerine bölgedeki rejimleri yıkmak ve Amerika’nın hegemonyasını bölgede yaymak amacıyla oluşturulmuştu (Çandar, 2012: 328). Bu düşüncüyü savunan birçok Ortadoğu uzmanı Arap Baharının ABD’nin Ortadoğu’ya dönük yürüttüğü “*Büyük Orta Doğu Projesi*”nin bir ürünü olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncüyü savunanlar, tezlerini destekleyici iki ana

argümandan yola çıkarmaktadır: ilki ABD'nin dünyanın tek büyük gücü olduğu ve bu güçle meydana gelen tüm olayları yönlendirdiği ve kontrol ettiği tek hegemonyan güç olduğu; ikinci ise, bölge ülkelerinin mevcut dünya düzeninde özgür iradelerini ortaya koyabilen öznel varlıklar olmaktan ziyade süreç içinde yönlendirilen nesnelere olduğu düşünceleridir(Dinçer ve Kutlay, 2012: 7-10).

Bu varsayımlara rağmen günümüze kadar olan süreçte ABD, Arap Baharı'na karşı aşırı ihtiyatlı, geri planda kalan, düşük profil sergileyen ve mevcut gelişmeleri uzaktan seyreden ve güvenlik problemlerini bölgesel güçlere bırakan bir tutum içindedir. 2013 sonrası dönemde ise ABD, mevcut dış politikasına uygun olarak bölgesel güçlerin Suriye konusunda çözüm üretmeleri gerektiği ve diplomatik çabaları öncelikli olarak desteklediğini açıklamıştır (Akgün, 2012: 10-12). Diğer taraftan ABD'nin Afganistan ve Irak müdahaleleri sonrasında toplum üzerinde yarattığı ekonomik ve sosyal baskı, hükümetin Suriye'deki olaylara karşı aktif bir politika izlemesini engellemektedir. Ayrıca ABD'de 2012 yılında yapılan seçimin arifesinde olan yönetimin Ortadoğu'ya yeni bir müdahalede bulunma konusunda tereddütlere neden olmuştur. Dolayısıyla ABD'nin içinde bulunduğu iç politik durum ülkenin Ortadoğu'daki belirsiz sürecin yükünü sırtlanmasını engellemektedir (Göngen, 2014: 4). Bu duruma rağmen Obama yönetimi özel anlamda Suriye'ye doğrudan müdahale etmeyerek genel bir politika kapsamında telkin edici ve yol gösterici rolünü üstlenmiştir. Fakat sivil ölümlerindeki artış üzerine ABD Başkanı Obama Suriye yönetimini sert bir dille uyararak sivil halka karşı orantısız güç kullanmaması ve halkın taleplerine karşı duyarlı olması yönünde telkinde bulunmuştur (Akgün, 2012: 11-12).

ABD, Esad sonrası dönemde herhangi bir siyasi boşluk ve kargaşanın meydana gelmemesi için, tek başına bölgesel düzeyde aktif olmak ve tüm yükü omuzlanmak istemiştir. Bu yüzden ABD muhaliflerin yeterince güçlü ve etkili olamayacağını, her türlü yardımın ileride kontrolden çıkacağı veya El Kaide ve benzeri radikal unsurların ÖSO'ya sızıp beraber hareket edebileceğini dile getirmiştir. Suriye'deki olayların başlamasıyla ABD'deki seçim yarışının aynı zamana denk gelmesi yönetimin Suriye konusunda net bir karar almasını engellemiştir (Dinçer, 2012: 17).

ABD, Suriye'deki gelişmeleri yakından, izlemiş 2011 yılında Dera'da ortaya çıkan ayaklanmalarda ise Esad yönetimine halkına karşı baskı kullanmaması, muhaliflerle

siyasi iletişim kurması yönünde tavsiye ve isteklerde bulunmuştur. Olayların büyümesiyle konunun BM gündemine taşınması ABD'nin çabasıyla gerçekleşmiştir. Aynı zamanda ABD, Arap Birliği üyeleri ve Türkiye ile sürekli iletişim halinde olmuştur. Uluslararası toplumun beklentilerinin aksine ABD Suriye'ye doğrudan bir müdahalenin aksine oluşturduğu koalisyon ülkeleriyle birlikte hareket etmiş ve müttefiklerini desteklemeye özen göstermiştir (Göngen, 2014: 13). ABD Başkanı Obama'nın 2011 yılında yaptığı açıklamayla Esad yönetimine artık ülke yönetimini bırakması gerektiğini belirtmiştir. ABD, 2012 yılında Suriye'deki diplomatlarını ülkelerine çağırmıştır. Bu süreçten sonra Esad'a karşı olduğunu uluslararası toplumda dile getirmesine rağmen özellikle BM'de alınan kararlarda Çin ve Rusya'yı geçememiştir. Bu vetolar ABD'yi özellikle Körfez ülkeleri başta olmak üzere, Türkiye, Arap Birliği, İslam Konferansı Örgütü gibi uluslararası örgütlerle sağlamaya çalışmıştır (Göngen, 2014: 14).

Arap Baharı sürecinde Libya'ya karşı düzenlenen askeri operasyonun destekçisi olan ABD, Suriye'ye karşı düzenlenecek askeri bir operasyon için hevesli davranmamıştır. Zira Suriye'nin Ortadoğu'daki jeopolitik konumu, Suriye'nin Ortadoğu'daki olası problemlerde üstlendiği rol ve bölgedeki ABD karşıtı gruplar üzerindeki hâkimiyeti böylesi bir tutum takınmasına neden olmuştur. Ayrıca Esad rejimine alternatif olabilecek en güçlü aday olan Müslüman Kardeşlere ABD'nin, olumsuz bakış açısı nedeniyle de askeri müdahaleye sıcak bakılmamaktadır. Dolayısıyla ABD Suriye yönetiminde muhtemel bir değişikliğe karşı mesafeli durmuş ve bu süreçte Suriyeli muhalifleri siyasi yönden destekleyerek yeni bir alternatif yaratmaya çalışmaktadır. Bu nedenle ABD, Suriye'ye karşı askeri harekât yerine bazı ambargolar ve kısıtlamalar uygulamak amacıyla BMGK'ye baskı yapmış lakin Rusya ve Çin vetosu ile karşılaşmıştır. ABD Suriye'ye doğrudan müdahale etmeyi tercih etmeyerek ülkeye dolaylı yoldan müdahalede bulunmayı uygun görmüştür (Duygu Dersan Orhan, 2013).

3.2.3.2. Rusya

Rusya, Sovyetler birliği döneminde Ortadoğu'daki varlığının temelini 1954 yılında Suriye ile başlayan iyi ilişkileri ile kurmuştur. Sovyetler Birliği Suriye'ye 1957 krizini

göze alacak kadar önem vermekte, çünkü onu Ortadoğu'ya açılan bir kapı olarak görmekteydi. Nitekim iki ülke arasında kurulan iyi ilişkiler beraberinde Rusya'nın Suriye üzerinden bölgeye girişini hazırlamıştır. Bu süreçte Rusya, Suriye topraklarında bir üs kurmuş ve bu sayede Suriye üzerinden Ortadoğu'daki varlığını pekiştirerek Doğu Akdeniz jeopolitiğinde önemli bir etki oluşturmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde bazı iç problemlerinden dolayı Rusya Eski Sovyet coğrafyasında etkin bir konuma yükselmemiştir. Lakin 1993 yılında yayınlanan yakın çevre doktrini sayesinde tekrar Sovyet coğrafyasında etkin konuma yükselmiştir. Dolayısıyla Suriye'nin Rusya'nın söz konusu politikalarının dışında tutulması imkânsız bir hal almıştır. 2005 yılında Beşar Esad'ın Rusya ziyareti ile iki ülke arasındaki ilişkiler sağlamlaştırılmış ve stratejik işbirliği güçlendirilmiştir (CNN Turk, "Rusya Neden Şam'ı Destekliyor?", 15.10.2011). Rus girişimcilerin son yıllarda Suriye topraklarında 20 milyar dolara ulaşan yatırımları ve Şam yönetiminin Rus silahları için iyi bir müşteri olması, Kremlin'in Suriye rejimine verdiği desteğin başlıca ekonomik nedenlerindedir. Aynı zamanda, Suriye'de 1970'lerin başından beri faaliyet gösteren ve özellikle 2006'da iki devlet arasında askeri üssün geliştirilmesine yönelik anlaşmanın imzalanmasıyla önemi daha da çok artan Tarsus'taki iki Rus donanmasına ait merkez, Şam yönetimine verilen desteğin başka bir temel gerekçesidir (Mercan, 2015: 22). Zira rejim değişikliği durumunda, Tarsus'taki üssün Rusya tarafından kullanımına izin verilmemesi, Rusya'nın Akdeniz'deki varlığına önemli darbe almasına ve uzun yıllardır Suriye topraklarında yaptığı yatırımların büyük oranda boşa gitmesine sebep olacaktır. Bu nedenle, Moskova tüm eleştirilere kulak tıkamakta ve Esad yönetiminin insani olmayan tüm uygulamalarına göz yumarak desteğine devam etmektedir (Mercan, 2015: 21)

Ortadoğu coğrafyasında ABD'nin var olan etkin gücünü sınırlandırmayı içeren bu politik tavır, Suriye içerisinde Esad rejiminin tarihsel manada ikili ilişkilerde kendisini çeşitli defalar gösterdiği gibi olayların başlamasından itibaren uluslararası koalisyon karşısında Rusya tarafından desteklenmesi sonucunu doğurmuş ve Suriye'deki yeni oluşum ülkeyi bambaşka bir hale dönüştürüp, eski gücünden uzaklaştıracak olsa da, Rusya, kendi çıkarlarına yönelik bir hareket izleyip bölgesel ittifak arayışına cevap verebilecek bir birlikteliğe onay verecek ve gerekli destekte bulunacak bir siyasi birliktelik olması için tüm imkânlarını kullanmıştır. Bir başka neden ise "küresel güç" algısıdır: Libya'da meydana gelen olaylar nedeniyle, Libya'ya müdahalede bulunan

başta ABD ve AB ülkeleri olmak üzere batılı devletler tarafından “kandırılma” ve “büyük devlet refleksi” nedeniyle gelişmelerin dışında kaldığı kanısına kapılan Rusya, Suriye’de söz sahibi ve belirleyici ülke konumuna sahip olmak istemektedir (Ertuğral, 2015).

Bu kapsamda Rusya, Suriye’de yaşanan olayları tarihi derinlik ve işbirliğinin etkisi ile yakından takip ederek temkinli davranmıştır, çünkü Ortadoğu’da Arap Baharının etkisi ile iktidara batı yanlısı kişilerin gelmesi Rusya’yı bölgedeki etkinliğini zedeleyeceği nedeniyle endişelendirmiştir (Yazıcı, 2012: 43-44). Bu nedenle Rusya olayların başladığı ilk zamandan bu yana Beşar Esad’ı desteklemiş ve ABD’nin BMGK’deki ambargo, kısıtlama ve olası askeri müdahale önerilerine karşı durarak Çin ile birlikte veto kararı almıştır. Diğer taraftan Rusya Suriye yönetimine siyasi desteğin yanında askeri desteğini de esirgememiştir. Öyle ki; olayların giderek büyüdüğü dönemde savaş gemilerini Suriye’ye göndererek açık bir şekilde Suriye’nin müttefiki olduğunu göstermiştir (Doster, 2012: 50). Rusya, Suriye politikasında İran ile birlikte hareket etmiş Rusya’nın silah desteğinin yanında İran’da Rusya’nın yaptığı gibi Suriye’deki iç savaşta ülkeye askeri teçhizat ve malzeme desteğini sürdürmüş, Devrim Muhafızlarını Suriye’ye intikal ettirmiştir. İran Devrim Muhafızları Komutanı, Devrim Muhafızlarının Suriye’deki halk ayaklanmasını bastırmak için Esad rejimine destek olmak amacıyla Suriye’de bulduklarını açıklamıştır (Sandıklı, t.y.: 12). Esad rejiminin ayakta kalmasının asıl sebebi rejime desteklerini her zaman dile getiren Rusya, Çin ve İran kaynaklıdır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyeleri olan Rusya ve Çin, Suriye için herhangi bir rejim değişikliğine karşı çıkmakta ve bu nedenle uluslararası alanda Baas rejimine karşı yapılan rejimi kınayan karar tasarılarını veto etmektedirler. Rusya ve Suriye arasında yapılan askeri ve ticari antlaşmalar neticesinde Rusya Sovyetler döneminde yaptığı antlaşmalarla Suriye’ye silah satmaya devam etmektedir. Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov yaptığı açıklamayla silah ticaretinin devam edeceğini belirtmiştir. Suriye’de rejim değişikliğine karşı çıkmış, Esad rejimini kınayan karar tasarılarını geri çevirmiş, Rusya’nın Suriye’ye taşıdığı uçaklar dolusu silah Suriye’nin komşu ülkelerdeki muhalif politikacılar tarafından araştırılması istenmiştir (Sabah, “İŞİD’e Uçaklarla Silah Mı Gidiyor?”, 17.11.2014).

Rusya, Suriye'deki olayları bir toplumsal ayaklanma olarak görmüş, Baas rejiminin Ortadoğu'daki en büyük ortaklarından biri olarak hareket etmeye devam etmiştir. Dört milyar dolarlık ortak askeri anlaşmalar ve ticari bağlarla sınırlı değildir. Fakat Suriye'ye Rusya'nın yaptığı ihracat haricinde daha önemli faktörler de mevcuttur, Osetya'da gelişen olaylara karşı Suriye'nin Rusya'yı desteklemesi ve Rusya'nın Akdeniz'deki tek üssü olan Tarsus bunun nedenleri arasındadır (Dinçer, 2012: 20). Ayrıca Katar-Suriye-Türkiye arasında oluşturulacak doğalgaz boru hattı çalışması Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını Şam yönetimi üzerinden oynamasını sağlamaktadır (Çitlioğlu, 2015: 31).

Birçok uzmana göre Suriye'ye yapılacak dış bir müdahaleyle ülke bölünmüş olacaktır. Bu olası senaryoya göre Rusya ve Suriye arasındaki tarihi siyasi ilişkileri sonlanacaktır. Rusya'nın askeri limanı statüsünde tek olması niteliğini taşıyan Tarsus'taki üssünü kaybetmesi Rusya'nın tarihsel anlamda izlediği Akdeniz politikasının derin bir yara almasına sebep olacaktır. İşte Rusya bu durumla karşılaşmamak maksadıyla yakın müttefiki Çin ile birlikte Suriye'ye olası bir askeri müdahaleye karşı çıkmakta hamisi durumunda bulunan Baas rejimine desteğini esirgememektedir (Yazıcı: 2012: 40).

Özetle Rusya'nın Suriye'ye yönelik izlediği politikada üç temel faktör etki etmiştir; ilk faktör öteden beri bilinen Rusya'nın bölgeye yönelik stratejisini Suriye üzerinden gerçekleştirmeye çalışmasıdır. İkincisi, Beşar Esad yönetiminden sonra gelecek yönetimin batı yanlısı olabileceği olasılığı; üçüncü olarak, Libya müdahalesinde yaptığı hataya tekrar düşmeme düşüncesi. Zira Libya'daki Rus çıkarları minimum düzeye indirilmiş ve yönetime gelen iktidarın batı yanlısı olmasından dolayı da stratejik konumunu kaybetmiştir. Dolayısıyla Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını garanti altına almadan olası bir müdahaleye taraftar olmayacağı açıkça görülmektedir (Kohen, 2012).

3.2.3.3. Avrupa Birliği

Tunus'ta başlayan ve daha sonra "Arap Baharı yada Arap Uyanışı" adıyla anılan olgu sadece bölgesel anlamda bir etkide bulunmamış, uluslararası alanda da çok önemli bir mücadele alanına sebep olmuştur. Arap Baharı akımına ve yaşanan gelişmelere AB

ülkeleri birlikten uzak ve olaylara geç tepki vermeleri AB ülkeleri arasında güçlü bir görüş ayrılığı olduğunu göstermiştir. Başta Fransa olmak üzere Arap Baharının ortaya çıktığı ülkelerde mevcut siyasi yönetimleri desteklemiş olayların ilerlemesiyle bu fikir yerini bölgedeki eskimiş, değişmeyen, demokrasiden uzak yapılara karşı muhalif grupların desteklenmesiyle değişmiştir. Böylece AB ülkeleri BM'ler de alınan kararlarda belirleyici ve tetikleyici bir rol üstlenmeye başlamışlardır (Murat Erdoğan, 2012: 17).

Avrupa Birliği'ne yönelik olarak; ekonomik bir birlik olmasının yanında, siyaset ve dış politikada dağınık bir görünüm sergilediği konusunda sıklıkla eleştiriler yapılmaktadır. Birlik, Lizbon anlaşması ile çok sesliliğe son verip dış politika ve güvenlik gibi konularda tek sesli ve ortak bir politika oluşturmaya çalışsa da bu konuda pek başarılı olduğu söylenemez. Çünkü birlik içinde İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya gibi küresel çapta söz sahibi ve belirleyici ülkeler bulunmakta, bu nedenle de söz konusu ülkelerin çıkar çatışması, stratejik konularda farklı dış politika çizgisi belirlemeleri gibi nedenlerle ortak bir politika belirleyip o politika doğrultusunda hareket etmeleri oldukça güçtür. Fakat Suriye'de yaşanan gösterilere yönelik sivil halka karşı orantısız kuvvet kullanılmasıyla, birlik ilk kez ortak bir dış politika izleyerek ülke rejimini, özellikle Beşar Esad'ı eleştirmiş hatta suçlu ilan etmiştir (Murat Erdoğan, 2012: 18).

AB ise, Esad'ın kendi halkına karşı şiddet kullanmasıyla harekete geçmiş öncelikli olarak yayınlanan bildiriyle beraber Esad kınanmış ve demokratik tavsiyelerde bulunulmuştur. Şiddet olaylarının tırmanması üzerine AB üye ülkeleri bir takım ambargoyu uygulama kararı almıştır. Bunun amacı ise hâlihazırda ekonomik yapısı kötü durumda olan Esad'ı ekonomik yaptırımlarla öncelikli olarak sıkıştırmak olmuştur. Diğer bir önlem ise uluslararası alanda Suriye rejimi yalnızlaştırılması olmuştur. Bu tepkiler AB üye ülkelerinin Suriye'deki temsilciliklerini kapatması ve sonrasında Suriye ile olan ikili ilişkilerine son vermesiyle devam etmiş. BM ve Arap Birliği gibi uluslararası kuruluşlarda alınan kararlar desteklenmiştir. Ancak AB Suriye'de, Libya'daki gibi bir askeri müdahaleden uzak durmuştur (Küçükkeleş, 2013: 14).

Suriye'de yaşanan olaylara karşı şiddetin dozunun giderek artması birliğin Suriye'ye yönelik yaptırımlara başvurmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda Avrupa Birliği, Konsey Kararının 2011 yılında alınmasıyla Suriye bir takım ambargolara maruz

kalmıştır. Öyle ki; Konsey Tüzüğü'ne göre, Suriye'de halkın zarar görmesini sağlayacak malzeme ve hizmetlere ambargo koyulması, Suriye vatandaşlarına baskı uygulayan kişilerin ve devlet görevlilerinin, kurumların, kuruluşların, fonlarının ve ekonomik kaynaklarının dondurulması gibi önlemlerinin alınmasına karar verilmiştir (Yiğit, 2011).

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da gelişen olaylarla beraber AB halkın iradesi karşısında demokratik açıdan halk iradesinin önüne geçilemeyeceğini göstermiştir. Yaşanan olaylar AB üye ülkelerine bahsi geçen coğrafyada izledikleri politikaları yeniden gözden geçirmelerini, siyasi yapılarına uygun, bölgesel çıkarlarına hizmet edecek yeni bir yol haritası izlemelerine sebep olmuştur (Küçükkeleş, 2013: 10).

AB'nin Suriye'ye yönelik uyguladığı yaptırımlar ülkenin petrol gelirlerini hayati derecede etkilemiş ve hükümet döviz rezervlerinin korunmasına yönelik önlemler almıştır. Böylece Suriye'de devalüasyonun önüne geçilmek istenmiştir. Suriye Merkez Bankası Suriye poundunun istikrarını korumak adına 2011 yılında rezervlerinden 3 milyar dolar kullanmak zorunda kalmıştır. Net bir bilgi olmamasına karşın, sadece 2011 yılında döviz varlıklarının 1/3'ünü yitiren Suriye'nin döviz varlıklarının 2014 yılı için tükenmek üzere olduğu tahmin edilmektedir (Ekonomi Bakanlığı Verileri, 2014).

Sonuçta Avrupa Birliği Suriye'deki şiddet olaylarının durdurulması için barışçıl çözümler üretmeye çalışmakta ve çabasını diplomatik girişimlerle desteklemektedir. Dolayısıyla Suriye'nin sivil halka karşı yürüttüğü şiddet olaylarının durdurulmasına yönelik bir tutum sergilemektedir.

3.2.3.4. Birleşmiş Milletler

Suriye'deki olayların giderek büyümesi dünyadaki söz sahibi ülkelerin olaylara ilgisinin artmasına neden olmuştur. Esad rejimi, Suriye'deki şiddet yanlısı olaylara helikopterlerden attıkları varil bombaları ve msket bombalı saldırılarla kendi halkına karşı uluslararası suç işlemiştir. İnsan Hakları İzleme Örgütü Temmuz 2012 ve Temmuz 2014 arasında, Suriye'nin 14 vilayetinin 10'unda 249 msket bombası vakası tespit

etmiştir. Hükümet ayrıca, çok sayıda yüksek patlayıcı varil bırakarak bu saldırılarına devam etmiştir (BM İnsan Hakları Raporu, 2015).

BM Güvenlik Konseyi kararı 2139 hiçe sayarak sivillere bombalamış ve sadece bu hava saldırılarında 3557 sivilin öldürdüğü tahmin edilmektedir. Beşar Esad yönetimine yapılan uyarıların dikkate alınmaması üzerine, Libya benzeri bir askeri operasyona alternatifler gündeme gelmiştir. Zira uluslararası bir askeri müdahalenin yasallığı ancak *“51. Madde ile Meşru müdafaa durumunda kuvvet kullanımı, 7. Bölüm içeriği ile BMGK kararıyla kuvvet kullanımı, 106. Madde ile Güvenlik Konseyi faaliyete geçmeden beş sürekli üyenin beraber kuvvet kullanması, 107. Madde ile de 2.Dünya Savaşındaki düşman devletlere karşı kuvvet kullanılması”* (Bozkurt vd. 2009: 314) gibi maddelerin ihlali sonucunda Birleşmiş Milletlerin onayı ile gerçekleşebilecek olması Birleşmiş Milletlere bu süreçte önemli bir konum getirmektedir. Buna göre, 5 daimi üye 10 geçici üyeden oluşan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin daimi üyesi ülkelerden hiçbirinin kararı veto etmemesi ve toplamda 9 üyenin olumlu karar vermesi gerekmektedir (TBMM, t.y.). Bu anlamda Birleşmiş Milletlerin süreçte aktif hareket edebilmesi için 5 daimi üyenin Güvenlik Konseyinde mutabakat sağlaması gerekmektedir. Rusya ve Çin'in askeri müdahaleyi desteklememesi sonucunda diğer daimi üyelerin isteğine rağmen gerçekleşmemiştir (Çolak, 2012).

Konsey'in Rusya ve Çin'in askeri müdahaleye karşı veto hakkını kullanması, süreçte işlevsiz bir hal alması üzerine, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Banki Moon, Suriye konusunda özel bir temsilci atama önerisinde bulunmuş, öneri 16 Şubat 2012 tarihinde kabul edilmiş ve bu göreve Birleşmiş Milletlerinin bir önceki Genel Sekreteri Kofi Annan atanmıştır (UN, 2012). Temsilcinin vazifesi, Suriye'deki insanlık dramına dur demek, rejim ve muhalif gruplar arasında iletişim kanallarını açık tutturmak, ülkedeki vatandaşların demokratik haklarını korumasını sağlamak, ülkedeki her bireyi kapsayacak ve barışın geleceği ileriye yönelik ülke sınırları içerisinde ya da sınır dışında tüm gruplarla her türlü siyasi diyaloga girmek şeklinde açıklamışlardır (NTVMSNC, "Kofi Annan Suriye Özel Temsilcisi Olarak Atandı", 24.02.2012).

Bu doğrultuda Özel Temsilci Annan, olayların tarafları ile görüşerek barış için zemin oluşturmuş ve 21 Mart 2012 tarihinde Kofi Annan Barış Planı'nı imzalanmıştır.

Demokratik sürecin başlatılacağı, şiddet olaylarına son verilerek ateşkes yapılacağı, ülkeye insanı yardım yapılmasını içeren Kofi Annan Barış Planı Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmiştir. Fakat ateşkes kararına uyulmaması üzerine hazırlanan plan işlevsiz bir hal almıştır. Hazırladığı plan işlevsiz kalan ve ateşkesi sağlayamayan Kofi Annan başarısız olmasının sebebini, BMGK üyeleri arasında barışa yönelik farklı politikaların izlenmesine bağlamış ve görev süresinin uzatılmaması doğrultusunda görüş bildirmiştir. 31 Ağustos 2012 yılında görev süresi dolan Annan'ın yerine Cezayir'in eski Dışişleri Bakanı ve diplomatlarından Lakhdar Brahimi getirilmiştir (TRT,"Yeni BM Suriye Elçisi Belli Oldu", 17.08.2012).

Birleşmiş Milletler güvenlik Konseyi, üyelerinin farklı politikaları nedeniyle işlevsiz kalan konsey, problemin çözümünde pasif kalmıştır. Diğer taraftan BM organı da en az Güvenlik Konseyi kadar karar verici bir organdır. Dolayısıyla genel kurulun askeri müdahaleyi tavsiye etmesiyle de Suriye'ye müdahale edilebilmektedir. Bu durum Annan'ın problemin çözülememesine yönelik tezini destekler niteliktedir.

3.2.3.5. Arap Birliği

Arap Birliği kuruluşundan itibaren bölgesinde meydana gelen siyasi olaylara daima uzak kalmıştır. Arap Baharı konusunda aktif bir rol üstlenen örgüt özellikle Suriye konusunda Baas rejimine baskı kurmakta başarılı olmuştur. 27 Kasım 2011'de birlik önemli bir karar alarak Suriye'ye siyasi ve ekonomik alanda yaptırım uygulanmasına yönelik tutumunda ısrarcı olmuştur. Arap Birliği'nin bu kararlı tutumunun ardından, 2011 yılında Kahire'de Suriye'deki rejimle birlikte Arap Birliği'nce yapılan ikili görüşmeler neticesinde birlik gözlemcilerinin Suriye'de gözlem ve bir dizi incelemede bulunmasına müsaade eden bir antlaşma imzalanmıştır (Tobias, 2014). Gözlemci heyetinin faaliyetlerinin Şam yönetimi tarafından yönlendirilmesi ve gözlemci heyet başkanının geçmişiyle ilgili sıkıntılardan dolayı eleştirilmiş ve etkili olamamıştır. Arap ülkeleri bunun yerine "Arap Barış Gücü" önerisinde bulunmuş fakat bu da Şam rejimi tarafından kabul görmemiştir (Miş, 2012: 5).

Arap Birliği Suriye'deki gösterilerin başladığı Mart ayında rejim ile muhalefet arasında ulusal diyaloglarla gecen süre boyunca sessiz kalmasının ardında, Arap Baharı nedeniyle bölgenin içinde bulunduğu karışıklığın büyük payı vardır. Diğer taraftan Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden sonra Mısırdaki meydana gelen belirsizlik, NATO'nun Libya'ya askeri müdahalesi gibi etmenler Arap Birliğinin ilk aylarda Suriye'de yaşanan olaylara dikkat etmemesine neden olmuştur. Arap nüfusunun büyük bölümünün yaşadığı Bahreyn, Yemen ve Suudi Arabistan gibi Körfez ülkelerinde meydana gelen gösteriler nedeniyle bu ülkelerin Suriye sorununa yönelik somut bir adım atmamak istememelerine, Birliğin problem konusunda girişimde bulunmamasına neden olmuştur (Müjde, 2012: 6).

Suudi Arabistan'ın ve İran'ın Ortadoğu'da benzer özelliklere ve dış politikaya sahip olmaları bir üstünlük mücadelesine girmelerine neden olmuştur. Bundan dolayı Suudi Arabistan'ın bölgedeki en önemli rakibi olarak İran ortaya çıkmaktadır. Sonuçta, Suudi Arabistan için Suriye'de uygulayacağı siyasetin temeli buldukları coğrafyada her iki ülkenin de düşmanlığı ve mücadelesiyle yakından ilişkilidir. Suudi Arabistan, olası bir rejim değişikliğinin Suriye'de başarılı olması durumunda bölgedeki en aktif mücadele gösterdiği ülke olan İran'a uyguladığı siyasette başarılı olmuş sayılacaktır (Akdoğan, 2015: 24).

Arap Baharı'nın yaşadığı ülkelerdeki mevcut durumun netleşmeye başlaması ve öngörülebilir bir hal almasıyla birlikte Arap Birliği Suriye'de yaşanan olaylara karşı daha duyarlı olmuş ve yakından izlemeye başlamıştır. Özellikle 2011 yılının Ramazan ayında meydana gelen saldırılar neticesine Arap ülkeleri ciddi şekilde rahatsız olmuş, Suudi Arabistan ve Katar büyükelçiliklerini geri çektiğini bildirmiştir (Açıkgazete, "Suudi Arabistan şam Büyükelçisini Geri Çekti", 08.08.2011).

Arap birliği ülkelerinin 16 Ekim 2011 yılında Katarda toplanan dışişleri bakanları çatışmaların durdurulması ve sivil kayıpların önüne geçilmesi doğrultusunda Suriye yönetimine telkinde bulunmuştur. Ayrıca 2011 yılının Kasım ayında Arap Birliği 15 gün içinde ulusal diyalogların başlaması ve siyasi tutukluların serbest bırakılmasını ön gören Arap eylem planını açıklamıştır. Suriye'nin olayların durmaması ve açıklanan eylem planına uyulmaması nedeniyle ülkenin birliğe üyeliği askıya alınmıştır (NTVMSNBC, "Arap Birliği Suriye'nin Üyeliğini Askıya Aldı", 11.10.2011). Ayrıca

27 Kasım 2011 tarihinde Kahire’de gerçekleştirilen toplantıda Suriye’ye yönelik yaptırım kararı alınmış, Suriye’nin mal varlıklarının dondurulması, Suriye Merkez Bankası ile yapılan anlaşmalar ve yatırım kararlarının durdurulması kararı alınmıştır (NTVMSNBC, ”Arap Birliği Suriye’ye Yaptırımları Onayladı”, 27.20.2011). Ayrıca Arap Birliği, BM Genel Sekreteri Banki Moon ile çözüm için atanan Kofi Annan planına destek olmuştur.

3.3. Arap Baharı Sonrası Orta Doğu’da Yeni Güç Dengeleri

Arap Baharı’ndan sonraki süreçte Mısır, Türkiye, İran, Suudi Arabistan gibi Müslüman ülkelerin Orta Doğu coğrafyasında yeniden yapılanmasıyla, olayların geliştiği yapı içerisinde en güçlü rolü üstlenmeye ve oluşturulan yapının yeni olması yolunda yaklaşım sergileyen ülkeler olarak öne çıkmaya başladığı görülmektedir. Bu noktada bahsedilen ülkelerin hangisinin bölgede baskın olacağı, ülkelerin yönetiminin rejimleri ile belirleneceği yönünde düşünceler yürütülmektedir. Nitekim günümüzde bu ülkelerin her biri farklı rejimlerle yönetilmekte ve bilhassa Türkiye, Suudi Arabistan, İran destekledikleri siyasi yapının o ülkelerde hâkim yapı olmasını istemektedirler (Kibaroglu, 2013: 27).

Suriye krizi üzerinden bölgesel ölçekte İran-Suudi Arabistan-Türkiye, küresel ölçekte ise Batı-Rusya rekabeti, demokrasi ile jeopolitika arasındaki mevcut makası giderek açmış ve alandaki jeopolitik gerçeklikler demokrasinin, insan haklarının ve insani vakaların ikinci plana atılmasına sebep olmuştur. Özellikle Mısır’daki askeri darbe ile Arap Baharı’nı demokratikleşme ekseninden çıkaran jeopolitik tercih, Suriye krizini daha da derinleştirmiş ve uluslararası ölçekte yaşanan jeopolitik rekabet, Suriye içinde daha yerel ölçeğe taşınarak etnik, dinsel ve mezhepsel katı bir boyut kazandırmıştır. Rejimin kimyasal silah kullanmasında yaşanan uluslararası anlaşılmaz tavır, tam da bu jeopolitik-evrensel değerler dengesizliğinin çarpıcı boyutunu temsil etmiştir (Yeşiltaş, 2015: 13). Bu doğrultuda Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve yeni olarak tabir edilen Mısır gerek Orta Doğu’da gerekse Kuzey Afrika’da bölgesel düzeni sağlamak adına izleyecekleri/izledikleri politikalar ekseninde geliştirecekleri modeller ile çözüm üretmeyi hedeflemişlerdir (Tonus, 2013: 149). Bu durum bahsedilen ülkelerin birbiri

ile rekabet içine girmesine de neden olmuştur. Nitekim bu ülkelerin kendi adlarına bölgesel çıkarları doğrultusunda mı yoksa salt ülkenin çıkarları doğrultusunda mı hareket etmeleri gerektiğini tam olarak belirlememişlerdir. Zira ülkelerin milli çıkarları ile bölgesel çıkarları birbiri ile çatışabilmekte ve önerilen yeni modeller de bu çatışmadan doğrudan etkilenmektedir (Örmeci, 2014: 12). Buna örnek olarak İran-Suriye ilişkisini verebiliriz. İran ile Suriye arasındaki ilişkinin temelleri 1980 yılında Irak-İran Savaşı başladığında Suriye'nin diğer Arap ülkelerinin aksine İran'a destek çıkmasıyla açıklayabiliriz. Böylece İran Suriye'ye karşı borçlu olduğunu değerlendirmek gerekmektedir. Bir diğer neden Suriye ve komşularında azımsanmayacak sayıda bulunan "Şii" nüfusudur. Üçüncü nedeni ise, sahip olduğu Sünni nüfusuyla Türkiye'nin bölgede güçlü bir lider ülke pozisyonuna sahip olmasının önüne geçilmek istenmesidir. Dördüncü neden, İran için en önemli düşman olan İsrail'e karşı destekleyeceği Hizbullah faktörüdür (Bozkurt, 2012: 39).

İran, Arap Baharı'ndan sonraki dönemde bölgedeki İslamcı hareketlere öncülük eden niteliğini kaybetmesine rağmen, bilhassa Körfez ülkelerinde var olan Şii gruplara gerek siyasi gerekse maddi destek sağlayarak bölgedeki etkinliğini korumaya çalışmakta ve bu hedefini de gerçekleştirmiş gibi görünmektedir. Bu durum başta Suudi Arabistan olmak üzere, Körfez ülkelerince Şiiiler üzerinde İran'ın kuracağı etki nedeniyle Arap Baharı'nın ortaya çıktığı coğrafyanın İranlaşma tehlikesine karşı huzursuzluk duymasına neden olmaktadır. Bu nedenle de bilhassa Suudi Arabistan, Sünnileri merkeze alan bir politika izlemeye gayret etmektedir (Oktav, 2013: 71).

Tunus'ta başlayarak dalga dalga yayılan Arap Baharı'nca sebep olunan değişim rüzgârı aynı coğrafyada bulunan tüm unsurları oluşacak yeni sistem içerisinde daha güçlü bir konum elde etmek veya mevcut konumlarını korumak için mücadele etmeye zorlamaktadır. Bu süreçte Türkiye, düzen kurucu rolünü üstlendiğini dile getirirse de İran ve Suudi Arabistan'ın bölgedeki yeni düzen arayışları karşısında aktif bir politika izlemeye itmektedir (Duran ve Yılmaz, 2012: 22). İran'ın Şiilik, Suudi Arabistan'ın Sünni temelinde izlediği politika karşısında Türkiye'nin iki farklı siyaset tarzı benimsemesi gerekmektedir ya bölgedeki mevcut gelişmeleri uzaktan takip edip durumu kabullenecek yada bölgedeki krizi aşmak için yeni mekanizmalar geliştirecektir. Suriye'deki olaylar döneminde Türkiye genellikle ikinci seçenekten yana

olmaya çalışmıştır. Diğer taraftan Türkiye Esad rejimine yönelik takındığı sert tavır yumuşak dış siyasetinin sınırlı ve göreceli bir çizgi olduğunu göstermektedir (Örmeci, 2014: 12).

Orta Doğu coğrafyasında yaşanan bu gelişmeler karşısında petrolün dünya piyasasına ulaştırılmasındaki önemi nedeniyle Arap baharının etkisi ile yaşanan yeni gelişmelere rağmen, ABD'nin güvenliği sağlamadaki birinci aktör olma rolü devam etmiştir. Bu nedenle de bölgedeki yeni kurulması hedeflenen düzenin seyrinin ve modelin belirlenmesinde başta ABD olmak üzere İsrail'in de etkili olacağı açıktır. Bu bağlamda İsrail-ABD ilişkileri bölgenin istikrar ve düzen kazanmasında önemli bir etkiye sahip olacaktır (Oktav, 2013: 70).

3.4. Uluslararası Çözüm Önerileri

Suriye'deki mevcut problemin çözümü için başta Birleşmiş Milletler, Arap Birliği, Avrupa Birliği gibi birçok büyük organizasyon, devlet diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Birleşmiş Millet Güvenlik Konseyi Suriye'ye gerek ticari gerekse askeri yaptırımları gündemine almış fakat Çin ve Rusya'nın veto kararı ile karşılaşmıştır. Birleşmiş Milletler ise, özel bir temsilci atayarak Suriye'de artık iç savaşa dönüşen Arap Baharı'na son verebilmek için "Kofi Annan Barış Planı" nı geliştirmiştir.

Birleşmiş Milletlerin atadığı özel temsilci Kofi Annan'ın hazırlamış olduğu ve altı maddeden oluşan teklifi,

- *"Suriyeli halkın meşru taleplerine ve endişelerine yanıt verecek şekilde Suriyeliler tarafından yürütülecek ve herkesi kapsayacak siyasi süreç için özel temsilciyle çalışmayı taahhüt etmek ve bu amaçla müzakereler için gerekirse bir temsilcinin atanmasına onay vermek.*
- *Saldırıları sonlandırıp, BM tarafından denetlenecek ateşkesin derhal sağlanması, bu amaçla öncelikle Suriye hükümetinin, halkın yaşadığı bölgelerde ağır silahların kullanılmasına son vermesi ve askerlerin geri çekilmesi; muhalefetin ve Suriye'deki diğer unsurların, saldırıları bırakıp ateşkesin sağlanması için işbirliği yapması.*

- *İnsani yardımın gerekli olan her yere ulaşabilmesi için ilk adım olarak derhal uygulanmak üzere günde 2 saat insani yardım için çatışmaların durdurulması.*
- *Keyfi olarak tutuklanan ve gözaltına alınanların serbest bırakılması.*
- *Gazetecilerin ülke içinde serbestçe dolaşmalarının sağlanması.*
- *Barişçil toplanma ve protesto hakkına saygı duyulması.” ifadelerinden oluşmaktaydı (Annan, 2012).*

Saldırı Tipi	Ölü Sayısı	Saldırıları
Silahla Ateş Ederek	367	52
Tuzakla	76	7
Bilinmeyen	54	3
İdam	50	23
İntihar Bombası	42	3
Kılıçla Öldürme	34	8
Diğer	26	5
Araçla Bomba Patlatma	8	2
Bıçaklama	1	1
Bomba	1	1
İOD	22	1
Bombardıman	12	4

TABLO 3: 2013 Yılı Suriye’de Gerçekleşen Terör Eylemleri

Kaynak: (Icsr, 2014: 21)

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyince kabul gören plan, 10 Nisan 2012 tarihinde şehir merkezlerinde güvenlik güçlerine yapılacak olası bir müdahaleye karşılık verme hakkını saklı tutarak Suriye yönetimi, planı 48 saat içinde kabul edeceğini açıklamıştır.

Kofi Annan'ın hazırlamış olduğu plan başta ABD olmak üzere, Fransa, Rusya, Çin tarafından desteklenmiştir (Akgün, 2012: 10-11). Hazırlanan plan daha önce bahsedilen nedenlerden dolayı işlevsizleşmiş ve başarılı olamamıştır. Arap Birliği'nin de desteklediği Annan planının başarılı olamaması üzerine Birleşmiş Milletler güvenlik konseyinin daimi üyesi olan Çin tarafından da altı maddelik bir teklif sunulmuştur. Çin'in Suriye sorununa yönelik çözüm önerisi, sorunun Birleşmiş Milletler tüzüğü doğrultusunda ve siyasi ve diplomatik yöntemlerle çözüme kavuşturulması gerektiği, aksi bir durumun gerçekleşmemesi (olası bir askeri müdahale gibi) konularını içermektedir. Aynı zamanda Suriye yönetimine reform yapmayı önermekte ve tarafların şiddet olaylarından vazgeçmesini telkin etmektedir (Ekrem, 2012: 28-29). Bu anlamda Çin'in izlediği politika ve tutumunun arkasında başta güvenlik kaygısı olmak üzere, ekonomi ve enerji çevresindeki jeopolitik endişeler rol oynamaktadır. Ayrıca Çin Suriye krizinin siyasi reformlarla çözüme kavuşturulabileceğini ve Suriye yönetiminin reformları gerçekleştirmesi gerekliliği üzerinde durmakta, rejimi değiştirmeye yönelik herhangi bir dış müdahalenin gerçekleştirilmemesi gerektiğini savunmaktadır (Akgün, 2012: 15).

3.5. Suriye Muhalefetinin Yapısı

Suriye'deki şiddet içeren olayların sonucunda, ülkede oluşmaya başlayan muhalifler grubu, aralarında Türkiye'nin de olduğu ülkelerce desteklenerek uluslararası alanda seslerini duyurmaya başlamışlardır. Uluslararası kamuoyunu harekete geçirmek amacıyla "Suriye Halkının Dostları" konferansı düzenlemiş ve çeşitli toplantılar yapılmıştır. Siyasi yapılanması ise 1 Haziran 2011'de Antalya'da gerçekleştirilmiştir (Akkaya, 2012: 236). Fakat gerçekleştirilen toplantılar sonucu hem uzlaşma sağlanamamış hem de her grubun çıkarlarının birbirleriyle örtüşmemesi sonucu somut sonuçlar elde edilememiştir. 2 Kasım 2012 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton Hırvatistan gezisi esnasında açıklama yapmış ve Suriye Ulusal Konseyi'nin Suriye'deki tüm muhalefeti temsil etmediğini, diğer unsurların da temsil edildiği muhalif yapının oluşturulması gerekliliğini belirtmiştir. Bu bağlamda Suriye Ulusal Konseyi yeni başkanı ve yönetim kurulunu seçmek için 4-7 Kasım 2012 tarihleri arasında Doha'da bir toplantı gerçekleştirmiştir. Başkanlığa Hıristiyan asıllı George

Sabra seçilmiştir. Konseyin ismi Suriye Devrimi ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonu olarak değiştirilmiş ve ülkede bulunan bütün muhalif grupları da içerecek şekilde bir oluşuma gidilmiştir (Sandıklı, Semin, t.y.: 16-17).

Suriye’de Kürtlerin Nusayrilerden sonraki en büyük azınlıkları oluşturması nedeniyle Kürt gruplar konsey çatısı altına girmeye yanaşmamaktadırlar. Bundan dolayı toplantılara katılmamakta ve Esad karşıtı mücadeleden uzak durmaktadır. Mesut Barzani desteğiyle Suriye Kürt Ulusal Konseyi Dr. Abdulkerim Beşar liderliğinde 26 2011 yılında Irak Kuzeyinde KDP bölgesinde kurulmuş ve birçok Suriyeli Kürt partiler bu konsey altında yeni bir oluşuma girmişlerdir. Yine 2003 tarihinde Kuzeydoğu Suriye’de kurulan PYD bu oluşuma girmiştir. 2012 yılında gerçekleşen Büyük Halep Savaşında rejime karşı verilen mücadelede ÖSO, Kürtlerin ÖSO saflarına katılmasını sağlamak amacıyla Kürt Savaşçı Taburlarını kurmuştur. Bunlardan bazıları Salahaddin Taburları Birliği, Şuheda’i Mekke Taburu, Salahaddin el-Eyyubi Taburu, Yusuf el-Azame Taburu ve Nesur el-Peşmerge Taburudur. YPG ile ÖSO arasında şiddetli mücadeleler de olmuş, ancak YPG başarısız olmuştur. ÖSO ise Kürt gruplar içinden taraftar toplamaya devam etmiştir (Bakeer, 2013: 59).

Suriye’de rejime karşı gerçekleştirilen silahlı mücadelede iki eksenli hareket daha açıklayıcı olacaktır. Birincisi rejime karşı hareket eden daha çok eski askerlerden oluşan grup, diğeri ise İslami gruplardır. ÖSO’yla beraber savaşaacağını ancak ona bağlı olmayacağını belirten Şam Kurtuluş Tugayları ve Şam Kartalları Tugayı kurulmuştur. Her iki grubunda kuruluş yeri İdlib’dir. Rejime karşı bombalı eylemlerde gerçekleştiren gruplara destek Körfez ülkelerden gelmiştir (Bakeer, 2013: 24). Ordudan ayrılan askerlerin kurduğu oluşumlar; Özgür Suriye Ordusu, Yüksek Askeri Konsey, Suriye Ulusal Ordusu, Suriye Devrimi Ortak Askeri Komutanlığıdır. Suriye’de 700’den fazla oluşumun varlığı iç çatışmayı arttırmıştır. İslamcı ve diğeri silahlı gruplar ise; Nusra Cephesi, Irak Şam İslam Devleti Örgütü, Tevhid Tugayı, Faruk Tugayları, Sahabe Tugayları, Razi Şehitleri Tugayları, İslam Tugayıdır (Aljazeera, “Suriye’de Silahlı Muhalefet”, 10.01.2014). Bu oluşumların temelini İslami temellere sığınarak oluşturulan öğeler içermektedir. Genellikle Nusra Cephesi gibi örgütlerden çeşitli sebeplerle ayrı düşen gruplar diğeri oluşumlara yönelmişlerdir. Şam merkez alınarak oluşturulan bu örgütlerin temel amacı Suriye’de yönetimi ele geçirmek ve kendi

sistemlerini ele geçirdikleri bölgelerde uygulayarak İslami bir devlet kurmak olmuştur. Bazı gruplar ÖSO ile beraber rejime karşı mücadele verseler de bazıları ÖSO ile anlaşmazlıklar yaşamışlar ve bu örgütler içerisinde El Kaide bağlantılı ve Irak menşeli ortaya çıkan Nusra Cephesi ve Irak Şam İslam Devleti, en etkili örgütlerden olmuştur (Barrett, 2014: 12).

Suriye muhalefedinin tutarlı ve totaliter bir yapıda olmaması, AB de dahil olmak üzere tüm dış aktörlerin muhalif güçleri desteklenmesini güçleştirmiştir. AB tarafından Aralık 2012’de, Suriye Muhalefeti ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu, Suriye vatandaşlarına resmi temsil görevi tanınmıştır. Bu tanınma, sonraki süreçte AB üyesi ülkelerin bu gruba askeri mühimmat desteği de olmak üzere çeşitli yardımlarda bulunmasını olanaklı hale getirmiştir. Buna karşın, Esad sonrası dönemde Suriye’de yönetimi ele geçirecek gruplara ilişkin belirsizlik, AB’nin verdiği desteğin her zaman mesafeli çizgide olmasına neden olmuştur. Çünkü AB Suriye’de radikal İslamcıların ya da AB çıkarlarına karşı davranma potansiyeline sahip grupların Suriye’de yönetimi ele geçirmesinden kaygı duymuştur (Seven Erdoğan, 2015: 16).

Suriye’deki muhalif gruplar uluslararası toplum tarafından desteklenip örgütlenmeye çalışılsa da rejim karşısında başarılı olamamıştır. Özellikle masum Suriye halkı muhalif grupların bir araya gelememesi sonucu radikal örgütlerin hedefi haline gelmiş çaresizlik içerisinde bu örgütlere destekte bulunmuştur. Suriye muhalefedinin başarısız olma sebepleri:

1. Ezilmişlik eksenli siyaset ve sorunların çözümüne odaklanılmaması,
2. Muhalefetin, Suriye’nin dost ülkeleri ile açık bir siyasi şart ortaya koyamaması,
3. Körfez ve Arap ülkelerinin Esad’a destek veren İran’ı suçlayıcı bir rol izlemesi,
4. Siyasi faaliyetlerin, kişisel faaliyetlerle istismar edilmesi,
5. Bazı muhaliflerce, kişisel manada suçlama, hata arama, sorunları kişiselleştirme çabalarının öne çıkmasıdır (Kuş, 2014: 15).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI SONRASI TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

4.1. Türkiye'nin Arap Baharına Ve Suriye Krizine Bakışı

Türkiye, Suriye'deki kısa süreli siyasi kazanımlar elde etmek için bölge halkından uzaklaşmayacağını net bir dille ifade etmiştir. Türkiye'nin bu bakış açısı ile ABD'nin bölgeye bakışı ve bölge halkının yaşadığı insani trajediye yaklaşımından ayırmış ve bu nedenle de ABD'nin krizin çözümündeki ağırkanlı davranışlarına karşı Türkiye daha hızlı ve kesin çözümler üretilmesi konusunda aciliyet gerektiğini belirtmiştir.

Türkiye 2011 yılının ortalarına gelindiğinde Esad rejimine karşı tepkisini açıkça dile getirmeye başlamış, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan 1982 yılında gerçekleşen Hama katliamına benzer bir olaya sessiz kalamayacaklarını belirtmiştir. Türkiye tarafından acilen alınması gereken önlemler şöyle sıralanmıştır;

1. Türkiye ve Suriye arasında yürütülen toplantı ve organizasyonlara Suriye iktidarı değişene kadar ara verilmesi,
2. Suriye hükümetinde görevli olup halkına karşı suç işlediği tespit edilenlere seyahat yasağı uygulanması ve bu kişilerin Türkiye'deki ekonomik faaliyetlerinin sonlandırılması,
3. Suriye'ye silah satışı ve tedarikinin sonlandırılması,
4. Herhangi bir 3'üncü ülkenin Suriye'ye silah ve asker sevkiyatı için hava sahasını kullanmasının önlenmesi,
5. Türkiye ve Suriye arasındaki ekonomik faaliyetlerin sonlandırılması (Kıymaz, 2012: 93).

Esad yönetimin söz verdiği reformları gerçekleştirmemesi nedeniyle, rejimin meşruiyetini kaybettiğini halkın meşru temsilcisinin muhalefet olarak kabul edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca muhaliflerin Türkiye topraklarında örgütlenmesine müsaade ederek Suriye halkının yanında olduğunu göstermiştir (Kardaş, 2012: 2).

2002 yılından AKP hükümetinin iktidar partisi olmasından Arap Baharına kadar geçen süre zarfında Türk liderler bölgesel söylemlerinde mütevazı olmuşlar, bu mütevazılık Türkiye'nin özellikle Ortadoğu'da konumunu ve saygınlığını güçlendirmesini sağlamıştır. Türkiye bölgedeki istikrarsızlığın da etkisiyle tarafsızlık politikasından vazgeçmeye başlamıştır (Oğuzlu, 2012: 52).

Türkiye Suriye krizi karşısında daha çok ayrımsız ve orantısız bir şekilde güç kullanılması sonucunda bölge halkının yaşadığı şiddet olaylarına eğilmiştir. Diğer taraftan Türkiye olayların bütün bölgeyi etkisi altına alarak olası bir etnik çatışmaya dönüşme riskini de düşünerek olaylara derhal müdahale etme gereği hissetmiştir. Suriye rejiminin Haziran 2011 tarihinde muhaliflere yönelik olarak gerçekleştirilen Cısr eş-Şuğur operasyon bölgesinden uzaklaşmak amacıyla yaklaşık 3000 Suriyelinin Türkiye'ye sığınmasından sonra açıklama yapan dönemin Başbakanı Erdoğan, Suriye'nin yaptığının kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Suriyeyle ticari ilişkiler askıya alınmış ve yaşanan bu olaydan sonra dönemin Başbakan Erdoğan, Esad Suriye'sine karşı algının farklılaştığını ve Baas rejiminin izlediği siyasetin Türkiye'ye karşı bir tehdit niteliği oluşturduğunu açık bir dille belirtmiştir (BBC, "Esad: Türk Uçağını Keşke Düşürmeseydik", 03.07.2012). Esad ülkesindeki iç savaşım "mezhepçi" bir boyuta sahip olmadığını, çünkü yurtsever mantığıyla halkını yönettiğini savunmuştur. AKP hükümetinin ülkesindeki Müslüman Kardeşler mensuplarını destekleyip iktidarı devirmeye çalıştığını savunmuştur (Ödemiş, 2014: 3).

Türkiye'nin Suriye politikası, Suriye krizinin çıkmasından itibaren üç aşamada gelişmiştir; birincisi Türkiye diğer ülkelerde yaşanan benzer bir sürecin Suriye'de de yaşanacağını düşünerek bölgesel ölçekte "demokratik değişimi yönetme" isteğiyle hareket etmiştir. Türkiye devrimin muhatabı olan rejimlere karşı tavır almıştır. İkincisi, Esad'a doğrudan meydan okuyarak Esad'ı devirme stratejisi izlemiş ve Suriye ile diplomatik ilişkilerine son vermiştir. Üçüncüsü, Suriye'deki krizin maliyetleri artmaya başladıkça Türkiye giderek daha hassas davranmaya başlamış özellikle güvenlik konusuna öncelik vermiştir (Yeşiltaş, 2015: 12).

Türkiye, gösteri yapan gençleri ülkenin geleceği olarak algılamış ve meşru isteklerinin yerine getirilmesi gerektiği doğrultusunda tutum sergilemiştir. Diğer taraftan bu süreçte Türkiye bölgedeki baskı rejimlerini reddederek evrensel ilke ve insan haklarını göz ardı

eden ve ülkesini ailesine ait bir olguyla yaklaşan rejim ve yöneticilere hoşgörü gösterilmemesi gerektiğini belirterek, ilgili tarafların harekete geçerek Esad rejimine karşı baskıyı artırmaları ve muhalefeti güçlendirmesi gerektiğini savunmuştur (Kalın, 2012).

Türkiye, Kuzey Afrika'da ilerleyen iç karışıklık dalgasına karşı Suriye rejimine yeni tavsiyelerini belirtmiş ve bu tavsiyelere göre hareket etmesini talep edip tavsiyelerini ve beklentilerini değerlendirip uygulamaya geçirmesini beklemiştir. Diğer açıdan Suriye rejimi, rejime bağlı üst kademe, Nusayri kimliği iç krizin ve ayaklanmanın şiddetli bir şekilde bastırılmasına sebep olmuştur. Bu olaylar neticesinde Suriye'deki umut dolu bekleyişin ardında bu beklentinin yerini üzücü bir hayal kırıklığına ve sivil halka karşı yapılan katliamlar karşısında öfkeye bırakmak zorunda kalmıştır (Çemrek, 2012: 62).

4.2. Suriye'deki Arap Baharı ve Türkiye'ye Etkileri

Suriye'de Mart 2011 yılından itibaren meydana gelen gelişmeler nedeniyle Ortadoğu ülkelerinin yanı sıra bölgede söz sahibi olmak isteyen ve etnik-dini açıdan çıkarları bulunan güçleri de tedirgin etmiştir. Esad yönetimindeki Suriye'de Mart 2011 yılında başlayan olaylardan dolayı ülkenin farklı yerlerinde yaşanan şiddet sarmalı -iç savaşa dönüşen Arap Baharı- binlerce Suriye vatandaşının yer değiştirmesine, komşu ülkelere sığınmasına, sınır hatlarına yığılmasına neden olmuştur. Türkiye sınırında da bu yığılmalar görülmüş ve çok sayıda mülteci ülkeye kaçak giriş yapmıştır (Kibarlıoğlu, 2011: 126).

Suriyelilerin yaşadıkları bölgeleri terk etmesi ile oluşan noktalar, Suriye'de PKK'nın uzantısı konumunda bulunan PYD'nin Suriye rejimine bağlı güçlerle işbirliğine giderek Suriye'nin kuzey hattında bulunan yerleri kontrol altına aldığına dair çıkan haberlerin doğru olmadığı yönündeki yalanlamalar PYD'nin bölgede hareket sahası elde ettiğinin görülmesi ile çürütülmüştür. Suriye'deki iç karışıklıktan yararlanmak isteyen bazı Kürt grupları, ülke içerisinden PKK güdümünde faaliyet gösterdiğinden ülke coğrafyasını çok iyi bilmekte ve bu duruma bağlı olarak da PYD, Irak'ta PKK'nin yaptığı gibi kendi hareket alanını oluşturmaya çalışmaktadır (Akgün ve Gündoğar, 2012: 33-34).

2012 yılından itibaren terör ile mücadelesini genişleten ve hızlandıran Türkiye, Esad rejiminin PYD güçlerine ülkenin kuzeyinde bir güç dengesi kazandırması, Türkiye'nin emniyetli bir bölge oluşturmaya çalıştığı güneyindeki sınır hattında bir tehdit unsuru olarak kendisini göstermektedir. Bu durum bir yandan PKK diğer taraftan PYD ile mücadele etmek durumunda kalan Türkiye'nin, terörle mücadele etme sürecini uzatacak bunun sonucunda ise Türkiye'nin bölgesel manada kazanımlarına zarar verecektir. Bundan dolayı Türkiye'nin hem kendi sınır güvenliğini sağlama hem de Suriye merkezli krizi çözmeye yönelik daha somut ve hızlı adımlar atması kaçınılmazdır (Akgün ve Gündoğar, 2012: 33-34). 2012 Haziran'da Kürt Ulusal Konseyiyle PYD arasında Barzani vasıtasıyla yapılan anlaşma sonucunda PYD ve dolayısıyla PKK Kürt bölgelerine eklenme olanağına sahip olmuştur. PKK, PYD ve Şam arasındaki gizli işbirliği, olaya Barzani'nin de karışmasıyla yeni bir sistem oluşturmuş, Irak-Türkiye-Suriye Kürtleri arasında siyasi ve askeri bir mücadele alanı doğurmuştur. Arap baharı sonucu PKK-PYD ve IKYB arasındaki siyasi ve askeri eklenmeler Kürt hareketini birbirine yaklaştırmıştır. Bu süreç Türkiye, Suriye ve Iraktaki Kürtlerin statüsünü, kendine güvenini ve beklentisini arttırmıştır (Kuyubaş, 2013: 20-21).

Bu bağlamda Türkiye kendisini Esad rejimine karşı oluşturulan yapı içerisinde kendisine öncü bir rol üstlendiği için, Esad'ın başta kaldığı her geçen gün birçok açıdan zarara uğramaktadır. Zira Suriye, Türkiye için hem Ortadoğu hem de kuzey Afrika ülkelerine açılan bir kapı olmasından dolayı Suriye'de yaşanan kriz Türkiye'nin Ortadoğu ticaretine büyük zarar vermektedir. Türkiye'nin muhalifleri desteklemesi Türk firmalarına ait tırların rejim destekçileri tarafından birçok defa saldırıya uğramasına neden olmuş bu nedenle de ulaşım güzergâhı değişmiş bu durum ulaşım maliyetini yükseltmiştir (Vatan,"Türk Tırlarına Saldırı", 21.07.2012).

Türkiye, ekonomik zarar ve PYD tehdidini yaşarken, ülkeye sığınan mülteciler ekonomik ve güvenlik açısından problem yaratmaktadırlar. Türkiye'ye sığınan Suriyeli mülteci sayısı tahmini olarak 2014 yılı için 1,7 milyon civarında olmuş ve Birleşmiş milletler kalkınma programının başında bulunan Helen Clark bu sayının 2015 yılı sonuna kadar 2.5 milyonu bulacağını belirtmiştir (Hürriyet," BM: Türkiye'deki mültecilerin sayısı yıl sonuna dek 2.5 milyonu bulabilir", 27.05.2015). Kamplarda

bulunan mülteciler zaman zaman sorun çıkarmış, kamplarda ikamet etmeyenler ise, kamu huzurunu bozduğu tespit edilmiştir. Mültecilerin bölgesel coğrafya kaynaklı olarak çok farklı dini ve etnik kökenden gelmeleri kamplarda hem bu toplulukların gruplaşmasına hem de bu grupların buldukları kampı ülkelerindeki savaşın da etkisiyle birbirleriyle mücadele alanı kullanmasına sebep olmuştur (Akyürek, Yılmaz, 2012: 2). Diğer taraftan Suriyeli mülteciler Türkiye’yi ekonomik açıdan da zorlamıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu İslam İşbirliği Teşkilatı’nın toplantı bitiminde basına verdiği demeçte, uluslararası toplumdan Suriyeli mültecilerin yükünün paylaşılmasını talep etmiştir. Ayrıca 31 Ağustos 2012 tarihinde yapılan BMGK toplantısında Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Türkiye’nin mülteciler konusunda üstüne düşen görevi yerine getirdiğini fakat durumun giderek kötüleşmesinin Türkiye’yi giderek zorladığını belirtmiştir (Ensonhaber, “Davutoğlu BM’de Suriye toplantısında konuştu”,30.08.2012).

Sonuçta muhaliflere yapılan destek, krizin bir nebze olsun hafiflemesine yardımcı olmasına rağmen bir yere kadar etkili olabilmektedir. Türkiye’nin bu süreçte en az zarara uğraması ve zarar verici unsurların ortadan kaldırılabilmesi için sorunun kaynağının hızlıca yok edilmesi gerekmiştir. Bu anlamda gerek uluslararası kuruluşlar gerekse küresel güçlerin probleme müdahale etmesi Türkiye açısından büyük önem arz etmiştir.

4.3. Suriye’deki Arap Baharı Karşısında Türkiye’nin Tutumu ve Politikaları

Suriye’deki Arap Baharının başlamasından itibaren Türkiye, Arap halkının yanında olduğunu her fırsatta dile getirmiştir. Arap Baharı’nın Suriye’ye sıçradığı ilk zamanlar net bir tutum ortaya koyamayan Türkiye, bekle-gör politikası çerçevesinde olayların gelişimini izlemiştir. Çünkü özellikle 2000 yıllardan sonra gelişen ve iyi bir seyir izleyen Suriye ilişkileri her geçen yıl daha da gelişerek stratejik bir boyut kazanmıştır. Dönemin Başbakanı Erdoğan “*Ortak kader, ortak tarih, ortak gelecek*” sözleriyle Türkiye-Suriye ilişkilerinin ne denli ilerlediğini belirtmiştir (Tür, 2010: 175). Bu nedenle Türkiye’nin, stratejik müttefiki ve komşusu olan Suriye’de yaşanan olayların ilk zamanlarında gerçekçi bir tavır sergilemesi mümkün görülmemiştir. Türkiye’nin uzun bir dönem kötü giden Suriye politikasını on yıl gibi bir sürede tekrar inşa etmesi

ve bölgesel anlamda lider ülke konumuna doğru gittiği bir dönemde Arap coğrafyasında baş gösteren halk ayaklanmalarının etkilerinden uzak durması mümkün olmamıştır (Damla Aras, 2012: 3). Arap Baharı'nın yaşandığı diğer ülkelerde sürekli olarak halkın tarafında olan Türkiye, Suriye'de yaşanan olaylarda da aynı çizgiyi devam ettirmiştir. Bu doğrultuda Suriye'de yaşanan olayların ardından Esad'a altı ay içinde açık ve şeffaf bir şekilde seçime gitmesi ve bu sayede yönetimin kontrollü demokrasiye geçilmesi yönünde telkinde bulunmuştur (Duran ve Özdemir, 2012). Türkiye, 2007 yılında da aynı telkinleri yinelemiş, Suriye yönetiminden aldığı olumlu cevap ile olaylar karşısında sessiz kalmayı tercih etmiş, gerekli adımların atılmasını beklemiştir (Sabah, "Ankara'dan Esad'a Sert Uyarı", 30.05.2011). Fakat gerekli reformlar yapılmamıştır.

29 Nisan 2011 yılında Suriyelilerin Hatay'ın Cilvegözü sınır kapısına hareket etmesi ile başlayan mülteci akını ile Türkiye sınırda yaşananlardan daha fazla etkilenmeye başlamıştır. Esad'ın söz verdiği reformları gerçekleştirmemesi, sivil halka karşı orantısız güç kullanması gibi nedenlerden dolayı Türkiye'nin beklentisinden farklı şekilde olayların gelişmesi üzerine, Türkiye'nin olaylara bakış açısı sertleşmiş, Suriye yönetimine sert mesajlar yollamaya başlanmıştır (Küçükıılmaz ve Çopur, 2013: 63). Diğer taraftan Suriyeli muhalifleri desteklemiş, Antalya'da ve İstanbul'da toplantılar düzenlemiştir. Türkiye sergilediği bu tutum ile Esad rejiminden ziyade ülke olarak Suriye'ye önem verdiğini bir kez daha göstermiştir. Ayrıca Türkiye bu hamlesi ile rejimden iyileştirme hareketleri beklerken diğer taraftan olası kötü senaryolara karşı yatırım yapmıştır.

Türkiye, Suriye krizi karşısında ilk dönemdeki sessizliğini bir tarafa bırakmış, Suriye yönetiminden, Suriye halkı için meşru demokratik talepleri yerine getirmeleri gerektiğini ve bu süreçte her türlü desteği vereceğini dile getirmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden Suriye ile ilgili bir kararın çıkmaması Türkiye tarafından tepki ile karşılanmış, Arap birliğinin desteği ile yeni girişimler başlatacağı da açıklanmıştır (Oytun Orhan, 2012c: 115). Suriye aslında dünyadan daha fazla ayrı kalmış bir imaja bürünmemek amacıyla ve İsrail'le arasındaki gerginlik nedeniyle yakınlaşma fırsatı bulduğu Türkiye'yle geçmiş dönemde yaşadığı sıkıntılı süreci bir kenara bırakıp stratejik iş birliğine gitmişti. Arap Baharı sürecinin Suriye'de ortaya çıkmasıyla birlikte söz verdiği reform hareketlerini icra edememiş, ülkede meydana gelen olaylara aşırı güç

kullanarak müdahalede bulunmuştur, bu da Suriye halkı arasında âdeta bir güvenlik ve reform sorunsalı oluşturmuştur. Buna rağmen 2011 yılı başına kadar ikili ilişkilerini oldukça iyi bir seviyeye çıkararak Türkiye ve Suriye ilişkilerinde, Suriye rejimi ilişkilerin bozulmasından dolayı Türkiye'yi sorumlu tutmuştur (Oytun Orhan, 2012c: 116). Suriye'deki gelişmeler, Türkiye-Suriye ilişkilerinin en iyi olduğu 2002-2010 sonrası dönem için özellikle 2011'de devam eden ikna ve izleme politikası süreci, bir sonraki yıl ise Türkiye'nin bu siyasetten vazgeçip inisiyatif üstlendiği bir süreç olarak anlaşılmaktadır (Çağlar, 2012: 45).

Türkiye ile Suriye arasında ikili ilişkilerin sona ermesiyle beraber, Suriye yönetimi Türkiye'ye karşı terör eylemlerini destekleyecek ve iç siyasi yapısını etkileyecek hamleler oluşturma çabası içerisine girmiştir, zira Suriye yönetiminin Türkiye'nin güney sınırını PYD'ye bırakması, Türkiye baskısını hafifletmeye yönelik bir hamle olarak değerlendirilebilir.

BİLGESAM isimli stratejik düşünce kuruluşunun 1033 kişilik örnekleme yaptığı analizde Suriye'ye yönelik Türk halkının tepkisi sorulduğunda; insanların %36,8'lik bir dilim Türkiye'nin askeri faaliyetlere hiçbir şekilde katılmaması gerektiği, %38'lik kesim ise Türkiye'nin uluslararası mekanizmalarla birlikte Suriye'deki faaliyetlere katılması gerektiğini düşünmektedir. Toplamda %75'lik bir kesiminin Türk halkının Suriye'ye yönelik askeri faaliyetlerin dışında kalmasını istediğini göstermiştir (Akyürek, Yılmaz; 2012).

4.4. Suriye'de Yaşanan Olayların Türkiye'ye Yansımaları

4.4.1. Uçak Krizi

2012 yılının Haziran ayında yeni radar sisteminin denenmesi için havalanan Türk savaş uçağı Hatay'ın güney bölgesinde bulunan, Suriye'ye bağlı Lazkiye ilinin 8 mil açığında herhangi bir uyarı yapılmadan düşürülmüştür (CNN Turk, "Türk Savaş Uçağı Suriye Karasularına Düştü", 22.06.2012). Türk savaş uçağının hava sahasını işgal ettiği gerekçesi ile düşürüldüğünü açıklayan Suriye ile ilişkilerini hemen donduran Türkiye sert bir tavır takınmıştır. Savaş uçağının düşürülmesinin ardından Türkiye, konuya

dikkat çekmek amacıyla NATO'nun 4. Maddede yer alan *"Bir üye ülkenin ulusal güvenliği, sınır bütünlüğü ya da bağımsızlığının tehlike altına girmesi halinde istişareler için diğer üye ülkeleri toplantıya çağırabilmesi."* İfadeleri gereğince toplanmasını talep etmiştir (AGOS, "NATO Suriye'nin Düşürdüğü Uçak İçin Toplandı", 26.06.2012). Türkiye bu hamle ile haklılığını uluslararası alanda kanıtlayarak ilerleyen dönemlerde meydana gelecek her türlü eylemde NATO'nun desteğini arkasına almak istemiştir. Zira Türkiye'nin bu girişimi diplomatik bir hamle olarak kendini göstermiştir. Türkiye'nin böylesi bir girişimin aksine doğrudan eylemle karşılık vermiş olması durumunda uluslararası kamuoyunda tepki çekmesine neden olacağı uluslararası örgütler ve uzmanlar tarafından değerlendirilmiştir. Birleşmiş Milletler de yaptığı açıklamada sorunun diplomatik yollarla çözülmesi gerektiğine değinmiştir (Habertürk, "BM Diplomatik Çözüm Dedi", 23.06.2012).

Türkiye'nin talep etmesi üzerine NATO'nun toplanması, bu örgütün Türkiye'nin yanında olduğunun göstergesi olmuştur. Diğer taraftan Türkiye cephesinde kamuoyunun olaya tepki göstermesi, hükümetin bölgede etkin ve güçlü Türkiye imajı yaratma sürecine olumsuz etki etmiştir. Zira uluslararası alanda baskı altında olan, gerek siyasi gerekse ekonomik anlamda zayıf durumdaki Suriye'nin bu davranışı sergilemesi Türk kamuoyunun endişelenmesine neden olmuştur. Hükümet üzerinde oluşan bu baskı nedeniyle Türk Silahlı Kuvvetleri Suriye'ye karşı angajman kurallarını değiştirmiştir (Pehlivan, 2013). Değişen angajman kurallarına göre Türkiye Suriye tarafından yapılacak en küçük müdahalede dahi silahlı veya silahsız olunmasına bakılmaksızın ateşle karşılık vermesi ön görülmüştür (Pamuk, 2012: 106). Türkiye değişen angajman kuralları ile Suriye'yi uyarmaya çalışmış ve bu durum sınırda gergin bir ortam oluşturmuştur.

4.4.2. Cilvegözü Sınır Kapısı Saldırısı

Türkiye-Suriye sınırı arasında bulunan Cilvegözü'nde 12 Şubat 2013 gerçekleştirilen bombalı saldırıda dördü Türk olmak üzere toplamda 13 kişi hayatını kaybetmiş, 30 kişi de yaralanmıştır (NTV, "Sınır Kapısında Patlama:13 Ölü", 11.02.2013). SUK başkanı George Sabra gerçekleşen olayın, Suriye yönetimi tarafından yapıldığını ifade etmiştir

(Hürriyet, “Suriye Ulusal Konseyi Üyesi: Cilvegözü'nde Hedef Bizdik”, 13.02.2013). Nitekim saldırı sonrası olayla bağlantısı olduğundan şüphelenen sekiz kişiden biri Türk vatandaşı dördü Suriye vatandaşı olmak üzere beş kişi adliyeye sevk edilmiştir. Olay üzerine açıklama yapan dönemin İçişleri bakanı Muammer Güler, patlamayı gerçekleştiren kişilerin Suriye'deki rejimle bağlantılı kişiler olduğuna dikkat çekmiştir (Serdar, 2015). Diğer taraftan saldırıdan kimin sorumlu olduğuna dair birçok farklı senaryo üretilmiştir. Bölgenin muhaliflerin kontrolü altında olması ve birçok malzemenin buradan ülkeye giriş yapması saldırınının rejim taraftarı kişilerce yapıldığı fikrini desteklemekte, ayrıca saldırı ile Suriye rejiminin muhaliflere ve Türkiye'ye mesaj yollamaya yönelik olduğu da üretilen senaryolar arasındadır (Serdar, 2015). Bu süreçte ABD başta olmak üzere diğer küresel güçler bölgede yaşanan karışıklıkları izlemekle yetinmiştir.

4.4.3. Reyhanlı'da Meydana Gelen Patlamalar

Uzun yıllardır terör olayları ile mücadele eden Türkiye, 2013 yılı itibariyle terör olaylarında verdiği en büyük kaybı Reyhanlı'da gerçekleştirilen ve 51 Türk vatandaşının hayatını yitirdiği patlamada vermiştir. Saldırının insanların yoğun olarak bulunduğu Pazar yerinde gerçekleşmesi olayın planlı bir saldırı olduğunu göstermiştir (Anadolu Ajansı: “Reyhanlı'daki Patlamalarla İlgili 9 Gözaltı”, 12.05.2013).

Türkiye'de Suriye krizi olgusu Reyhanlı saldırısıyla beraber doğrudan bir iç güvenlik meselesi haline dönüşüp, sınır güvenliği konusunda daha da akut bir hal almıştır. İç güvenlikte artan maliyet ve mülteci sayısındaki artış gibi siyasi ve ekonomik maliyetlerle birleşince Suriye krizi bir iç mesele haline dönüşmüştür (Yeşiltaş, 2015: 13).

Türkiye'nin Suriye muhalefetini destekleme çabaları, Suriye tarafından “cezalandırma” çabası olarak yorumlanabilecek bir hareketi tetiklemiş ve 1998 yılında desteğini çektiği PKK'ya Suriye yeniden destek vermeye başlamıştır, Haziran 2012'de Türk uçağının düşürülmesi ve dönemin Başbakan'ı Erdoğan'ın “*Suriye'den Türkiye'ye yaklaşan her askeri unsuru tehdit olarak değerlendirileceğinin*” açıklanmasıyla Suriye'deki rejim

unsurları, Türkiye-Suriye sınır hattında etkinliğini kaybetmiştir. Böylece sınır hattı boyunca Türkiye'ye geçişler hızla artmıştır (Özdağ ve Kalemdaroğlu, 2013).

3 Ekim 2012 tarihinde Suriye rejim güçleri tarafından Özgür Suriye Ordusu'na karşı yapılan top atışları Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesine düşmüş ve bu atışlara karşılık 14 hedefe 40 top atışıyla karşılık verilmiştir. 11 Şubat 2013 tarihinde Bab-El Hava ve Cilvegözü sınır kapıları arasında bomba yüklü araçla gerçekleştirilen saldırıda 51 kişi ölmüş, 146 kişi yaralanmıştır. Türkiye-Suriye hattında gerçekleştirilen bu saldırılar otorite boşluğunun sonucunda nasıl bir güvenlik sorununa neden olacağını göstermiştir. Türkiye 11 Mayıs 2013 günü, tarihindeki en büyük terör saldırısına böylece maruz kalmıştır. Bu saldırının amacı:

-Türkiye'nin Suriye muhalefetine verdiği desteğin sorgulanmasının sağlanması,

-Türkiye'de özellikle sınır hattında bulunan mezhepsel farklılıkların körüklenmesi ve böylece kendi iç meseleleriyle uğraşmasının sağlanması,

-Türkiye'nin çatışmanın tarafı olan ülke konumuna sokulmak istenmesidir (Oytun Orhan, 2013d: 14).

Sonuçta Türkiye'nin, Esad'la mücadeleyi devam ettirme konusundaki muhalif tavrı eleştirilmeye başlanmış ve hükümete kamuoyundan gelen tepkiler giderek artmıştır.

Türkiye'nin Suriye krizine karşı tutumunun en ağır bedeli olarak kabul edilen saldırı, hükümet tarafından önce çözüm sürecine karşı bir saldırı olduğu yönünde açıklamalar yapılmış sonrasında ise doğrudan Suriye yönetimi suçlanmıştır. Bu olaydan sonra hükümetin açık kapı politikasının, sınır güvenliğini tehlikeye attığına dair eleştiriler yöneltilmiştir. Diğer taraftan Suriye sınırının kontrol altına alınamaması Türkiye'yi saldırılara açık bir hale getirmiştir. Türkiye Ortadoğu'da etkin bir rol oynamaya çalışırken üst üste ağır darbeler almıştır. Ayrıca genelde yaşanan olaylar özelde ise, Reyhanlı'da meydana gelen patlama şehirlerde protestolara neden olmuş, göstericilerin mültecilere karşı tepkileri giderek artmış, göstericiler ile mülteciler sık sık karşı karşıya gelmiş ve olaylar büyümüştür.

4.4.4. Suriye Helikopterinin Düşürülmesi

Suriye'ye ait M-17 tipi helikopter 16 Eylül 2013 tarihinde Türk hava sahasını, 2 km derinlikte ihlal etmesiyle angajman kuralları çerçevesinde devriye görevi icra eden F-16 uçağı tarafından Türk Hava Sahası'nda vurulmuştur. Türk tarafı olayda Suriye rejiminin hava araçlarıyla sivil halka karşı varil bombası kullandığını iddia etmiş ve helikopterin belirtilen angajman kuralları çerçevesinde vurulduğunu ifade etmişlerdir, (Haberler, "Suriye Helikopteri Vurulmadan Önce İki Varil Bomba Bırakmış", 18.09.2013) Suriye tarafı ise bu iddiaları yalanlayıp helikopterlerinin Türk uçakları tarafından uyarılmadan vurulduğunu belirtmiştir. Böylece özellikle Suriye'nin kuzeyinde Esad rejimi muhaliflerle olan temaslarında mücadelecî tavrından caymaya başlamıştır

Bu olaydan iki yıl sonrasında ise yine Türkiye sınırını ihlal eden bir adet Suriye helikopteri düşürülmüştür. Suriye'ye ait bir hava aracının 16 Mayıs 2015 tarihinde, Hatay'ın güney bölgesinde hareket halinde Türk hava sahasını ihlal ettiği tespit edilmesi üzerine devriye görevi icra etmekte olan F-16, Suriye'ye ait hava aracına müdahale etmiş ve hava aracı etkisiz hale getirilmiştir. Düşen hava aracının İHA olduğu, Suriye rejimi tarafından yapılan açıklamada savunulsa da Türkiye sınır ihlali konusunda ne kadar ciddi olduğunu ortaya koymuştur (Hürriyet, "Başbakan Davutoğlu: Suriye Helikopteri Düşürüldü", 16.05.2015).

4.4.5. Mülteci Sorunu

2011'deki olayların başlangıcından itibaren gelişen olaylar, Türkiye'ye önemli bir güvenlik problemi oluşturmuştur. Bunlardan biri de "mülteci sorunu" dur. Türkiye'nin mülteci sorununa "açık kapı" politikası uygulaması Türk vatandaşları arasında rahatsızlık yaratmıştır. Bazı illerde Suriyelilere karşı girişilen toplu yürüyüşler ve saldırılar bunun örneklerini oluşturmuştur. Ayrıca Suriye'den gelenlerin hukuki statü meselesi sıkıntısı da bulunmaktadır. Türkiye, Avrupa dışından gelenleri Cenevre Hükümleri statüsü gereği, mülteci olarak tanımamakta, sadece geçici sığınma hakkı vermektedir (Atlıoğlu, 2014: 24). Suriye'de yaşanan olaylar neticesinde Türkiye, "kitlesel göçe" maruz kalmıştır. "Toplu sığınma" olarak açıklanan bu kavram 1994 yönetmeliğiyle oluşturulmuştur. Oluşturulan bu kanuna göre kitlesel göçlere önlem

olarak geçici koruma sağlanacağı açıklanmıştır. Böylelikle her türlü ihtiyacı Türkiye tarafından karşılanan Suriyeliler, “misafir” konumunda tutulmuşlardır (TBMM İnceleme Raporu, t.y.: 86-87).

Suriyeli sığınmacılar, toplam 10 şehirde oluşturulan 6 konteynır kent, 16 çadır kent, ve 1 barınma alanında yerleştirilmişler. Bahsi geçen barınma alanları: Hatay, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis, Mardin, Kahramanmaraş, Osmaniye, Adıyaman Adana, Malatya da kurulmuştur. Şanlıurfa en kalabalık barınma alanı olmuştur. 2014 yılına kadar yaklaşık 350 bin Suriyeli ülkesine dönmüş bu dönüşler Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği denetiminde gerçekleştirilmiştir (TBMM İnceleme Raporu, t.y.: 3).

Kurulan kamplarda ilk başlarda sıcak yemek hizmeti uygulanmamış bunun yerine para yüklü kartlar dağıtılarak sığınmacıların kendi yemeklerini kendileri yapmaları sağlanmıştır bu amaçla sığınmacı başına kişi başı olmak üzere kartına 60 TL’si Dünya Gıda Programı (WFP), 25 TL’si ise Türkiye (AFAD)’ye ait olmak üzere, her ay 85 TL yüklenmiştir. Bu miktar için Türkiye’nin omuzlarındaki yük %97 civarında olmuştur (TBMM İnceleme Raporu, t.y.: 14). Geriye kalan miktarı BM’in karşıladığı düşünüldüğünde BM’in sığınmacı krizinde üzerine düşen görevi tam olarak gerçekleştirmediğini söylemek mümkündür

Mülteci meselesi, yanında birden çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bunlar;

1. Yangın riski,
2. Provokasyon riski,
3. Meselenin yerleştirilmesi,
4. Savaşın ekonomik politiği gibi etkenlerdir.

Bu tür güvenlik sorunları ve ekonomik sorunlar, üzerinde durulması gereken önemli faktörlerdir (Güçer v.d., 2013).

TARİH	SURİYELİ SIĞINMACI SAYISI
16 Aralık 2011	8.000
4 Temmuz 2012	40,804
31 Aralık 2012	170,912
3 Temmuz 2013	373,969
31 Aralık 2013	560,129
2 Ekim 2014	1,065,902

TABLO 4: Dönemler İtibariyle Türkiye’deki Suriyeli Sayısı

Kaynak: (Deliveli, 2014: 6)

Bölge ülkelere meydana gelen göç neticesinde milyonlarca insan varını yoğunu topraklarında bırakarak gelmiştir. Bundan dolayı yapılan insani yardımların uzun bir planlama sürecini kapsamaması gerekmektedir.

4.4.6. Kamu Düzeninin Sağlanması Sorunu

İŞİD’in Kobane saldırıları PKK’nın Suriye kolu olan PYD’nin elini güçlendirmiştir. Uluslararası medya kuruluşlarında Kobane uğrunda ölünecek yer olarak tanıtılmış ve Kobane haberleri dünya basınında geniş yer bulmuştur. Türkiye’de de Kobane bahanesiyle 6-7 Ekim olayları çıkartılmış ölü sayısı 40’ı yaralı sayısı ise 723’ü bulmuştur. Birçok okul, hastane, karakol PKK eylemleri neticesinde kundaklanmış ve milyonlarca lira hasar ortaya çıkmıştır. Kobane meselesi ile sesini duyuran PYD ve PKK özellikle Cizre, Silopi, Nusaybin ve Ayn El Arap’ı da içine alan bölgede kanton kurma arayışı içerisine girmiştir (Kantarci, 2014: 51). Türkiye’de mülteci kamplarındaki sığınmacılar arasında PKK/YPG saflarında eğitim almış yüzlerce milis bulunmaktadır. 6-7 Ekim 2014 tarihinde Diyarbakır ve Batman’daki olaylarda Şengal’den getirilen mültecilerin de yer aldığı emniyet birimlerince tespit edilmiştir (Ali Akbaş, 2014: 55-56).

PKK terör örgütü, uluslararası toplumda oluşturmak istediği devlet projesini Suriye kuzeyinde “Rojava Devrimi” algısıyla oluşturmaya çalışmaktadır. Böylelikle PKK terör örgütü “halk devrimi” oluşturarak Suriye kuzeyinde bölgesel manada topyekûn mücadele ve destek beklemektedir. PKK/KCK böylece ülkenin kuzeyindeki özerklik teşebbüsüyle ve örgütlenmesiyle, gerçekleşen olaya bir “halk devrimi” izlenimi vermeye çalışmıştır. Basında “Rojava” kelimesinin aşırı biçimde ifade edilmesi ise, Suriye’nin kuzey bölgesinin “rojava” kelimesiyle beraber anılmasına neden olmaktadır, bu da PYD’nin uluslararası toplumda sesini yükseltmesini tüm siyasi odakların ilgisinin bölgeye çekilmesini ve de bölgenin Kürt devletinin olası bir parçası gibi gösterilmeye çalışılmasının sonucudur. PKK’nın “rojava” kelimesinin aşırı bir biçimde toplumda aşına olunarak kullanılmaya çalıştığı bu algıyla amaç bu bölgenin Suriye’nin değil Batı Kürdistan’ın bir parçası olduğunun algısını yaratma çabasıdır (International Crisis Group, 2014: 1-2).

PYD siyasi oluşumu, PKK terör örgütünün oluşturmak istediği “Bağımsız Birleşik Kürdistan” ideolojisinin Suriye adını oluşturmaktadır. PKK ile Türkiye’nin doğu ve güneydoğusunda, PJAK ile İran’ın kuzeybatısında ve PÇDK ile Irak’ın kuzeyinde, PYD ile Suriye’nin kuzeyinde bu ideolojisini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu amaçla PYD, 2013 yılı itibariyle Afrin, Kobani ve Cezire’de oluşturmayı planladığı, üç kantonlu kendi içerisinde özerk bir yönetim inşasını amaçlamıştır. PYD’nin bu kantonları kurma amacı, merkezinde Kamışlı olan bir yapı oluşturmak istemesidir, bunu da Suriye’nin kuzeyindeki unsurların da yer aldığı kurucu bir meclisle oluşturmayı amaçlamaktadır. PYD böylelikle, Suriye’nin kuzey bölgesinde Kandil merkezli bir “ulus-devlet projesi” oluşumunun bir parçası olmuştur (Ünal, 2014: 287).

4.4.7. Suriye’deki Radikal Muhalifler ve Yabancı Terörist Savaşçılar Sorunu

Türk keşif uçağının Suriye tarafından 22 Haziran 2014 tarihinde düşürülmesi sonucu Türkiye tarafından değiştirilen angajman kuralları, Türkiye’nin, Suriye yönetimi ve bu ülkedeki diğer oluşumlara karşı tavrını ortaya koymaktadır. Türkiye tarafından, Suriye’den gelebilecek her türlü tehdide karşı misliyle karşılık verilecek kararının,

IŞİD'a uygulandığı, 28 Ocak 2014 tarihinde Çobanbey hudut hattında TSK'ya ait iki askeri araca ateş açılması ve bu olaya angajman kuralları çerçevesinde misli ile karşılık verilmesi ve IŞİD'in üç aracını top atışı sonucu vurmasıyla başlamıştır (Sabah, "TSK IŞİD Konvoyunu Vurdu", 20.01.2014). Türkiye'nin IŞİD'la mücadelesi, 20 Mart 2014 tarihinde Niğde'de, Hatay'dan yola çıkan bir aracı durdurmaya çalışan 2 askerin şehit olduğu ve bir vatandaşın öldüğü olayla devam etmiştir (NTV, "Niğde'de Saldırı 3 Şehit", 19.03.2013).

ABD başkanı Obama'nın 10 Ekim 2014 tarihinde IŞİD stratejisini açıklaması daha önce belirsiz olan ABD ilgisini bölgeye kaydırmasını sağlamıştır. Açıklanan strateji dört aşamalıdır;

1. Öncelikle IŞİD'a hava saldırılarına başlanması,
2. Bölgede halihazırda IŞİD ile mücadele eden diğer muhalif unsurların desteklenmesi,
3. Terörle mücadele kapasitesinin kullanılması,
4. Terör saldırıları ve rejimin saldırıları nedeniyle yerinden edilmiş kişilere yapılan yardımlara devam edilmesidir (Anadolu Ajansı, "Obama'dan Beklenen Açıklama Geldi", 10.09.2014).

ABD güdümünde AB ülkeleri ile birlikte IŞİD'e karşı oluşturulan koalisyonun asıl fişegini ateşleyen olayın ise IŞİD'e esir düşen ABD'li gazeteci James Foley'in 20 Ağustos 2014 tarihinde boğazı kesilerek öldürülmesini içeren görüntülerin yayınlanmış olmasını söyleyebiliriz. Ardından Times ile Foreign Policy için çalışan Steven Sotloff'un öldürülme görüntüleri bu olayı takip etmiştir. Tüm bu gelişmeler karşısında 4-5 Eylül 2014 tarihinde Galler'in Cardiff kentinde gerçekleştirilen NATO toplantısında IŞİD'e karşı ortak koalisyon kurulmasına karar verilmiştir (Hürriyet, "60 Ülkeden IŞİD Karşı Ortak Cephe", 03.11.2014). ABD'nin stratejisinin açıklanmasıyla birlikte 12-15 Eylül 2014 tarihlerinde düzenlenen IŞİD karşıtı koalisyonlarda bazı kararlar alınmıştır. Kararlar sonucunda bir bildiri imzalanmış ve bu bildiriyle IŞİD'a katılımların engellenmesi, finansmanının kesilmesi, IŞİD'in ideolojisinin reddedilmesi gibi bazı kararlar alınmıştır (Pirinççi vd., 2014: 13).

Birbiriyle koordine gerektiren bu stratejilerin sadece askeri bir amaç taşıması oldukça yanlış bir strateji olmuştur. Suriye’de oluşan sosyal ortamın yeniden tesis edilmesi gerekmektedir ayrıca bölgede gerçekleştirilen ABD’nin hava saldırılarının net bir çözüm sunmayacağı aşikârdır. Bu kararların uygulanabilmesi için Rusya ve İran gibi ülkelerin koalisyona katılmalarının sağlanması ve Türkiye gibi komşu ülkelerin sakıncaları göz önüne alınarak uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir. Suriye’deki IŞİD tehdidinin Irak’tan bağımsız bir politikayla çözülemeyeceği aşikârdır. Bu sebepten Irak hükümeti de geçmişte yaptığı yanlışları yapmamalı ve Sünni grupları da içine alan bir politika izlemelidir.

Katar, güvenlik ve savunma etkinliği bağlamında kendisini koruyacak askeri güce sahip olmadığından 11 Eylül sonrası Suudi Arabistan’dan ayrılan ABD’nin, Ortadoğu daki en önemli askeri üssüne ev sahipliği yapmak için gönüllü olmuş ve bu ittifak önemli bir ekonomik ilişkiyi de beraberinde getirmiştir. Suudi Arabistan ve İran’ı kendisine rakip olarak gören Katar, Türkiye’yi de kendisine müttefik seçmiştir. Dolayısıyla bölgesel işbirliği konusunda hassas davranmıştır. Katar’da 2009 yılına kadar İsrail Ticaret Odası bulunması buna örnek oluşturmaktadır (Arslan, 2015: 41). Batılı ülkeler tarafından Suriye’deki radikal eğilimli terörü finansman eden ülkeler arasında Katar ve diğer Körfez ülkeleri büyük oranda suçlu konuma sokulmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’nin Güvenli Bölge talebi ve bölgesel sakıncaları değerlendirildiğinde uluslararası işbirliği ve istihbarat paylaşımı en önemli konudur. Güvenli bölgenin hem Türk ve Suriye ve halkının güvenliği ve toprak bütünlüğü bakımından, Suriye’nin yeniden inşasında önemli bir rol üstleneceği düşünülmektedir.

24 Ekim 2014 tarihinde BM Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 2178 sayılı kararda da, YTS olarak tanımladığımız kişileri ikamet ettikleri ya da vatandaşı oldukları devletlerden terör eylemleri icra etmek, planlamak ya da terör eylemlerine hazırlık yapmak veya katılmak ya da silahlı çatışmayla bağlantılı olanlar dâhil terörist eğitimleri vermek veya almak için başka bir devlete seyahat eden bireyler olarak tanımlanmaktadır (US Security Council, 2014). IŞİD lideri El Bağdadi halifelliğini ilan ederek dünyanın her yerinden Müslümanları “İslam Devleti”ne davet etmiştir. Hâlihazırda “savaş” halinde olan IŞİD’e yapılan bu davet, esasen savaşa katılım şeklinde algılanmış ve dünyanın dört bir yanından radikalleşme eğiliminde olan kişiler, bu davete karşılık

vererek bölgeye intikal etmektedirler ya da etmeye çalışmaktadırlar. IŞİD için savaşmaya giden bu kişiler Birleşmiş Milletler Güvenlik konseyinin Eylül 2014 tarihinde aldığı kararla “Yabancı Terörist Savaşçı” şeklinde adlandırılmaktadır (Yalçınkaya, 2015: 34).

ÜLKE	YABANCI TERÖRİST KATILIM SAYISI
BELÇİKA	250
DANİMARKA	100
FRANSA	700
TÜRKİYE	400
ÜRDÜN	2089
IRAK	247
ALMANYA	270

TABLO 5: Ülkeler Bazında Yabancı Savaşçı Katılımları

Kaynak : (New York Times, ”How Many Foreign Fighters Have Joined ISIS?”, 16.10.2014)

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Yabancı Terörist Savaşçılarla ilgili yaptığı açıklamayla bu tehdidin ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır;

”Özellikle Suriye ve Irak'taki yabancı savaşçılar konusunda Türkiye'ye yönelik bazı haksız ithamların olduğunu görmekten üzüntü duymaktayız. Biz bu konuda çok kararlıyız. Bu bölgeye gelen her teröristin her şeyden önce ister yabancı savaşçı, ister bölgeden olsun Türkiye'ye yönelik bir tehdit olduğunu biliyoruz çünkü Türkiye, terörle uzun yıllar mücadele etmiş ve terörden çok çekmiş bir ülkedir, terör saldırılarını maruz kalmış bir ülkedir. Bu konudaki kararlılığımız tamdır.” (Anadolu Ajansı, “Irak ve Suriye'deki Savaşçılar Türkiye İçin Tehdit”, 18.09.2014).

Radikalleşme ve Siyasi Şiddet Etütleri Uluslararası Merkezi'ne göre, 1500 kaynağa dayanarak yapılan çalışmada 74 ülkeden 11.000 kadar kişi Suriye'de muhalif savaşçı haline gelmiştir. Bu sayının yüzde 70'ini çevre Arap ülkeleri oluşturmaktadır (ICSR

Report, 2013). Ağustos 2014 tarihi itibariyle, Suriye İnsan Hakları Gözleme örgütünün raporuna göre, grubun Suriye’de bulunan yabancı savaşçı sayısının 50.000, komşu ülke Irak’taki yabancı savaşçı sayısının ise 30.000 olduğu açıklanmış yine aynı tarihlerde CIA tarafından yapılan açıklamada bu sayılar 20.000 ve 31.500 olarak açıklanmıştır (Dunn, 2015).

Radikal örgütlerin Suriye’ye geçmeleri için seyahat kılavuzları hazırlanmıştır. Bu kılavuzlar yardımıyla, radikal eğilimleri olan kişiler Suriye kuzeyindeki muhalif gruplara katılmaktadırlar. Türkiye-Suriye sınırınının 911 km. olması bu savaşçıları kendisine çekmiş ve Suriye’ye geçmek için Türkiye transit ülke olarak kullanılmıştır. Özgür Suriye Ordusu’na destek veren Türkiye, yabancı savaşçıların geçişleri için ilk başlarda bu olaya bir güvenlik meselesi olarak bakmamış, IŞİD’in bahsedilen bölgede ilerleyişinin hızlanması ve selefçi-cihatçı etkinin güçlenmesiyle, Türkiye’nin “Yabancı Terörist Savaşçıları” konusundaki hassasiyeti artmıştır. Türkiye’nin ilk başlardaki bu hamlesi ve Körfez ülkeleriyle iyi ilişkiler batılı ülkeler tarafından Teröristlerin geçişine destek verip vermediği konusunda tartışmalar başlatsa da bu konuda Türkiye’nin önemi iyice artmış ve Türkiye bir takım ek tedbirler almıştır (Özdemir ve Kardaş, 2015).

TABLO 6: Yabancı Terörist Savaşçı Döngüsü

Kaynak: (Zuijdewijn ve Bakker, 2014: 10)

Tablo 3'ten anlaşılacağı üzere Suriye'de terör eylemlerine katılan veya destek veren kişiler Türkiye'ye tekrar döndüklerinde mensup oldukları örgütün ideolojisine uygun terör eylemlerinde bulunacağı değerlendirilmektedir.

2015 yılı itibariyle, Türkiye'den IŞİD' de dâhil olmak üzere Suriye'de radikal örgütlere katılan Yabancı Terörist Savaşçıların sayısının 2700-3000 arasında olduğu değerlendirilmektedir. Bunun yanında Suriye'de PKK uzantısı PYD' ye katılım sayısının 4500 olarak ifade edilmesi kamu güvenliği açısından büyük bir sorun olacağı değerlendirilmektedir. Bu nedenledir ki Yabancı Terörist Savaşçılar sorununun ileriki yıllarda Türkiye'nin güvenliği açısından önemli bir sorun olacağını belirtmek gerekmektedir. Türkiye'deki Yabancı Terörist Savaşçılar arasında yapılan araştırmada en çok katılımın Güneydoğu illerinden gerçekleştiği bunun da sırasıyla Adıyaman, Bingöl, Ankara, Batman, Muş ve Adana olarak devam ettiği ve yaş aralığının ise çoğunluk 20-30 yaş arasında olduğu belirtilmektedir (Kenar, 2015). Yabancı Savaşçı kaynaklı riskler değerlendirildiğinde:

- Muhalif gruplar arasındaki çatışmaların Türkiye'ye sıçrama olasılığı.
- Başka ülkelerden Suriye'ye geçiş yapmak için Türkiye'yi transit olarak kullanan Yabancı Terörist Savaşçıların Niğde'deki gibi neden olabileceği sorunlar,
- Türkiye'de devam eden Eğitim-Donat nedeniyle bölgeye geçiş yapan muhaliflere karşı Türkiye'ye misilleme yapılması,
- Daha önce Ortadoğu'da gerçekleştiği biçimde iç çatışmalar içerisindeki ülkelere gidip tekrar Türkiye'ye döndüklerinde terör eylemlerine karışma riski,
- Suriye'deki etnik olarak çağrışan tarafların bu çağrışmaları Türkiye'deki etnik gruplara da yapmaları,
- Suriye ve İran rejimine bağlı mezhepsel temelli radikal örgütlerle yine Suriye içerisindeki radikal muhalif terör örgütlerinin Türkiye'de eylem yapma riski,
- Bölgedeki Kürt grupların Türkiye'ye karşı eylem yapma olasılıkları ve Türkiye'deki bağlantılı yandaş örgütlerle silah ve lojistik destek kazanma çabası riski,

- Yasadışı sol ideolojili terör örgütlerinin (DHKP/C, MLK/P gibi) Suriye kuzeyinde eğitim lojistik alanı tesis etmesi ve yeniden güçlenmesi hareket alanı bulması ve devamında Türkiye içerisinde terör eylemlerine başvurma riski, Türkiye’de güvenlik sorununa neden olabilecek tehditler olarak değerlendirilmektedir (Kenar, 2015, Özeren, 2015).

4.4.8. Krizin Ekonomik Etkileri

Dönemin Başbakanı Erdoğan’ın özellikle 2004’teki Suriye ziyareti sonrası gelişmeye başlayan ekonomik ilişkiler özellikle 2007 yılında Serbest Ticaret Anlaşması daha sonra da karşılıklı vizelerin kaldırılmasıyla iyice artmıştır. Bu dönemden itibaren Türkiye’ye Suriye’den giriş yapan turist sayısında %100’ün üzerinde bir artış yaşanmıştır. Suriye’nin, Türkiye ile ilişkilerinde ilerleme süreci 2008 sonrası dönemde gerçekleşmiş, iki ülkenin hem uzun bir sınır hattına sahip olması hem de iki halk arasında kadim geçmişin olması bu ilerlemeyi hızlandırmıştır. İki ülke arasındaki ilişkide iyileşme süreciyle birlikte ticari alanda da ilerlemeler meydana gelmiş, 2003 yılında 411 milyon dolar olarak gerçekleşen Türkiye ihracatı yedi yıl sonrasında 1milyar 850 milyon dolara kadar çıkmıştır. 2011 yılı rakamı ise 1,5 milyar dolar seviyesine kadar düşüş göstermiştir. Böylece Arap Baharı ekonomik açıdan etkisini ikili ilişkilerde göstermeye başlamıştır (Tür, 2011: 35-36).

Türkiye ve Suriye arasındaki dış ticaretin Arap Baharı’nın başlangıcına kadar olan sürede 5 milyar dolar seviyesine çıkarılması hedeflenmesine rağmen iki ülke arasındaki ticaret verileri giderek kötüleşmiştir. 2011 yılının Ocak-Nisan ayları arasındaki dönemde 576 milyon dolarlık ihracat 2012 yılında, yılın yine bu döneminde 221 milyon dolara gerilemiş ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek ekonomik ilişkilerin durma noktasına geldiğini söylemiştir (Uras, Güngör, Milliyet: ”Suriye Faturası Çok Büyük”, 17.10.2012).

Arap Baharıyla birlikte Türkiye, siyasi, güvenlik, diplomatik ve ekonomik alanlar başta olmak üzere doğrudan ve dolaylı olarak etkilemiştir. Doğrudan etkileri beş bölüme ayırabiliriz; ilki, Türkiye ve Suriye arasındaki ticari hacmin azalması ve Suriye’ye

yoğun olarak ihracat yapan ve ticaret hacmi yoğun şehirlerin bu durumdan etkilenmesidir. Türkiye Suriye ilişkilerinin gelişmesiyle güney illerimiz Hatay ve Gaziantep'in ekonomisi canlanmıştır. 1997 yılında, Türkiye'nin en büyük şirketlerinden binde 17'sine ev sahipliği yapan Gaziantep'te, Suriye'deki krizin hemen öncesindeki dönemde bu sayı binde 36'ya ulaşmıştır. Krizin ardından bu ilimizin sahip oldukları avantaj dezavantaja dönüşmüş ve Suriye ekonomisiyle yakından bağlantılı olan bu illerimiz, krizden öncelikli etkilenen şehirler olmuştur (Göçer ve Çınar, 2015, 59).

Diğer bir önemli etki ise turizmde meydana gelmiştir. 2009 yılında Türkiye ve Suriye arasında karşılıklı olarak vizelerin kaldırılmasıyla, hem gününbirlik olarak ticari amaçla gelenlerin hem de Ortadoğu'dan gelen turistlerin sayısında artış meydana gelmiştir. Arap Baharı ve gelişen siyasi olaylar neticesinde turizm faaliyetleri durma noktasına gelmiş bu yüzden sınır dışına yapılan ödemelerde bir takım sıkıntılar oluşmuştur. Suriye'nin coğrafi konumu nedeniyle transit geçiş olarak kullanılması ve yine kriz nedeniyle ulaşım faaliyetlerinin aksaması da bu durumu tetiklemiştir. Emlak piyasasındaki kriz ise bir diğer etkidir. Suriye sınırına yakın illerimizdeki gayrimenkul fiyatları hem bölgeye göçün çok olması hem de zengin Suriye ve Ortadoğuluların yatırım olarak kullanmak maksadıyla rağbet görmesiyle kiralama ve gayrimenkul fiyatlarının patlamasına sebep olmuştur (Bilgiç, 2012).

Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerle tarihi bağlar ve sosyo kültürel ilişkilerin uzun yıllardır devam etmesi, Türkiye'nin gelişmekte olan ekonomisi için büyük bir önem arz etmektedir. Bu yüzden ki petrol fiyatları ve petrol ithalatı ülke ekonomisini büyük oranda etkilemektedir. Suriye'den petrol ithalatı, Arap Baharı öncesi artış göstermekteyken, tüm alanlarda olduğu gibi petrol ithalatı konusunda da ilişkiler sıfırlanmış ve petrol ithalatı sıfır noktasına düşmüştür (Şahin, Mehmet ve Şahin, Özge: 2014: 180). Türkiye ekonomisinin istikrar göstermesi için petrol ithal ettiği Suriye'nin de siyasi olarak istikrarda olması ülke ekonomisi için önemli bir faktördür. Suriye'deki istikrarsızlık Türkiye'yi farklı ülkelerden petrol teminine itmiştir. Petrol ithalatı göstergeleri, Türkiye'nin ithalat rakamları arasında önemli bir konumda olduğu düşünüldüğünde fiyatlarda ki bu artış ülke ekonomisine büyük oranda ek maliyetlere neden olmuştur. Varil başına ortalama 30 dolarlık yükseliş Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da gerçekleşen olaylar neticesinde, bu süreç içinde Türkiye ekonomisine aşırı

bir yük oluşturmuştur. Yaklaşık olarak bu fiyat artışının Türkiye ekonomisine 2015 yılına kadar, 2 milyar dolardan fazla bir ek maliyet getirmiştir (Şahin, 2013a). Suriye’de yaşanan olaylarla birlikte, hem Türkiye’nin Esad rejimine karşı attığı siyasi adımlar hem de sınır hattında yaşanan kamu düzeni sorununu çözmek amacıyla Suriye sınırındaki sınır kapılarının kapanması sonucu ekonomik veriler oldukça düşük bir seviyede devam etmiştir. Türkiye’nin hem ithalat hem de ihracat verileri arasında önemli bir paya sahip olmayan Suriye piyasası, Arap Baharı’nın başlamasıyla birlikte iki yıl içerisinde ihracatta %68,8 ithalatta ise %80’lik bir azalış göstermiştir (Bulut, t.y.: 156).

Ülke	Miktarı			Payı (%)		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012
İran	7.261	9.287	7.561	43	51	39
Rusya	3.320	2.131	2.113	20	12	11
S.Arabistan	1.953	1.965	2.823	12	11	15
Irak	2.001	3.071	3.739	12	17	19
Kazakistan	1.786	1.186	1.414	11	7	7
Suriye	406	255	-	2	1	-
İtalya	110	116	258	<1	<1	1
Azerbaycan	-	81	161	-	<1	<1
Libya	-	-	1.019	-	-	5
Nijerya	-	-	397	-	-	2
Toplam	16.837	18.092	19.485	100	100	100

Tablo 7: 2010-2012 Yılları Ükelere Göre Türkiye’nin Ham Petrol İthalatı (1.000 Ton)

Kaynak: (Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu Faaliyet Raporu, 2012).

Arap Baharı Türk ekonomisini turist sayısındaki azalışla beraber büyük oranda etkilese de bununla birlikte daha büyük bir sorun mültecilerin Türkiye’ye akın etmesiyle beraber artmıştır. Türkiye, Suriye’de artan iç savaşla birlikte ciddi bir mülteci göçüne maruz kalmış ve Türkiye, mültecilerin barınmaları amacıyla 8 ilde 21 adet kamp alanı oluşturulmuştur. Türkiye’deki kayıtlı mülteci sayısı, Eylül 2015 itibariyle 2

milyonu aşmış, bu mültecilerin bir kısmı kamplarda kalmış, geri kalanı ise kendi imkânlarıyla buldukları bölgede kiralama yoluna gitmişlerdir. Kamplarda kalan mültecilerin tüm ihtiyaçları Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından karşılanmış, kayıtlı olup kamplarda kalmayan diğer mülteciler de ihmal edilmeyerek, gıda, hijyen, risk eğitimi ve sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçları karşılanmıştır. Suriyeli mültecilere Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından gerçekleştirilen yardımlar, Birleşmiş Milletler Standartlarına uygun olarak yapılmıştır. Mülteciler için elektronik kart programı kullanılmıştır. Bunun yanında Kızılay, 2013 yılı itibariyle yaklaşık 114 bin kişiye aylık olmak üzere 85 TL yüklü nakit kart dağıtımını yapmıştır. AFAD, Kızılay, Valilikler ve STK'ların da sürekli destekledikleri Suriye'den gelen mültecilerinin günlüğünün ise personel başına 7 dolar olduğu belirtilmiştir. Suriye'den Türkiye'ye gelen neredeyse tüm mültecilerin temel ihtiyaçları Türkiye tarafından karşılanmıştır (Şahin, 2013a).

4.5. Eğit-Donat Programı

Suriye'deki radikal muhaliflerin güçlenmesi, Yabancı Terörist Savaşçıların ülkeye akın etmesi, IŞİD'in çok hızlı bir büyüme göstermesi ve büyük bir tehdit haline gelmesi sonucu ABD, Körfez Ülkeleri ve Türkiye ortaklaşa bir kararla ülkedeki muhalif gruplara askeri eğitim ve gerekli silah, teçhizat ve donanımın sağlanması konusunda bir takım görüşmeler yapmıştır. ABD başkanı Obama'nın IŞİD stratejisinin de bir parçası olan eğit-donat projesi ABD'li yetkililer ile Suriyeli muhalif liderler arasında yapılan bir dizi görüşmeden sonra netleşmiştir.

ABD Ordusu Tümgeneralı, Birleşik Müşterek Görev Kuvveti Suriye Direktörü Michael K. Nagata ve ABD'nin Suriye Özel Temsilcisi Daniel Rubenstein, Birleşik Devletler Merkez Komutanlığı'nın, Suriyeli ılımlı muhalefet güçleri için Kongre onaylı eğit-donat programının uygulanmasına yönelik çalışmaları kapsamında farklı kesimlerden Suriyeli muhalifler ve sivil toplum liderleri ile 12-13 Ocak 2015'te İstanbul'da görüşmüştür. Görüşmelerde, Birleşik Devletler eğit-donat programının ılımlı siyasi muhalefet ve silahlı direniş mensuplarına tanıtılması ve ele alınmasına ve de Suriye çatışma bölgelerindeki durumun daha iyi anlaşılmasına imkân sağladığı katılımcılar tarafından

programa verilen ağırlığın ve görüşmelerin devam etmesi gerektiği konusunda anlaşmaya varılmıştır (Amerika Birleşik Devletleri Merkez Komutanlığı Karargâhı Basın Bildirisi, 2015).

Eğit-donat programının ilk görüşmeleri Eylül 2014'te Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan ve ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden'ın New York'ta gerçekleştirdikleri toplantı neticesinde prensip anlaşmasına varılmıştır. Amerika'nın Ankara Büyükelçisi ve Dışişleri Müsteşarı tarafından sekiz aylık bir periyot sonucu imzalanan bu anlaşmanın neredeyse sonuç alınamayacak bir seviyede ilerlemesine rağmen (Hürriyet, "ABD'li yetkili: Türkiye'de 'eğit- donat' Başladı", 29.05.2015) 'eğit-donat' anlaşması, ABD ile Türkiye arasında süren görüşmelerle Şubat 2015 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Kırşehir'de konuşlu bulunan Şehit Bahtiyar Aydın Kışlası da eğit-donat faaliyetinin icra edileceği tesis olarak hazırlanmıştır. Eğitim programının yaklaşık üç yıl sürmesi planlanmış ve bu programın içeriğine göre yılda ortalama 5 bin muhalif personelin eğit-donat faaliyetine katılması planlanmıştır. Bu personelin yaklaşık üçte bir oranında Türkiye'de eğitim göreceği geri kalanlarının ise diğer Arap ülkelerinde eğitim göreceği açıklanmıştır (Hürriyet, "Eğit-Donat Başladı", 26.05.2015). Ancak IŞİD ve Esad rejimine karşı eğitilen bu unsurlar, 12 Temmuz 2015'te Suriye'ye giriş yapmış ve bu unsurdan 54 eğitilmiş muhalif personel 2 hafta içinde IŞİD' e ve rejime karşı tek kurşun atamadan, El Nusra tarafından ya kaçırılmış ya da öldürülmüştür. 54 kişilik 30.Bölük'ten geriye sağlam halde 2 kişi kalmıştır (Birgün, "El Nusra Kaçırdığı 7 Eğit-Donat Militanını Bıraktı", 17.08.2015). Programdan mezun olan 60'ın altındaki ilk grubun El Kaide'nin Suriye kanadı olan Nusra Cephesi tarafından saldırıya uğramasıyla beraber program zorluklar yaşamaya başlamış (Reuters: "ABD Eğit-Donat Programına Yeni Alımları Durdurdu", 10.09.2015) ve ABD, Suriye'de eğitmek için cepheden belirli grupların askeri eğitime alımını durdurarak programı yeniden gözden geçirmeye karar vermiştir.

4.6. Türkiye'nin Güvenli ve Uçuşa Yasak Bölge Talebi

Tampon bölge kavramı yerine güvenli bölge, uçuşa yasak bölge ya da güvenlik bölgesi gibi ifadeler de kullanılmaktadır. Ancak bu kavramları karıştırmamak gerekmektedir.

Tampon bölge iki ayrı devleti birbirinden ayıran, herhangi bir tarafın o bölgeye giremediği askerden arındırılmış alanı ifade eder. İsrail'in, Gazze'de işlediği suçlar göz önünde bulundurulduğunda "tampon bölge" kavramı çok kullanılmamaktadır. Tampon bölge sınır güvenliğiyle ilgili kavramsal bir amacı ifade eder ve amacı çatışmaların diğer ülkelere yayılmasının önüne geçilmek istenmesidir. Güvenli bölgede ise daha çok sivil halk korunmaya çalışılır, güvenli bölge ve uçuşa yasak bölge için BMGK kararı gerekmektedir (Tunç, 2014: 11). Güvenlik bölgesi, girilmesi yasaklanmış bölgedir. Uçuşa yasak bölge ise, sadece bir devletin hava araçlarının girmesini ifade eder. Bu bölgeye karadan müdahale söz konusu olabilir. Dolayısıyla "tampon bölge" uçuşa yasak bölge kavramından daha fazlasını ifade etmektedir. Bosna'da, BM tarafından güvenli bölge ilan edilmesi ve sonucunda "Srebrenitsa"⁸ da acıyla tecrübe edilmesine rağmen "güvenli bölge" kavramı kullanılabilir en iyi tabirdir. Güvenli bölge kavramının sınırlarının ve içeriğinin iyi bir şekilde analiz edilip belirlenmesi gerekmektedir (Kaya, 2014).

Türkiye'ye göre güvenli bölge kavramının iki esas amacı bulunmaktadır. Birincisi, Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun belirttiği üzere bu bölgenin "mültecilerin kendi topraklarında barınabilecekleri bir alan" olarak düşünülmesidir. Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların sayısı 2015 yılı itibarıyla 2 milyonu aşmış ve sürekli bu olgunun ekonomiye getirdiği yük kamuoyu tarafından ifade edilmiştir. Diğer amaç ise, bölgeye "gerek radikal gerekse PKK tarafından neden olunabilecek terör tehditlerine" (Yezid, 2015) karşı tedbirlerin alınması ve böylece bu bölgedeki sivil halkın korunmasıdır. Başbakan Davutoğlu tarafından, ifade edilen güvenli bölge kavramı "Öyle bir bölge olsun ki, BM teminatı altında ya da uluslararası koalisyonun teminatı altında, insanlar oraya sığındıklarında hava bombardımanından ve kara ordusunun bombardımanından etkilenmeyeceklerine emin olsunlar" (BBC: "10 soruda Suriye Sınırında Güvenli Bölge", 28.07.2015). Açıklamasıyla yapılmış uluslararası ve meşru bir güvence gerektiğini belirtilmiştir.

---

⁸ Srebrenitsa, Sırların 1992 tarihinde Bosna'da neden oldukları soykırımın sonucunda BM tarafından güvenli bölge ilan edilen bölgeler içerisine dâhildi. Kamptaki Müslümanların silahları toplanmış ve Sırların saldırılarıyla şehrin emniyeti muhafazası nedeniyle bulunmakta olan Hollandalı askerlerin sığınmacı yaklaşık 25 bin mülteciyi ve buldukları alanı Sırlara teslim etmiş, bu katliam II. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra insanlığa karşı yapılan en büyük suç olarak kayıtlara geçmiştir (Bkz. Taljic, 2013: 10).

Türkiye tarafından” güvenli bölge” ve “uçuşa yasak bölge” sınır güvenliği ve insani krizi önlemenin ötesinde sorunun esas kaynağı olan Suriye rejimi ile mücadelede önemli bir adım olarak görülmesidir. Böylelikle “Esad rejimi siyasi çözüme zorlanacaktır”. Rejim ülke topraklarının büyük bir kısmında otoritesini kaybettiği için kontrolü altından çıkan bölgelerde sivillere de zarar vermiş, saldırılarına fark gözetmeden devam etmiştir. Bu sebeple sivil vatandaşlar göçe zorlanmış ve yerlerini radikal unsurlarla beraber hareket eden rejim taraftarları da almaya başlamıştır. Ayrıca muhalif grupların örgütlenmesi “güvenli bölge” sayesinde tam anlamıyla sağlanabilecektir güvenli ve uçuşa yasak bölge, Suriye’de istikrarı sağlayacak, göçün önüne geçecek, rejimin hava üstünlüğünün muhalifler lehine geçmesini sağlayacaktır.

Güvenli bölgenin oluşturulması hakkında iki tartışmalı konu bulunmaktadır. Bunlardan ilki, “oluşturulacak güvenli bölgenin hangi hedefle kurulacağıdır. Diğeri ise “güvenli bölgenin kurulacağı yer”dir, bu da güvenli bölgenin kurulması konusunda kafaları karıştıran ikinci sorudur (Oytun Orhan, 2012c: 9).

Türkiye’nin güvenli bölge talebinin sebeplerini şöyle sıralayabiliriz;

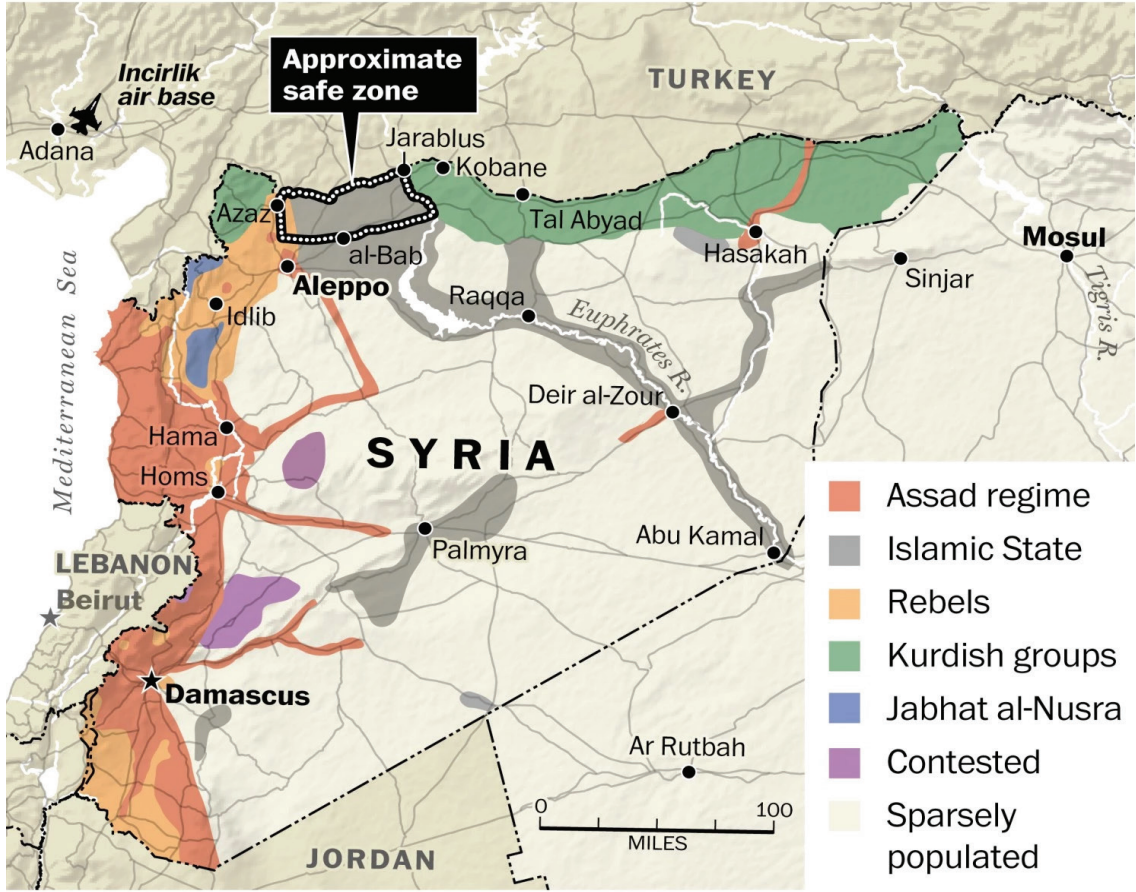
- a. Suriyeli sığınmacıları yerleştirerek mültecileri kendi ülkesindeki rejimden ve radikal unsurların tehlikelerinden korumak,
- b. Ülke dışında örgütlenmiş olan muhalif unsurların rejime karşı örgütlenmesini sağlamak,
- c. Muhalif askeri cepheyi kuvvetlendirerek rejime karşı ortak bir çatı altında toplamak, (Erkmen, 2014)
- d. Özellikle Suriye kuzeyinde güçlenen kürt güçlerinin ilerlemesinin önüne geçilmek istenmesidir.

Türkiye’nin çekincelerinden en önemlisi Süleyman Şah Saygı Karakolu’dur. Karakoldaki naaşlar ve Türk askerlerinin Suriye’de bulunması Türkiye’nin siyasi hamlelerini zorlaştırmış ve güvenli bölge talebi için önemli bir sebep halini almıştır. Süleyman Şah Türbesi (Süleyman Şah Saygı Karakolu) bulunduğu toprak parçası Suriye'nin Halep ilinin Karakozak Köyü sınırları içerisindedir. “Türk Mezarı” ifadesiyle

adlandırılan türbe, 1975 yılına kadar Türkiye sınırına yaklaşık 100 km uzaklıktaki Caber Kalesi'nin eteklerindeyken ilk yer değişikliği 1939 yılında aynı bölgede kendi kalesi içerisinde yapılmıştır. Türbenin zamanla tamire ihtiyaç duyması ve güvenlik konusunda yaşanan olumsuz gelişmeler neticesinde türbe, yine aynı kalede bulunan karakolun yanına taşınmıştır. Türbenin ikinci nakli 1975 yılında yapılmış, eski yerinden uzak bir noktaya, Karakozak Köyü'ne taşınmıştır. Bu naklin maksadı, Tabka Barajı'nın, 1968'de Suriye tarafından yapımına başlanmasıyla Türbenin o zamanki konumunun yer aldığı Caber Kalesi'ni tamamen sular altında kalması olasılığına karşı gerçekleştirilmiştir. Bu karar 1973'te uygulamaya geçirilmiş; türbe, eski konumundan 63 km kuzeyde, Türkiye sınırının ise 37 km güneyindeki Karakozak Köyü'ne nakledilmiştir (Milliyet: "Süleyman Şah Kimdir? Türbesi Nerede?", 22.02.2015). Fransızların Birinci Dünya Harbi'nin bitimiyle birlikte işgal ettiği bölgede bulunan türbe, yine aynı devletle 20 Ekim 1921 tarihinde yapılan Ankara Antlaşması sonrası Suriye topraklarında kalmıştır fakat türbenin bulunduğu toprak parçası Türkiye toprağı olarak kabul görmüş ve türbedeki cenazeler için Türkiye ile türbede muhafız bulundurması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Süleyman Şah ile birlikte iki muhafızının mezarlarının yer aldığı, 9 bin metrekareye yakın alan üzerinde türbenin muhafazası için jandarma ile başlayan nöbet değişimi Şanlıurfa'daki 20'nci Zırhlı Tugay Komutanlığı'ı tarafından sağlanmaya başlanmıştır (Hürriyet, "İŞİD, 'Süleyman Şah' Tehdidini 15 Mart'ta Yapmış", 23.03.2015).

Süleyman Şah Türbesi ve türbeyi koruyan askeri personelin, bölgedeki ılımlı ve radikal muhalif unsurların çatışmalarının ortasında kalmış ve İŞİD tarafından 20 Mart 2014 tarihinde Youtube'ta; Türkiye'ye tehditvari görüntüler içeren ve türbede bulunan askeri personelin 3 gün içinde türbeyi boşaltmasını içeren video görüntüsü içeriğiyle birlikte İŞİD tehdidine karşı gerekli önlemler arttırılmıştır. İŞİD'in karakolun etrafını sarması Türkiye'nin atacağı siyasi adımları zorlaştırmış, İŞİD'a karşı yapılan koalisyonda Türkiye, Yabancı Terörist Savaşçılar konusunda olduğu gibi eleştirilmiştir. ABD ise İŞİD'a yönelik hava harekâtında büyük zorluklar yaşamıştır. Bu nedenle Şah-Fırat operasyonu, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından 22 Şubat 2015 tarihinde, türbede bulunan 38 TSK personeli ile naaşlar Türkiye'ye getirilmiş ve türbenin Suriye'ye bağlı Eşme köyüne taşınmasıyla sonuçlanmıştır (İnat, 2015). Böylece karakol 3. kez yer

değiştirmiştir. Yaşanan gelişmelerle birlikte Türkiye, askeri ve siyasi anlamda rahatlamıştır.

ŞEKİL 2: Türkiye- Suriye Sınırı Planlanan Güvenli Bölge Haritası

Kaynak: (The Washington Post, "U.S.-Turkey Deal Aims To Create De Facto 'Safe Zone' In Northwest Syria", 26.07.2015)

SONUÇ

Tarihte birçok medeniyetin mücadele alanı olan bugünkü Suriye toprakları, tarihten artakalanlarla, insanoğlunun mücadelesine ev sahipliği yapmaktadır. Bunu kültürel ve dini çeşitliliklere, ekonomik zorluklara, genel olarak Ortadoğu coğrafyasına has otoriter rejimlere, Afrika ve Avrupa kıtalarına yakınlığıyla sahip olduğu jeostratejik önemine bağlamak gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'nin dağılması ile birlikte Suriye ve Irak topraklarına yönelik bir takım gizli anlaşmalar yapılmıştır. Kuşkusuz bu anlaşmaların açığa çıkanlarından en önemlisi İngiliz ve Fransız yetkililer arasında yapılan Sykes-Picot Antlaşmasıdır. Bu anlaşmanın günümüze yansımaları olarak Suriye halkı politik oyunların parçası olmaya devam etmekte ve böyle de süreceği değerlendirilmektedir. Farklı etnik ve dini yapıya sahip olan Suriye, sağlam bir yapı üzerine inşa edilmemiş, Baas kadrosunun yönetim kademesini işgal etmesiyle bu tür farklılıklar ülkeyi çatışma ortamına sürüklemiştir. Suriye'de -Fransızlardan kalma bir yöntemle- Nusayri azınlığın yönetim kademesinde kökleşmesi Suriye'nin bölgesel politik çıkarlarını mezhepsel yönde şekillendirmiştir, "Büyük Arap Devleti" ideolojisiyle birlikte rejim siyasi söylemlerini ve ideolojik yaklaşımını belirlemiş ülke içerisindeki farklı etnik ve mezhepsel yapı bu tür söylemlerle ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Fakat ülke içerisinde muhalif gruplar çeşitli zamanlarda seslerini yükseltmeye çalışsalar da Hafız Esad tarafından bu gruplar susturulmuştur. Nitekim Hafız Esad zamanında onbeşe yakın darbe girişimi ve Müslüman Kardeşler üyelerine yönelik yapılan Hama Katliamı bunun en önemli örneklerindedir.

Hafız Esad döneminde Rusya, Çin ve bölgesel anlamda İran beraberliğinin adımları atılmış, ikili ilişkilerde Suriye rejimi Türkiye'nin karşısında yer almıştır. Suriye, dış politikasını bölgedeki en büyük düşmanı İsrail'e yönelik belirlemiş ve dış siyasette agresif bir tutum benimsemiştir. Mezhepçilik siyaseti açısından Lübnan'da dâhil olmak üzere yakın komşularındaki politik olaylarda söz sahibi ülke olma anlayışını benimsemiştir.

Hafız Esad döneminde Baas ideolojisi gereği "Milliyetçi Ulus İnşasıyla" Hatay sorunuyla süregelen Türkiye-Suriye siyaseti, Su Sorunu ve Soğuk Savaş sonrası

kutuplaşmayla sıkıntılı geçmiştir. Suriye rejimi Türkiye'deki birçok terör örgütüne ev sahipliği yapmış, maddi destekte bulunmuştur. Beşar Esad'ın babasının ölümüyle ülke yönetimine geçmesi, Türkiye-Suriye ilişkisinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. İkili ilişkiler AKP iktidarı zamanında Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı 1946 yılından beri en yüksek seviyesine çıkmıştır. Bu dönemde üst düzey karşılıklı görüşmeler ve ekonomik göstergelerin yüksek değerlere çıkması bu düşünceleri doğrulamaktadır.

Arap Baharı'nın yakın coğrafyamızda ortaya çıkmasıyla birlikte otoriter rejimlerle yönetilen ülkeler bu akımdan etkilenmiş, Suriye de bu akımdan en fazla etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Bazı ülkeler, Arap Baharı'nın üstesinden demokratik açılımlarla bazıları yönetim değişikliğiyle veya darbelerle bazıları ise batı müdahalesiyle gelmeye çalışmışlardır. Ancak sonu ne olursa olsun "Arap Baharı"nın sonucunda büyük ölçüde yine sıkıntının çıktığı ülkelerde yaşayan insanlar etkilenmiştir. Ayrıca çözülemeyen olaylar tıpkı II. Dünya Savaşı sonunda halledilemeyip Yugoslavya'nın dağılmasıyla çatışmalara neden olan savaşlar ve yeni kurulan ülkeler gibi Ortadoğu ve Afrika'da yeni oluşumlara neden olacağı gözükmemektedir.

Arap Baharı ile birlikte çözülemeyen konular, günümüzün en büyük sorunlarından birisi olan uluslararası terör konusunda, dini öğeleri kullanmasını artık çok iyi bilen radikal örgütler tarafından kullanılmaktadır. Arap Baharından hemen önce Irak'taki büyük örnek, farklı etnik ve mezhepsel yapıya sahip Suriye için belirleyici olmuştur. Dera'da başlayan rejim karşıtı gösterilere sert bir tavırla karşılık veren Baas rejimi çeşitli zamanlarda dost ülkeler tarafından uyarılmıştır. Türkiye'de bu ülkelerden biri olmuştur. Rejimin müdahaleleri artarak devam etmiş yapılan telkinleri dikkate almayan Rejim unsurları uyarılarda bulunan ülkeleri suçlamaya başlamışlardır. AKP iktidarıyla bölgesel anlamda söz sahibi olmak isteyen Türkiye politik hamlelerini bu yönde atmıştır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile şekillenen Türk Dış Politikası yakın coğrafyadaki değişimlerle dönemsellik arz etmektedir. Buna örnek olarak "Sıfır Sorun Politikası"ni verebiliriz. Uzlaşma tavrıyla ön plana çıkan Türkiye, Suriye'de olduğu gibi kriz anında belirleyici ülke konumuna geçmek istemektedir.

Arap Baharı sonrası Türkiye-Suriye ilişkileri çeşitli uyarılarla başlasa da iki ülke sınırının uzun olması ve Cilvegözü Sınır Kapısı saldırısı, Reyhanlı Saldırısı, Türk keşif uçağının düşürülmesi gibi krizlerle, değişen angajman kuralları iki ülke arasındaki

ilişkileri sıkıntılı bir duruma sokmuştur. Türkiye güvenlik açısından birçok faktörle mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Suriye’de birçok muhalif unsur ortaya çıkmış, bu gruplar hem kendi aralarında uzlaşı sağlayamamışlar hem de kalıcı olamamışlardır. Esad rejimi bunu iyi değerlendirip bir yandan kendisine muhalif unsurları hedef haline getirirken bir yandan da onları birbirlerine karşı kullanmıştır. Suriye’nin kuzeyinde PYD’nin güçlenmesi bunun önemli bir örneğidir. Ayrıca Esad muhalif unsurların yanında sivil halkı da hedef haline getirerek Suriye coğrafyasında büyük bir demografik değişikliğe sebep olmuştur. Bu değişim o kadar büyük olmuştur ki mülteci göçleriyle birlikte AB ülkeleri bu göçlerle birlikte kendi ülkeleri için planlama yapma gereği hissetmiştir.

BM’in yaşanan olaylar karşısında etkili olamaması, Çin ve Rusya’nın Esad rejimi yanlısı tutumu çatışmaların çözümü için adeta çözümsüzlük olmuştur. ABD’ye Irak’tan sonra Afganistan’dan asker çekme konusunda kamuoyu baskısı sürerken Obama yönetimi Suriye siyasetine geç dahil olmuş, Türkiye’yi dış hamlelerinde yalnız bırakan müttefik konumuna gelmiştir. IŞİD tarafından öldürülen vatandaşlarından sonra “Obama Stratejileri” ile olaya dahil olan ABD bölgesel anlamda Irak’ta Kürt yönetiminden sonra, Suriye’de yine PYD ile birlikte hareket etmiştir.

Suriye’de yaşanan olaylar Türkiye’nin hem dışarıda hem de içeride bazı güvenlik sorunlarıyla karşılaşmasına neden olmuştur. Bu sorunlar Esad rejimi ve istikrarsızlaşan bölgede ortaya çıkan radikal terör örgütleriyle ön plana çıkmıştır. Bu örgütlerin en önemlisi IŞİD olmuştur. IŞİD’in Türkiye tehdidi, 20 Mart 2014 tarihinde Süleyman Şah Saygı Karakolu için sosyal medyada çıkan videolar ve 11 Haziran 2014 tarihinde 49 konsolosluk çalışanının kaçırılmasıyla zirveye ulaşmıştır.

Türkiye’nin IŞİD stratejisinde belirli hassasiyetleri vardır. Bunlar,

1. IŞİD’in Türkiye içerisindeki yapılanması,
2. Örgütün Suriye’de gerçekleştirdiği eylemler sonucu oluşan mülteci ve sığınmacı akını,
3. Örgütün bölgede güçlenmesinin rejime fırsat yaratması,

4. Süleyman Şah Saygı Karakolu,

5. Türkiye'nin sınır komşusunun terör örgütü olması ve örgütün ele geçirdiği sınır kapıları,

6. Türkiye'de, özellikle güneydoğu ve doğuda IŞİD bahaneli halk hareketleri ve kamu düzeninin sağlanmasıdır.

Bölgedeki bir diğer sorun ise 1980'lerden itibaren devam eden PKK'nın bölgesel aktiviteleridir. Irak Kuzeyinden başlayan bu yapı Akdeniz'e kadar uzanma ihtimali taşımaktadır. Irak Kuzeyi'nde PKK ve Suriye kuzeyinde PYD'nin 2015 sonrası dönemde güçlenmesiyle Kürt birlikteliği, Türkiye'nin PKK konusundan ikinci bir cepheyle karşılaşmasına neden olacaktır. PKK'nın Ayn-el Arap'taki olaylarla beraber ajitasyon yaparak uluslararası camiada popülerlik kazanması bunun yanında şehir savaşlarında tecrübe kazanması, Türkiye içerisinde güneydoğu illerimizden PKK'nın lojistik desteğinin artmasına ve daha kolay terör eylemi yapabilmesine neden olacaktır. PKK'nın bölgedeki farklı siyasi partilerin yöneticilerini tehdit etmesi, suikast planlaması ve öldürmesi bunu göstermektedir. Nitekim basında "Kobane Direnişi" olarak yansıyan olaylar PKK terör örgütüne katılımları arttırmış ve Kobane, Cizre ve Silopi'de PKK yandaşları özerk yönetim için bomba! yığınağı yapmıştır (Milliyet, "Hendeklere Bomba Yığınağı Yapılmış", 16.08.2015).

Mülteci krizi, radikal terör örgütleri ve rejim bombalarıyla Türkiye'ye ulaşan 2 milyonu aşkın mülteci ekonomik krizin yanında halk arasında huzursuzluk yaratmıştır. AB'nin mülteci krizi konusunda sessiz kalması Suriye'deki olaylara dâhil olmak istemediğinin açık bir göstergesidir. Suriye ile sınır hattımızın uzun olması Yabancı Terörist Savaşçı" geçişlerini Türkiye üzerinden yapmalarına neden olmuş, Türkiye'den Radikal örgütlere katılımı arttırmıştır. Bu etken hem Türkiye karşıtı siyasi söylemleri arttırmış hem de ulusal güvenlik açısından büyük bir risk oluşturmuştur.

ABD-Türkiye ve Körfez Ülkeleri, muhalif gruplara çözüm için destek vermiş, bu maksatla atılan ilk adımlardan biri, bataklığa girmeden temizleme mantığıyla siyasi muhaliflerle birlikte bunu destekleyecek askeri muhalif gruplar için "eğit-donat" programı olmuştur. Ancak yerinde desteklenmeyen muhalif unsurların başarısız olması çözümsüzlüğün devamına neden olacaktır. Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve güvenlik

konusundaki kaygılarının azalması için en önemli adım, güvenli bölge talebinin gerçekleşmesidir. Güvenli bölge talebi radikal unsurlardan temizlenen bir bölgeden sonra bölgedeki Kürt grupların demografik yapıyı değiştirmesinin de önüne geçecektir. Bu önlem Suriye'den Türkiye'ye gelen mültecilerin yerleştirilmesi için de önemli bir faktördür. Türkiye'nin önündeki siyasi süreçte izleyeceği politikalarda şu adımlara dikkat etmesi gerekmektedir:

1. İstibarat ve bilgi paylaşımı,
2. Siyasi öncelikleri belirleme,
3. Bölgesel ve uluslararası kurum ve ülkelerle sıkı işbirliği,
4. Doğru kamoyu algısı oluşturma,
5. Suriye ve Irak'taki muhalefet ve aşiretlerle planlı ve doğru işbirliği
6. Güvenli bölge ve uçuşa yasak bölge talebi.

KAYNAKLAR

Abdullah, Ömer Faruk: **Suriye Dosyası**, Akabe Yayınları, İstanbul, 1985.

Aday, Sean vd.: “New Media And Conflict After The Arab Spring”, **United States Institute of Peace**, Peaceworks, No. 80, 2012.

Akbaş, Ali: “PKK’nın Meşrulaştırılması ve 6-7-8 Ekim Olaylarında Sincar-Ayn El Arap İzleri”, **2023 Dergisi**, , sayı:163, s.55-56, 2014.

Akbaş, Mehmet: **Sahabenin İslam Tebliği Suriye Bölgesi**, Nida Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Akdemir, Salih: “Suriye’deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü”, **Avrasya Dosyası**, Arap Dünyası Özel, 2000, C:6, S.1.

Akdoğan, İsmail: “Suudi Arabistan’ın Suriye Politikası”, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Sayı.66, Şubat 2015, S.24.

Akgün, Birol: “ABD’nin Suriye Politikası”, **SDE Analiz**, Haziran 2012.

Akgün, Mensur, Gündoğar, Sabiha Senyücel: “Ortadoğu’da Türkiye Algısı 2013”, **TESEV Dış Politika Programı**, İstanbul, 2013.

Akkaya, Saffet: “Rise of Political İslam in Turkey and Its Effects on Turkey-Syrian Relations”, **Contemporary Readings in Law and Social Justice**, Vol. 4(2), Ankara, 2012.

Akyürek, Salih ve Cengiz, Yılmaz: “Suriye Sorunu ve Türk Dış Politikasına Toplumsal Bakış”, **USAK Raporu**, Rapor No:50, Ankara, 2012, S.2.

Alpaslan, İdil Bilgiç: “Suriye Krizi Türkiye Ekonomisini Nasıl Etkiler?”, **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Değerlendirme Notu**, Ağustos 2012.

Aras, Bülent ve Köni, Hasan: “Turkish-Syrian Relation Revisited”, **ASQ**, Vol. 24, Nu. 4, Fall 2002.

Aras, Bülent ve Tokta, Şule: **Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan**, SETA Yayınları II, Ankara, 2008.

Aras, Bülent: “Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy Revisited”, **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, 2014.

Aras, Damla: “Turkish-Syrian Relations Go Downhill”, **Middle East Quaterly**, Vol. 19, Issue 2, Spring 2012.

Arıkan, Pınar: “Suriye’nin Nusayri Yüzü ve İran”, **Ortadoğu Analiz**, Sayı:43, Temmuz 2012, Cilt: 4, Sayfa:21.

Armaoğlu, Fahir: **20’nci Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

Armaoğlu, Fahir: **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989.

Arslan, Esat: “Ortadoğu’da Bunalım ve Güvenlik İkilemi”, **2023 Dergisi**, Sayı 165, Ocak 2015, s. 41.

Aslan, Ali: “Problematizing Modernity in Turkish Foreign Policy: Identity, Sovereignty and Beyond”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt: 9, Sayı: 33, ss.27-57, 2013.

Atay, Mehmet: “Arap Baas Sosyalist Partisi Üzerine”, **Avrasya Dosyası**, C:6, 2000, S.1.

Athoğlu, Yasin: “Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi”, **Bilge Strateji**, C:1, 2009, S.1.

Athoğlu, Yasin: “Suriye’deki Mültecilerin Bölgesel Etkileri”, **2023 Dergisi**, 2014, sayı:163,s.24.

Aydın, Muhammet Şerif: “Arap Baharı Ve Mısır’da Yansımaları”, **Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2014.

Ayhan, Veysel: **Arap Baharı İsyancılar, Devrimler ve Değişim**, MKM Yayınları, Bursa, 2012.

Ayrancı, Zişan Şirin: “Türkiye Suriye İlişkileri”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir, 2006.

Bağcı, Hüseyin: **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, 1.Baskı, İmge Yayınları, Ankara, 1990.

Bakeer, Ali Hussein: “Suriye’de Kabusa Doğru; Suriye’nin İçinde Bulunduğu Kritik Durum ve Olası Senaryolar”, **USAK Rapor**, No: 13-01, Şubat 2013,sa..59.

Balbay, Mustafa: **Suriye Raporu**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2006.

Balcı A., Yeşiltaş M.: “A Dictionary of Turkish Foreign Policy in the AK Party Era: A Conceptual Map”, **SAM Papers**, No: 7, May 2013.

Başar, Cem: **Terör Dosyası ve Suriye**, İNAF Yayınları, Mersin, 1996.

Benli, Altunışık: “Ortadoğu ve ABD Yeni Bir Döneme Girilirken”, **Ortadoğu Etütleri**, Cilt:1, Sayı:1, ss. 69-81, 2009.

Bingöl, Nevzat: **Suriye’nin Kimliksizleri Kürtler**, Elma Yayınları, İstanbul, 2004.

Birsel, Haktan: **Arap Baharı ve Suriye**, Edt. Adıbelli, **Barış**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Bishku, Micheal B.: “Turkish-Syrian Relations: A Checkered History”, **Middle East Policy**, Vol. XIX, No:3, Fall 2012.

Bozkurt, Abdulgani: “Sıfır Sorundan Sıfır Çözüm’e: Türkiye, Suriye Politikasından Dolayı Bölgede Dostsuz Mu Kalıyor?”, **Ortadoğu Analiz**, Haziran 2012, Cilt 4, Sayı: 42, Sayfa: 39.

Bozkurt, Enver, vd.: **Devletler Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009.

Briscoe, Ivan vd.,” Stability And Economic Recovery After Assad: Key Steps For Syria’s Post-Conflict Transition”, **Netherlands Institute of International Relations Clingendael**, Report No.2, Hague, November 2012.

Buçukçu, ner: “Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler: Genel Bilgiler”, **SDE Analiz**, 2012, S. 5.

Bulut, Mehmet and Uslu, Nasuh: **The Middle East in Transition**, ADAM Publications, Ankara, 2012.

Caner, Cantürk: **Arap Baharı ve Suriye**, Edt. Adıbelli, **Barış**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012.

ağlar, Barış: “Suriye’de uzayan Kriz ve Sonrasındaki Zorluklar, Türkiye’nin Suriye Politikası: Yeni-Klasik Realist Bir Bakış”, **Ortadoğu Analiz**, Kasım 2012, Cilt:4, Sayı:47, Sayfa 45.

Çandar, Cengiz: **Mezopotamya Ekspresi**, İletifim Yayınları, İstanbul, 2012.

Çemrek, Murat: Türk Dış Politikasında Suriye Dönüşümü: Güvenliğe Geri Dönüş, **SDE Analiz**, Haziran 2012, S.62.

itlioğlu, Ercan: Energy Wars in Syria, **Baskent University Center For Strategic Research**, Ankara, 2015.

Deliveli, Ömer, Kısmet Deliveli: “Hatay’da Artan Suriyeli Sığınmacı Sayısı ile Ortaya ıkan Sorunlar, Tehlike ve Tehditler”, **2023 Dergisi**, 2014, sayı:163, s.11.

Demirtaş, Birgl: “Turkish-Syrian Relations: From Friends “Esad” to Enemy “Esed”, **Middle East Policy**, Vol. XX, No:1, 2013.

Dinçer, Osman Bahadır ve Kutlay, Mustafa: “Arap Baharı ve Suriye: Komplolar ve Propaganda Savaşları”, **USAK Analiz**, Analiz No:18, 2012, s.7-10.

Dinçer, Osman Bahadır: “Kapıdaki Kriz Suriye (Uluslararası Yaklaşımlar ve Türkiye İçin neriler)”, **USAK Raporu**, Rapor No:12-02, Mart 2012, S.17.

Doğan, Gürkan, Durgun, Bülent: “Arap Baharı Ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme” **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 1 S. 15, 2012.

Doster, Barış: “Suriye'nin Bölgesel Politikalarının Türkiye'nin Dış Politikasına Etkileri”, **Sütçü İmam Üniversitesi Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu**, 12-13, Kahramanmaraş, Kasım 2007.

Duran, Burhanettin ve Yılmaz, Nuh: “Orta Doğu'da Modellerin Rekabeti: Arap Baharı'ndan Sonra Yeni Gç Dengeleri”, **Türk Dış Politikası Yıllığı**, SETA Yayınları, Kasım, Ankara, 2012, ss. 15-86.

Ebu Zehra, Muhammed: **İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi**, Hisar Yayınevi, İstanbul, 2014.

Ekrem, Erkin: “Çin'in Suriye Politikası ve Çözüm Planı”, Suriye Krizi'nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm nerileri), **SDE Analiz**, 2012, ss.28-36.

Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu Faaliyet Raporu: **EPDK Petrol Piyasası Daire Başkanlığı**, Ankara, 2012, s. 97.

Erdem Erciyes: **Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Erdoğan, Murat: “Avrupa Birliği'nin Suriye Politikası”, **SDE Analiz**, Haziran 2012.

Erdoğan, Seven: “Bir Dış Politika Aktörü Olarak AB ve Suriye Krizi”, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Sayı:66, şubat 2015, S.16.

Fığlalı, Ethem Ruhi: **Günümüz İslam Mezhepleri**, İzmirden İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2008.

Fuller, Graham E.: **Yeni Türkiye Cumhuriyeti: Yükselen Bölgesel Aktr**, Çev.Mustafa Acar, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

Gafur, Mecid: “Hafız Esad Dönemi Türkiye Suriye İlişkileri”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2002.

Gerger, Haluk: **ABD Ortadoğu Türkiye**, Yordam Kitap, İstanbul, 2012.

Göçer, İsmet ve Çınar, Sertan: “Arap Baharı’nın Nedenleri Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye’nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:6, Sayı: 10, 2015.

Göngen, Mehmet Ali: “Arap Baharı Karşısında ABD'nin Tutumu”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2014, S.33, ss.1-18

Gönlübol, Mehmet ve Kürkçüoğlu: **Ömer Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

Gözaydın, İftar, Davutoğlu, Ahmet: “Role as an Islamic Scholar Shaping Turkey’s Foreign Policy”, **Dogus University**, Istanbul, t.y.

Gunter, Michael M: “The Kurds in the Changing Political Map of the Middle East”, **Kurd Stud 3 (1)**, pp. 64-81, 2015.

Güçer Mehmet, vd., “Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı Suriyeli Mülteciler Alan Araştırması”, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, Rapor No: 2013-04, Mayıs 2013.

Gümüşlüoğlu, Feyza: **Suriye’de Muhalif Olmak**, Mana Yayınları, İstanbul Temmuz 2013, Sayfa:46.

Günaltay, Şemseddin: **Yakın Şark III: Suriye ve Filistin**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Türk Tarih Kurumu Yayını VIII, No: 3, Ankara, 1947.

Gürkan, Ülker: “Montesquieu ve Kanunların Ruhu”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:40, Sayı:1, Ankara, 1988.

Gürson, Ali Poyraz: **Büyük Güçlerin Suriye Planı**, Kripto Yayınevi, 2014, S.146.

Kantarıcı, Hakan: “PYD’nin Devletleşme Sürecine IŞİD ve Kobane’nin Etkisi ve Bunun Türkiye’ye Yansımaları”, **2023 Dergisi**, 2014, sayı:163,s.51.

Harp Akademileri Yayınları: **Türkiye-Suriye İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994.

Hiro, Dilip: **Dictionary Of The Middle East**, Macmillan Press Ltd., London, 1996.

Icsr(The International Centre For The Study Of Radicalization and Political Violence): “The New Jihadism A Global Snapshot”, **ICSR Report**, 2014, s.21.

International Crisis Group: “Flight of Icarus? The PYD’s Precarious Rise in Syria”, **Middle East Report**, N0: 151, May 2014.

Jaber, S. Abu Kamel: **Arap Baas Sosyalist Partisi**, Çev. Ersoy, Ahmet, Altınok Matbaası, Ankara, 1970.

Kalın, İbrahim: “In Syria, İnaction İs Not An Option”, **Today’s Zaman**, 21 Mart 2012.

Kantarıcı, Şenol: **Tarih ve Uluslar arası İlişkiler Boyutuyla Ermeni Dosyası**, IQ Yayınları, İstanbul, 2011.

Kaplan, Morton: **System and Process In International Politics**, ECPR Press, Colchester. 2005.

Kardaş Tuncay, Özdemir Ömer Behram, “Avrupalı Yabancı Savaşçılar Kimlik, Sosyal Medya Ve Radikalleşme”, **Analiz Dergisi**, Sayı:115, Şubat 2015.

Kardaş, Şaban: “Turkey’s Syria Policy: The Challenge of Coalition Building, On Turkey”, **The German Marshall Fund of the United States**, Şubat 17, 2012.

Kaya, İbrahim: “Tampon Bölge” ve Uluslararası Hukuk”, **SETA Perspektif**, Sayı:73, 2014.

Kılınçkaya, M. Derviş: **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2. Baskı, 2008, S. 95-96.

Kışlakçı, Turan: **Arap Baharı**, Mana Yayınları, İstanbul, 2012.

Kıymaz, Ahmet: **Arap Baharı'nda Kışın Açan Çiçek Suriye**, Sarkaç Yayınları, Ankara, 2012.

Kıbaroğlu, Mustafa: "Arap Baharı ve Türkiye", **Adam Akademi Dergisi**, 2011, S. 2, ss. 26-36,

King, L. William and Hall, H. R. Holland: **Yeni Keşifler Işığında Mısır, Kalde, Suriye, Babil ve Asur Tarihi**, Çev. Uysal, Arıcan, İlya İzmir Yayınevi, No: 195, İzmir, 2009.

Koçak, Konur Alp: "Yasemin Devrimi'nden "Arap Baharı'na Tunus", **Yasama Dergisi**, Sayı:22, 2012.

Kohen, Sami: "Bahreyn Baharı ne durumda?", **Milliyet Gazetesi**, 27.04.2012.

Koyuncu, Ahmet Ayhan: **Arap Baharında Suriye "Milliyetçilik ve Ulus İnşası**, 1. Basım, Altınpost Yayıncılık, , Sayfa:97, Ankara, 2013.

Kuş, Ömer: "Suriye Muhalefetinin Siyasal Görünümü, Geriye Dönük Bir Analiz", **Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi**, No: 15, Kasım 2014, Sayfa: 15.

Kuyubaş, Erol: "Arap Baharında Eklemlenen Kürt Bölgeleri ve Türk Dış Politikasına Etkileri", **Ortadoğu Analiz**, Haziran 2013, Cilt:5, Sayı:54, Sayfa:20-21.

Küçükkeleş, Müjde: "Arap Birliği'nin Suriye Politikası", **SETA Analiz**, 2012, S. 51.

Küçükkeleş, Müjge: "AB'nin Ortadoğu Politikasına ve Arap Baharına Bakışı", **SETA Analiz**, Ocak 2013, Sayı: 63, S.10.

Küçükyılmaz, Mucahid ve Çopur, Hakan: "Türk Basınında Dış Habercilik." **SETA Analiz**, 2013.

Lewis, Bernard: **Ortadoğu**, Çev. Selen Y., **Kölay**, Arkadaş Yayınları, 11. Baskı, Ankara.

Librairie Larousse (Büyük Larousse): Suriye, Cilt No:21, 1986.

- Manaz, Abdullah: “Dünden Bugüne Suriye”, **Stradigma Dergisi**, Sayı:10, Kasım 2013
- Mercan, Muhammed Hüseyin: “Rusya’nın Suriye’deki Askeri Varlığı ve Bunun Suriye Krizine Yönelik Politikasına Etkisi”, **Ortadoğu Analiz**, Sayı:66, Şubat 2015, S.21.
- Metzger, Tobias: “The Arab League's Role in the Syrian Civil War”, **Student Pulse**, 2014.
- Mirkin, Barry: “Arab Spring: Demographics In A Region In Transition”, **United Nations Development Programme Arab Human Development Report**, New York, 2013.
- Miş, Nebi: **Ortadoğu Yıllığı: Suriye 2012**, Açılım Kitap, İstanbul, 2012.
- Moubayed, Sami: “Turkish-Syrian Relations: The Erdogan Legacy”, **SETA Policy Brief**, No:25, October 2008.
- Neflyaşeva, Naima: “Suriye Çerkesleri”, **Çev. Murat, Şapşu, Ortadoğu Analiz**, Cilt:4, Sayı:43, Temmuz 2012.
- Oğuzlu, Tarık: “Komşularla Sıfır Sorun Politikası ve Arap Baharı: Tıkanmışlık Durumunun Bir Analizi”, **Ortadoğu Analiz**, Haziran 2012, Cilt: 4, Sayı:42, Sayfa: 52.
- Oktav, Özden Zeynep: “Arap Baharı ve Türkiye-Körfez Devletleri İlişkileri”, **ORSAM Orta Doğu Analiz**, Mart, Ankara, 2013.
- Oktav, Özden Zeynep: “Water Dispute And Kurdish Separatism In Turkish-Syrian Relations”, **The Turkish Yearbook of International Relations (Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı)**, Cilt: 34, 2003.
- Oran, Baskın: **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar(CiltI1 1980-2001)**, 7.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Orhan Oytun: “Suriye İle Jet Krizi, Rusya’nın Rolü Ve Türk Dış Politikası”, **Middle Eastern Analysis/ Ortadoğu Analiz**, 2012.

Orhan, Duygu Dersan: “Orta Doğu’nun Krizi; Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği”, **Atılım Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1-2, 2013.

Orhan, Oytun (2009), “Cumhurbaşkanı Gül’ün Şam Ziyareti Işığında Türkiye Suriye İlişkileri”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt:1, Sayı:6, Haziran 2009.

Orhan, Oytun: “Reyhanlı Saldırısı ve Türkiye’nin Suriye İkilemi”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt:5, Sayı:54, Sayfa:12-13, Haziran 2013

Orhan, Oytun: **Suriye Arap Cumhuriyeti**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Ödemiş, Ömer: **AKP’nin Suriye Yenilgisi ve Esad**, Notabene Yayınları, Ankara, 2014.

Örmeci, Ozan: “Arap Baharı ve Türkiye”, **Uşak Üniversitesi Kamu Yönetimi Dergisi**, Ocak Dönemi, Uşak, 2014, ss. 1-20.

Öymen, Onur: **Ulusal Çıkarlar**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.

Özdemir, Çağatay ve Duran, Hasan: “Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C: 7, S. 2, ss.181-198, 2012.

Özdemir, Ömer Behram ve Kardeş Tuncay : “Avrupalı Yabancı Savaşçılar”, **SETA Analiz**, Sayı:115, Şubat 2015.

Özkaya, Abdi Noyan: “Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye Devleti’nin Politikaları”, **Analist Dergisi**, Cilt 2, No: 8, 2007.

Özkoç, Özge: **Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)**, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 2008.

Öztürk, Nesli: “Suriye Arap Cumhuriyeti”, **İzmir Ticaret Odası**, 2006.

Öztürk, Osman Metin: **Türkiye ve Ortadoğu**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997.

Öztürkler, Harun: “Suriye Ekonomisinin Genel Özellikleri ve 2011 Sonrası Dönemdeki Gelişimi”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 3, Sayı 29, Mayıs 2011.

Pamuk, İsmail: “Angajman Kuralları: Tanımı, Kapsamı ve Uygulanmasına İlişkin Bir İnceleme”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt 32, Sayı 2, 2012.

Pieper, Martin: “Turkish Foreign Policy Toward The Iranian Nuclear Programme: In Search Of A New Middle East Order After The Arab Spring And The Syrian Civil War”, **Brussel Scholl Of International Studies**, Vol. 12, No: 3, 2013.

Pirinççi, Ferhat: “ABD’nin IŞİD Stratejisi ve Irak ile Suriye’ye Olası Yansımaları”, **ORSAM Raporu**, No: 191, Eylül 2014, s.7.

Reçber, Kamuran ve Ayhan, Veysel: “Türkiye-Suriye Arasındaki Krizin Hatay Bölgesi Üzerindeki Etkileri”, **Alternatif Politika**, Cilt 5, Sayı 3, Aralık 2013.

Rozsa vd.: “The Arab Spring Its Impact on the Region and on the Middle East Conference”, **Academic Peace Orchestra Middle East**, Nos.9/10, August 2012.

Sağlam, Zafer: “Jeopolitik, Jeoekonomik ve Jeostratejik Konumları İtibariyle Türkiye-Suriye İlişkilerinin İncelenmesi”, **T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2006.

Salık, Nuri: “Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği”, **Ortadoğu Analiz**, Kasım 2011, C:3, 2011, S.35.

Sander, Oral: **Siyasi Tarih (1918-1994)**, 17.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2008.

Sezgin, Yüksel: “The October 1998 Crisis in Turkish-Syrian Relations: A Prospect Theory Approach”, **Turkish Studies**, Vol. 3, No:2, London, 2002.

Sönmezoğlu, Faruk, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 2004.

Sunar, Lütfi: **Marx ve Weber’de Doğu Toplulukları**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.

Şahin, Mehmet ve Şahin, Özge Uysal: “Arap Baharı’nın Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 23, 2014, S.184-185.

Şahin, Türel Yılmaz: **Orta Doğu Siyasetinde Suriye**, Platin Yayınları, Ankara, 2004.

Şen, Sabahattin: **Ortadoğu'da İdeolojik Bunalm: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Şen, Yağmur: "Suriye'de Arap Baharı", **Yasama Dergisi**, Sayı:23, 2013.

Şimşek, Erdal: **Türkiye'nin Ortadoğu Politikası**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2005.

Taljic, İsnam: **Srebrenitsa'nın Öyküsü**, Çev. Münire Acim, **Çoşkun**, 2. Baskı, İstanbul, 2013.

Tıraş, Mehmet, Hafız Esad Sonrası Türkiye-Suriye İlişkilerinin Güvenlik Politikalarına Etkisi, **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslar arası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi**, , İstanbul 2012, Sayfa: 52.

Tonus, Özgür: **Orta Doğu'daki Gelişmelerin Işığında Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyelik Perspektifi**, ADOM (Anadolu Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma, Uygulama ve Dokümantasyon Merkezi) Yayınları, Ankara, 2013.

Tunç, Abdullah: "Suriye'de Uçuşa Yasak Bölge ve Güvenli Bölge Oluşturulması Teklifinin Değerlendirilmesi", **Ankara Strateji Enstitüsü**, Analiz No: 2014-2, 2012.

Tür, Özlem: "2000'lerde Türkiye Suriye İlişkilerinin Siyasi Ekonomisi, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 3, Sayı:31-32, Temmuz-Ağustos 2013.

Tür, Özlem: "Turkish-Syrian Relations- Where Are We Going?", **UNISCI Discussion Papers**, No: 23, May 2010.

Türk Demokrasi Vakfı: **Suriye ve Uluslararası Terörizm**, Ankara, 1996.

Uğurlu, Fatih: "Adana Mutabakatına Giden Süreç ve Sonrasında Türkiye – Suriye İlişkileri", **Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2005.

Umar, Ömer Osman: **Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)**, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, No: 3, Elazığ, 2003.

Ünal, Bekir: **Ortadoğu'da Değişim ve Türkiye**, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2014.

Van Dam, Nikolaos: **Suriye'de İktidar Mücadelesi**, (Çev. Semih, İdiz ve Aslı Falay Çalkıvık), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Yalçınkaya, Haldun: "İŞİD ve Yabancı Terörist Savaşçılar", **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Sayı:66, Şubat 2015.

Yarkin, Güllistan: The Ideological Transformation of the PKK Regarding the Political Economy of the Kurdish Region in Turkey. **Kurd Stud 3 (1)**. pp. 26-46, 2015.

Yavuz, Celalettin ve Erdurmaz, Serdar: **Arap Baharı ve Türkiye**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012.

Yazıcı, Amine: "Rusya'nın Suriye Politikası", **SDE Analiz**, Haziran 2012.

Yeşiltaş, Murat: "Suriye İç Savaşı ve Türkiye: Dört Yılın Muhasebesi", **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Sayı:66, Şubat 2015.

Yıldırım, Zafer: "1957 Türkiye Suriye Krizi", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 1996.

Yılmaz, Maşkure: "Lozan Sonrası Suriye Türklerinin Durumu ve Genel Problemleri", **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi Bilig**, Sayı:15, Sonbahar 2000.

Yılmaz, Muzaffer Ercan: "Westphalia'dan Günümüze Savaş", **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi**, C:4, S.14, Yaz 2007.

Zisser, Eyal: "Ortadoğu-Geçiş ve Halefiyet- Süreklilik ve Değişim", **Avrasya Dosyası**, Arap Dünyası Özel, C:6, 2000.

Zuijdewijn, Jeanine de Roy van and Bakker, Edwin, "Returning Western foreign fighters: The Case of Afghanistan, Bosnia and Somalia", **ICCT Background Note**, June 2014.

İNTERNET KAYNAKLARI

Açık gazete, “Suudi Arabistan Şam Büyükelçisini Geri Çekti”, 08.08.2011
(Erişim) <http://www.acikgazete.com/guncel/2011/08/08/suudi-arabistan-sam-buyukelcisini-gericekti.htm?aid=42754>, 19.06.2015.

AGOS, “NATO Suriye’nin Düşürdüğü Uçak İçin Toplandı”, 26.06.2012
(Erişim) <http://www.agos.com.tr/haber.php?seo=nato-suriyenin-dusurdugu-ucak-icintoplandi&haberid=1885> (20.06.2015).

Akyürek, Salih, Yılmaz, Cengiz, “Suriye Sorunu ve Türk Dış Politikasına Toplumsal Bakış”, BİLGESAM Rapor No: 50, Ankara, 2012 (Erişim) <http://www.bilgesam.org/Images/Haberler/HaberlerDiger/rapor50.pdf>.

Alpaslan, İdil Bilgiç: “Suriye Krizi Türk Ekonomisini Nasıl Etkiler?”, TEPAV Değerlendirme Notu, 2012, (Erişim) http://www.tepav.org.tr/upload/files/1345630741-9.Suriye_Krizi_Turkiye_Ekonomisini_Nasil_Etkiler.pdf, 03 Mart 2015.

Aljazeera, “Suriye’de Silahlı Muhalefet”, 10.01.2014
(Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/suriyede-silahlı-muhalefet>, 23 Ocak 2015

Amerika Birleşik Devletleri Merkez Komutanlığı Karargahı Basın Bildirisi1, 14.01.2015(Erişim) http://photos.state.gov/libraries/turkey/1131523/Documents/CENTCOM_TE_Press_Release_TR.pdf, 03 Ekim 2015.

Anadolu Ajansı: “Reyhanlı’daki Patlamalarla İlgili 9 Gözaltı”, 12 Mayıs 2013
(Erişim) <http://www.aa.com.tr/tr/manset/177376--olenlerin-35i-turk>, 21.06.2015.

Anthony, Shadid:” In Syria, Reports of Arrests Proliferate“ (2011), In Syria, Reports of Arrests Proliferate, The New York Times, 2011
(Erişim) http://www.nytimes.com/2011/05/03/world/middleeast/03syria.html?_r=1, 14.06.2015.

Anderson, Lisa “Demystifying the Arab Spring”, May/June 2011,
(Erişim) <https://www.foreignaffairs.com/articles/libya/2011-04-03/demystifying-arab-spring>, 12.10.2015.

Ayhan, Veysel: “Tunus “Yasemin Seçimleri”nden Gözlemler-2”, ORSAM, 2011, (Erişim)<http://www.tuicakademi.org/index.php/yazarlar/76-veysel-ayhan-tum-yazilari/2302-tunus-yaseminsecimlerinden-gozlemler-2>, 14.06.2015.

Barrett, Richard: “The Islamic State”, Soufan Group, November 2014 (Erişim)<http://soufangroup.com/wp-content/uploads/2014/10/TSG-The-Islamic-State-Nov14.pdf>, 12.11.2015.

BBC, “Esad: Türk Uçağını Keşke Düşürmeseydik”, 03.07.2012 (Erişim)http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/07/120703_assad_turkey_2.shtml (20.06.2015)

BBC, “Beşar Esad’ın Memleketi Lazkiye’de Saldırı: 23 ölü” ,10.10.2015 (Erişim)http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/11/151110_lazkiye_saldiri, 18.06.2015.

BBC: “10 soruda Suriye sınırında güvenli bölge”, 28.07.2015 (Erişim)http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150728_guvenli_bolge_nedir, 03 Ekim 2015.

Bilgehan Emeklier: “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi”, Bilgesam, 2010(Erişim)http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:suk-sava-sonrasuluslararası-sistemin-analizi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151, 01.06.2015.

Birgün, “El Nusra Kaçırıldığı 7 Eğitim-Donat Militanını Bıraktı”, 17.08.2015 (Erişim) <http://www.birgun.net/haber-detay/el-nusra-kacirdigi-7-egit-donat-militanini-birakti-86947.html>, 02 Ekim 2015.

Birleşmiş Milletler Antlaşması”, t.y. (Erişim)<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>, 19.06.2015.

Bulaç, Ali: “Arap Baharı ve Küresel Ekonomi”, 2006 (Erişim)http://www.zaman.com.tr/yazarlar/ali-bulac/arap-bahari-ve-kuresel-ekonomi_2038777.html, 12.06.2015.

Bulut, Emre: “Türkiye’nin Suriye ile Dış Ticaretindeki Gelişmeler”, Sosyal Bilimler

Dergisi, 2013 (Erişim)http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/sbedergisi_fa04e.pdf, 28.10.2015.
CNN Turk, “Rusya Neden şam’ı Destekliyor?”, 15.10.2011
(Erişim)<http://www.cnnturk.com/2011/dunya/10/15/rusya.neden.sami.destekliyor/633245.0/index.html>, 18.06.2015.

CNN Turk, “Suriye’de Genel Af İlan Edildi”, 15.01.2012
(Erişim)<http://www.cnnturk.com/2012/dunya/01/15/suriyede.genel.af.ilan.edildi/644888.0/index.html>, 18.06.2015.

CNN Turk “Türk Savaş Uçağı Suriye Karasularına Düştü”, 22.06.2012
(Erişim)<http://www.cnnturk.com/2012/turkiye/06/22/turk.savas.ucagi.suriye.karasularinda.dustu/666139.0/index.html> (20.06.2015).

Dettmer, Jamie: “Suriye’yi Muhalifler Kadar Ekonomi de Zorluyor”, 8 Mayıs 2015
(Erişim)<http://www.amerikaninsesi.com/content/suriye-ekonomisi-zorda/2760104.html>, 08.05.2015.

Dunn, James, Dailymail, 31.10.2015 (Erişim)<http://www.dailymail.co.uk/news/article-3181204/ISIS-strong-Syria-despite-year-long-led-bombing-campaign-DECADE-drive-strongholds-claims-CIA.html>, 12.11.2015.

Ekonomi Bakanlığı Verileri: “Suriye Ülke Bilgileri”,2014
(Erişim)http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Suriye/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160876&contentTitle=Genel%20Ekonomik%20Durum&_afLoop=240640021870044&_afWindowMode=0&_afWindowId=10hupgao8t_340#!%40%40%3F_afrWindowId%3D10hupgao8t_340%26_afrLoop%3D240640021870044%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK160876%26contentTitle%3DGenel%2BEkonomik%2BDurum%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D10hupgao8t_370, 10.08.2015.

Elwatannews, “Bingazi Bombalandı”,09.11.2013
(Erişim)<http://www.elwatannews.com/news/details/315755>, (15.06.2015).

Ensonhaber, “Davutoğlu BM’de Suriye toplantısında konuştu”,30.08.2012
(Erişim)<http://www.ensonhaber.com/davutoglu-bmde-suriye-toplantisinda-konusuyor-2012-08-30.html>, 20.06.2015.

Ertuğral, Yusuf: “Rusya’nın Arap Baharı Politikası 2010-2014”, Akademik Perspektif, 18 Şubat 2015 (Erişim)<http://akademikperspektif.com/2015/02/18/rusyanin-arap-bahari-politikasi-2010-2014/>, 17.07.2015.

Erkmen, Serhat: “Güvenli Bölge Ne Anlama Geliyor?” 21. yy. Türkiye Enstitüsü, 20.09.2014 (Erişim)<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/2014/10/20/7831/guvenli-bolge-ne-anlama-geliyor>, 03 Ekim 2015.

“Esad Genel Af Çıkardı”, 31.05.2011

(Erişim)<http://dunya.milliyet.com.tr/esadgenelafcikardi/dunya/dunyadetay/31.05.2011/1397011/default.htm> (18.06.2015).

Global Fire Power, “Syria Military Strenght”, 12.05.2015 (Erişim)

http://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=syria, 18.08.2015.

Guardian, “Syrian Government Forces Aattack Houleh And Deir Ezzor”, 07.08.2011

(Erişim)<http://www.guardian.co.uk/world/2011/aug/07/syrian-government-forcesstorm-central-town>, 18.06.2015.

Habertürk, “Kürtlere Vatandaşlık Hakkı Veriyor”, 07.04.2011

(Erişim)<http://www.haberturk.com/dunya/haber/618551-esad-kurtlere-vatandaslik-hakki-veriyor>, 18.06.2015.

Habertürk, “BM Diplomatik Çözüm Dedi”, 23.06.2012

(Erişim)<http://www.haberturk.com/dunya/haber/753084-bm-diplomatik-cozum-dedi> (20.06.2015).

Haberler, “Suriye Helikopteri Vurulmadan Önce İki Varil Bomba Bırakmış”, 18.09.2013

(Erişim)<http://www.haberler.com/suriye-helikopteri-vurulmadan-once-2-varil-bomba-5074495-haberi/>, 16.08.2015.

Harun Öztürkler, “Mısır Ekonomisinin Genel Özellikleri”, ORSAM, 2012

(Erişim)http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2012214_harun.ozturkler.pdf, 14.06.2015

Hatunoğlu, Aslıhan: “Devrim mi İç Savaş mı: Suriye’de Arap Baharı”, 2011
(Erişim)http://www.academia.edu/3481291/Devrim_mi_%C4%B0%C3%A7_sava%C5%9F_m%C4%B1_Suriyede_Arap_Bahar%C4%B1, 13.06.2015.

HRW, Ocak 2015 World Report, 2015
(Erişim)http://www.hrw.org/sites/default/files/wr2015_web.pdf, Ocak 2015.

Hürriyet, “ABD’li yetkili: Türkiye’de ‘eğit- donat’ başladı “,29.05.2015
(Erişim)<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/29135538.asp>, 03 Ekim 2015.

Hürriyet, “Eğit-Donat Başladı”, 26.05.2015
(Erişim)<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/29114209.asp>, 03 Ekim 2015.

Hürriyet,” BM: Türkiye’deki mültecilerin sayısı yıl sonuna dek 2.5 milyonu bulabilir“,27.05.2015 (Erişim)<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/28845005.asp>, 20.06.2015.

Hürriyet, “Bařbakan Davutođlu: Suriye helikopteri dűřürűldű”, 16.05.2015 (Eriřim)
<http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-davutoglu-suriye-helikopteri-dusuruldu-29023592>, 17.08.2015.

Hürriyet, “Suriye Ulusal Konseyi Üyesi: Cilvegözü’nde Hedef Bizdik”, 13.02.2013
(Erişim) <http://www.hurriyet.com.tr/suriye-ulusal-konseyi-uyesi-cilvegozunde-hedef-bizdik-22581035>, 02.08.2015.

Hürriyet, “IşİD, ‘Süleyman şah’ tehdidini 15 Mart’ta yapmış”, 23.03.2015
(Erişim)<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/26066897.asp>, 03 Ekim 2015.

Hürriyet:”Nota Gibi Uyarı”, 11.09.2007
(Eriřim)<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=7261131>.
09.06.2015.

ICSR Insight: “Up to 11,000 foreign fighters in Syria; steep rise among Western Europeans”, 2013 (Erişim)<http://icsr.info/2013/12/icsr-insight-11000-foreign-fighters-syria-steep-rise-among-western-europeans/>,03.02.2015.

“ICSR Insight: Up to 11,000 foreign fighters in Syria; steep rise among Western Europeans”, 2013 (Erişim)<http://icsr.info/2013/12/icsr-insight-11000-foreign-fighters-syria-steep-rise-among-western-europeans/>, 3.02.2015.

İnaç, Hüsamettin: “Arap Baharı Sürecinde Arap Kimliğinin Değişim ve Dönüşümü”, SDE, 2012 (Erişim)<http://www.sde.org.tr/tr/haberler/2030/arap-bahari-surecinde-arap-kimliginin-degisim-ve-donusumu.aspx>, 14.06.2015.

İnat, Kemal, “Operation Şah-Fırat (Shah - Euphrates) and Turkey’s Middle East Policy”, 10 March 2015 (Erişim)<http://setav.org/en/operation-sah-firat-shah-euphrates-and-turkeys-middle-east-policy/opinion/18445>, 07 Ekim 2015.

İran-Turkish Radio: “Beşar Esad Meclis’te Konuştu”, 03.06.2012 (Erişim)<http://turkish.irib.ir/haberler/iran/item/261241-besar-esad-mecliste-konustu> 18.06.2015

Kap, Derya: “Suriyeli Mülteciler: Türkiye’nin Müstakbel Vatandaşları”, Akademik Perspektif, 2015 (Erişim) [http://www.ikv.org.tr/images/files/Akademik-Perspektif-Aralik-2014_30-35\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/files/Akademik-Perspektif-Aralik-2014_30-35(1).pdf), 02.08.2015.

Kaya, Erdem: “ABD-Suriye İlişkileri: Beklentiler & Muhtemel Gelişmeler”, Bilgesam, 2010 (Erişim)<http://www.bilgesam.org/incele/16/-abd-suriye-iliskileri--beklentiler---muhtemel-gelismeler/#.Vn-6JbaLTIU>, 08.08.2015.

Kenar, Ceren: “Yabancı Savaşçılar Eve Dönerken”, 15 Ekim 2015 (Erişim)<http://serbestiyet.com/yazarlar/ceren-kenar/yabanci-savascilar-eve-donerken-634892>, 16.10.2015.

Marsh, Kathrine: “Syrian Government Forces Launch Fresh Attack Against Deraa Protesters”, The Guardian, 30 Nisan 2011 (Erişim)<http://www.guardian.co.uk/world/2011/apr/30/deraa-faces-fresh-attacks> 14.06.2015.

Milliyet, “Hendeklere Bomba Yığınağı Yapılmış”, 16.08.2015(Erişim) <http://www.milliyet.com.tr/hendeklere-bomba-yiginagi-yapilmis-gundem-2102871/>, 20.09.2015.

Milliyet: “Süleyman Şah Kimdir?, Türbesi Nerede?”, 22.02.2015 (Erişim)
<http://www.milliyet.com.tr/suleyman-sah-kimdir--gundem-2017556/,03> Ekim 2015.

Ntvmsnbc, “Arap Birliği Suriye'nin Üyeliğini Askıya Aldı”, 11.10.2011
(Erişim)<http://www.ntvmsnbc.com/id/25296655/>, 19.06.2015.

Ntvmsnbc, “Arap Birliği Suriye'ye Yaptırımları Onayladı”, 27.20.2011
(Erişim)<http://www.ntvmsnbc.com/id/25300741/>, 19.06.2015.

Ntvmsnbc, “Kofi Annan Suriye Özel Temsilcisi Olarak Atandı”, 24.02.2012
(Erişim)<http://www.ntvmsnbc.com/id/25324963/>, 19.06.2015.

Ntvmsnbc, “Suriye'de Seçim Sonuçları Belli Oldu”, 27.05.2012
(Erişim)<http://www.ntvmsnbc.com/id/25349186/>, 18.06.2015.

Orhan, Oytun: “Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Şam Ziyareti Işığında Türkiye-Suriye İlişkileri”, Haziran 2009
(Erişim)http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2009611_oytun34rhan.pdf, 09.06.2015.

Orhan, Oytun: “Suriye'de Güvenli Bölge Tartışmaları: Türkiye Açısından Riskler, Fırsatlar Senaryolar”, Orsam Rapor, No: 115, 2012.
(Erişim)http://www.orsam.org.tr/en/enUploads/Article/Files/2012410_2012410_115raport%C3%BCrkin.pdf, 12.12.2015.

Ömer Çolak: “Birleşmiş Milletler, Güvenlik Konseyi, Türkiye ve Suriye Baharı”, 2012
(Erişim)<http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadogu/3119-birlesmis-milletler-guvenlik-konseyi-turkiye-ve-suriye-bahari>, 19.06.2015.

Özdağ, Ümit ve Kalemardoğlu, Sibel: “Ortadoğu'ya İkinci Kez Hoş geldin Veya Reyhanlı Saldırıları”, 21. Yy. Türkiye Enstitüsü, 13.05.2013
(Erişim)<http://www.21yyte.org/arastirma/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/2013/05/13/6997/ortadoguya-ikinci-kez-hosgeldin-veya-reyhanli-saldirilari>, 12.04.2015.

Özeren, Süleyman: “Türkiye Yabancı Savaşçılara Ne Kadar Yabancı?”, Global Düşünce ve Politika, 20.04.2015 (Erişim)<http://globalpse.org/turkiye-yabanci-savascilara-ne>

kadar-yabanci/, (01.08.2015).

Paksoy, Mustafa vd.: “Arap Bahar’ının Sosyo-Ekonomik Etkileri: Türkiye-Suriye Karşılaştırması”, II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, 1-2.10.2012. (Erişim)<http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/8.pdf>, 13.06.2015.

Pehlivan, Oğuz Kaan, “Düşürülen Jet-Vurulan Helikopter: Hukuka Uygunluğun Sınırı”, USAK, 20.09.2012 (Erişim)<http://www.usak.org.tr/print.php?id=365366649&z=2>, 21.06.2015.

Reuters: “ABD Eğitim-Donat Programına Yeni Alımları Durdurdu”, 10.09.2015 (Erişim)<http://tr.investing.com/news/world-news/abd-e%C4%9Fit-donat-program%C4%B1na-yeni-al%C4%B1mlar%C4%B1-durdurdu-70836>(02 Ekim 2015).

Sabah,”Ankara’dan Esad’a Sert Uyarı”, 30.05.2011 (Erişim)<http://www.sabah.com.tr/Dunya/2011/05/30/ankaradan-esada-sert-uyari>, 20.06.2015.

Sabah,”Gazeteciler Hama’ya Gidiyor”, 08.11.2011 (Erişim)<http://www.sabah.com.tr/Dunya/2011/08/11/gazeteciler-hamaya-gidiyor> (18.06.2015).

Sayığ, Yezid: “No Turkish Safe Zone in Syria”, 30.06.2015 (Erişim)<http://carnegie-mec.org/2015/07/30/no-turkish-safe-zone-in-syria/ie3u>, 10.09.2015.

Serdar, İskender: “AKP Hükümetinin Suriye Dış Politikasının 2011 Arap Baharı Sonrası Değişimi”, Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Turgut Özal Üniversitesi İİBF, ss. 12-25, 2015. (Erişim)http://www.sadab.org/FileUpload/bs701867/File/iskender_serdar.pdf,12.07.2015.

“Suriye Ülke Raporu”, Mart 2012 (Erşim)<http://birlesmismarkalar.org.tr/file/hedef-ulke-raporlari/Suriye.pdf>”, 08.08.2015.

Tekek, Murat: “Arap Baharı ve Nedenleri”, ORSAM, 07.12.2011 (Erişim)<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2964>, 12.06.2015.

The Washington Post, ”U.S.-Turkey Deal aims To Create De Facto ‘Safe Zone’ İn

Northwest Syria”, 26.07.2015 (Erişim)https://www.washingtonpost.com/world/new-us-turkey-plan-amounts-to-a-safe-zone-in-northwest-syria/2015/07/26/0a533345-ff2e-4b40-858a-c1b36541e156_story.html, 02.08.2015.

TRT,”Yeni BM Suriye Elçisi Belli Oldu”, 17.08.2012
(Erişim)<http://www.trthaber.com/haber/dunya/yeni-bmsuriye-elcisi-belli-oldu-52483.html>, 19.06.2015.

Timeturk,”Suriye’den PKK’ya Destek”, 17.05.2012
(Erişim)<http://www.timeturk.com/tr/2012/05/17/dd.html>, 21.06.2015.

Toby Dodge: “Conclusion: the Middle East After the Arab Spring”, 2011
(Erişim)http://www.lse.ac.uk/IDEAS/publications/reports/pdf/SR011/FINAL_LSE_IDEAS__ConclusionsTheMiddleEastAfterTheArabSpring_Dodge.pdf, 28.11.2015.

Uras, Güngör: ”Suriye Faturası Çok Büyük”, 17.10.2012
(Erişim)<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/16327047.asp>, 12.06.2015.

Us Security Council, “Resolution 2178”,2014
(Erişim)<http://www.mofa.go.jp/mofaj/files/000057409.pdf>, 3.02.2015.

Vatan, “Türk TIR’larına saldırı”, 21.07.2012
(Eriřim)<http://www.gazetevatan.com/turk-tir-larina-saldiri--466499-gundem/>,12.12.2015.

VOA,“Suriye’de Siyasi Partilere İzin”, 25.07.2011
(Erişim)<http://www.amerikaninsesi.com/content/suriyede-siyasi-partilere-zin-126113223/898350.html>, 18.06.2015.

Yezid, Sayigh: “No Turkish Safe Zone in Syria”, Carnegie Middle East Center, Al Hayat, 30.07.2015 (Erişim)<http://carnegie-mec.org/2015/07/30/no-turkish-safe-zone-in-syria/ie3u>, 21.08.2015.

Yiğit, Dilek: “AB’nin Suriye’deki Olaylara Karşı Tutumu”, Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2011 (Erişim)<http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1611/avrupa-birliginin-suriyedeki-olaylarkarsi-tutumu.aspx>, 16.06.2015.

Zaman,"Suriye Ordusu 250 Tank Ev Zırhlı Araçla Deir Ez Zor'da", 07.08.2011 (Erişim)
<http://www.zaman..com.tr/haber.do?haberno=1166495&title=suriye-ordusu-250-tank-ev-zirhli-aracladeir-ez-zorda>, 18.06.2015.

"10 Reasons Why Arab Spring Happened and Continues a Year on"12.07.2012
(Erişim)<http://outernationalist.net/?p=2939>,12.06.2015.